

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

ПАТИК АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.132:343.7

**ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ
ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ
МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник

Лук'янчиков Євген Дмитровичпрофесор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультетунавчально-наукового інституту права та
психології НАВС

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 Кримінально-процесуальний механізм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.....	12
1.1. Історичні аспекти виникнення взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами	12
1.2. Поняття, сутність та зміст взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів	32
1.3. Нормативно-правове регулювання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів	61
Висновки до РОЗДІЛУ 1	78
РОЗДІЛ 2 Особливості взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні окремих видів майнових злочинів..	82
2.1. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні крадіжки.....	82
2.2. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні пограбування та розбійного нападу.....	114
2.3. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні шахрайства.....	134
Висновки до РОЗДІЛУ 2	149
РОЗДІЛ 3 Напрями удосконалення взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів...	153
3.1. Оптимізація форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів	153
3.2. Напрями використання оперативної інформації в процесі доказування у справах про майнові злочини.....	176

	3
Висновки до РОЗДІЛУ 3.....	190
ВИСНОВКИ.....	193
ДОДАТКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214

ВСТУП

Актуальність теми. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, таке право є непорушним.

На сьогодні в українській державі найпоширенішою та найнебезпечнішою групою злочинних діянь є злочини проти власності. Вони посягають на одне із найвагоміших соціальних благ – власність. Об'єктом злочинів проти власності передусім є суспільні відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном (матеріальними благами). Звідси випливає й сам термін “майнові злочини”. Майно є предметом абсолютної більшості злочинів проти власності. За статистичними даними, в Україні з 2007–перше півріччя 2010 рр. зареєстровано 789 288 злочинів проти власності, з них: 547 777 – становлять крадіжки (державного та колективного майна – 60 054, приватної власності – 468 603), пограбування – 100 243, розбійні напади – 18 175. Тому, особливої уваги потребує удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів, формування окремої методики розкриття та розслідування майнових злочинів, а також удосконалення механізму взаємодії слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Підґрунтям дисертаційного дослідження стали фундаментальні праці учених, які розглядали окремі аспекти розкриття та розслідування злочинів, а саме: Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, А.І. Вінберга, О.О. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, О.О. Ейсмана, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, І.Ф. Крилова, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, М.М. Михеєнка, М.А. Погорецького, М.Я. Сегає, С.М. Стахівського, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, О.Р. Шляхова та багатьох інших.

Питання взаємодії слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні злочинів викладені у працях зарубіжних та українських учених, таких як: А.М. Балашов, В.М. Биков, С.В. Бородін, В.М. Бурикін, М.М. Гапанович, В.А. Глазков, І.М. Гуткін, А.П. Дербеньов, О.О. Закатов, В.В. Ковальов, А.П. Кругліков, І.В. Кубарев, А.О. Ляш, І.І. Мартинович, П.І. Мінюков, С.А. Невський, І.В. Озерський, Д.П. Письменний, Г.П. Цимбал, Г.О. Усатий, В.П. Хомколов, О.В. Яцюк та інші. Однак проблемні питання взаємодії цих підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів досі залишаються недостатньо вивченими, що обумовлює новизну і актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на виконання Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767, наказу МВС України від 5 липня 2004 р. № 755 “Про затвердження пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004–2009 рр.”, а також щорічних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ. Тема зареєстрована Координаційним бюро Академії правових наук України (реєстраційний № 137, 2007 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо організації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, пошуку способів їх вирішення та напрямів удосконалення.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження були поставлені такі основні завдання:

– розкрити особливості взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні окремих видів майнових злочинів (крадіжка, пограбування та розбійний напад, шахрайство);

– виділити етапи становлення та розвитку взаємодії між підрозділами та сформулювати бачення такої взаємодії при розкритті та розслідуванні майнових злочинів;

– розкрити поняття, сутність та зміст взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні злочинів;

– на основі вивчення та аналізу нормативно-правового урегулювання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів визначити прогалини та неточності;

– деталізувати сучасні проблемні питання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні даної категорії злочинів, визначити основні способи їх подолання;

– запропонувати шляхи удосконалення взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні майнових злочинів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів під час їх взаємодії при розкритті та розслідуванні злочинів.

Предметом дослідження є взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять: принципи та основні категорії діалектико-матеріалістичного пізнання соціальних явищ і процесів розвитку та взаємозв'язку об'єктів реальної дійсності, система загальнонаукових та спеціальних методів, які є засобами наукового пошуку в арсеналі гуманітарних, у тому числі й юридичних наук. Зокрема, були використані такі методи: *історично-правовий* (підрозділ 1.1 розділу 1) для аналізу виникнення та розвитку взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами; *системно-структурний* (розділ 2) для надання характеристики окремих видів майнових злочинів, формування початкових дій розслідування цих злочинів та механізму взаємодії між підрозділами; *порівняльно-правовий* (підрозділ 1.3 розділу 1) при аналізі чинного кримінально-процесуального кодексу, попереднього кримінально-

процесуального законодавства та нових проектів кодексу; *статистичний* метод – при вивченні матеріалів кримінальних справ про майнові злочини вчинені на території України; *соціологічний метод* – при проведенні опитування слідчих та оперативних працівників ОВС України з питань їх взаємодії.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, Закони України, постанови Верховної Ради України, Укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють суспільні відносини у сфері запобігання, розкриття та розслідування злочинів, відомчі нормативні акти та інструктивні документи МВС України, що регламентують взаємодію слідчих та оперативно-розшукових підрозділів.

Під час дослідження використовувався особистий досвід практичної оперативно-розшукової та слідчої роботи у Замостянському РВ та Староміському РВ Вінницького міського управління УМВС України у Вінницькій області.

Емпіричну базу дослідження складають:

- статистичні звіти Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України за 2006-2009 рр. із даними загальної кількості майнових злочинів вчинених на території України;

- 157 кримінальних справ, порушених за ст.ст. 185–187, 190 КК України за 2004–2009 рр. (у Вінницькій, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Хмельницькій областях);

- результати анкетування 234 слідчих та 358 працівників оперативно-розшукових підрозділів ОВС щодо проблем взаємодії при розкритті та розслідуванні майнових злочинів (у Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Тернопільській, Хмельницькій областях).

Теоретичною основою роботи є монографії, підручники і навчальні посібники, збірники наукових статей, матеріали періодичних видань у галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, соціології та психології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним узагальненням, у якому з позиції міжгалузевого підходу вирішені недостатньо розроблені нормативні, методичні та практичні питання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні майнових злочинів.

У результаті дослідження конкретизовано низку положень теоретичного та практичного значення, які полягають у:

вперше:

– розкрито природу взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні окремих видів майнових злочинів, зокрема крадіжки, пограбування та розбійного нападу, шахрайства;

– запропоновано змінити назву та зміст ст. 118 КПК України “Окреме доручення” на “Взаємодія слідчих та органів дізнання на досудовому слідстві”. Новий зміст статті спрямований на врегулювання взаємодії слідчого з органом дізнання (у т. ч. з оперативно-розшуковими підрозділами) на досудовому слідстві, з урахуванням усіх відомих у кримінальному процесі відносин між ними. Відповідно до цього внести зміни до ч. 3 ст. 66 КПК України, а саме слова “провести оперативно-розшукові заходи” замінити словами “провести гласні оперативно-розшукові заходи”, та виключити зі ст. 114 КПК України частину третю як таку, в якій відпала необхідність;

– запропоноване авторське визначення “взаємодія слідчих і оперативних підрозділів при розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це процес спільної діяльності слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, які здійснюють вплив один на одного шляхом координаційних дій слідчого та забезпечення його оперативною інформацією оперативно-розшуковими підрозділами, що підвищує ефективність виконання ними своїх функціональних обов’язків та загальних завдань кримінального судочинства з охорони майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У вузькому розумінні – це комплекс узгоджених процесуальних та оперативно-розшукових дій, які ґрунтуються на завданнях

кримінального судочинства, направлених на швидке і повне розкриття та розслідування злочинів проти власності, захищаючи майнові інтереси держави та фізичних осіб, притягнення до відповідальності винних осіб, ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинними діями, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів проти власності, та їх усунення, що досягається за умов чіткого розмежування компетенції, обмеженої наданими повноваженнями, шляхом ефективного використання наданих законом та державою ресурсів, та зберігаючи таємницю досудового слідства і джерел отримання конфіденційної інформації;

– запропоноване авторське визначення “оптимізація форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це напрацювання оптимальних рішень та способів досягнення найкращого результату шляхом мінімальних витрат при здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів. У вузькому розумінні – це чітке визначення і постановка перед слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами головної мети і другорядних завдань, підвищення індивідуального професійного рівня особового складу, організованості та узгодженості спільних дій у складі слідчо-оперативних груп, забезпечення необхідної технічної, інформаційної та організаційно-методичної підтримки у здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії, направлених на підвищення рівня розкриття майнових злочинів, відшкодування матеріальних збитків, швидкого та якісного розслідування кримінальних справ, усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину;

удосконалено:

– поняття “взаємодія”, оскільки дисертантом запропоновано під ним розуміти процес спільної діяльності двох або більше суб’єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з

них, та який в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети;

– спосіб мотивації слідчих та оперативно-розшукових підрозділів до взаємодії при розкритті та розслідуванні майнових злочинів шляхом примусу та заохочення;

дістало подальшого розвитку:

– розмежування понять “взаємодія” та “координація”;

– пропозиція застосування форми взаємодії “доручення” на стадії порушення кримінальної справи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що висвітлені в дисертації теоретичні висновки сприяють подальшому розвитку науки кримінального процесу, можуть слугувати вихідною науковою базою для вирішення загальнотеоретичних її проблем, а пропозиції та рекомендації можуть використовуватися в практичній діяльності слідчих та оперативно-розшукових працівників при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Наукові результати, отримані дисертантом у процесі дослідження, використовуються:

– у законотворчому процесі (акт впровадження Інституту Законодавства Верховної Ради України від 09.06.2010 р. № 22/276-1-4; див. додаток Д);

– у практичній діяльності слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів (акт впровадження підрозділу РВ МВС України у м. Кіровограді від 08.05.2010 р.; див. додаток Ж);

– у навчальному процесі при підготовці науково-практичних посібників і методичних рекомендацій та викладанні курсу “Кримінальний процес” (акт впровадження у навчальний процес КНУВС від 14.04.2010 р.; див. додаток З).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження неодноразово обговорювались і були схвалені на засіданні кафедри кримінального процесу КНУВС.

Результати та пропозиції дисертації оприлюднені на міжнародних наукових

та науково-практичних конференціях, а саме: “Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності” (03.04.2009 р., м. Київ); “Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні” (25.09.2009 р., м. Львів); “Криміналістика у протидії злочинності” (16.10.2009 р., м. Київ); “Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю” (25.03.2010 р., м. Київ) та “Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України” (29-30.04.2010 р., м. Херсон-Запоріжжя).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у восьми публікаціях, з них – три наукові статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України та п’ять доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 234 сторінок, з них основний текст дисертації – 198 сторінок, додатків – 6, список використаних джерел – 15 сторінок (186 найменувань).

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ

1.1. Історичні аспекти виникнення взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами

Питання взаємодії слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів потребує постійного вивчення з урахуванням усіх змін, які відбуваються в нашому суспільстві на шляху розвитку української держави. Проте, ми не маємо права розглядати питання сьогодні та будувати плани вирішення його в майбутньому без урахування історичного досвіду. Тому, здійснимо невеликий екскурс в минуле для з'ясування з чого усе починалося.

Історія розшукової діяльності – розповідь про далекі та минулі часи, коли вона зародилася можливо “від створення світу” і появи первісних людей на Землі, імовірно мала місце в їх первісному суспільстві, здійснювалась, розвивалася та удосконалювалась протягом усіх епох [111, с. 3].

З часом потреба у ній обумовлювалась діяльністю різних релігійних конфесій, які переслідували супротивників віри. Для християн це був пошук та осуд порушників десяти заповідей, які Мойсей передав людству. Окремі з цих заповідей прийняли значення злочину, яке збереглося за ними до нашого часу, зокрема – не вкради.

У ті часи розшуковою діяльністю могла займатися будь-яка особа чи суспільна формація.

Слово “сыск” (розшук) має старовинне, або застаріле поняття дій з вистежування та розшуку злочинця. Вистежити чи розшукати (рос. сыскать) означає знайти або виявити кого-небудь, що-небудь. Залежно від завдань, виконуваних розшуковцями або спеціалізованими закладами з розшуку, він являвся карним або політичним [111, с. 3].

На різних етапах розвитку держави і права спочатку ці види розшуку мали загальні для них форми, методи, засоби, правові основи діяльності, потім специфічні, існуючі до теперішнього часу [111, с. 3].

Більш чіткого значення на історичній території нашої держави, наближеного до теперішнього часу, розшукова діяльність почала набувати у XIV-XV століттях у Київській Русі, де розшуковою діяльністю в основному займалася влада. Безпосереднє здійснення розшукової діяльності покладалося на військову дружину.

У XIV ст. у тій частині України, яка входила до складу Великого князівства Литовського, розшукова діяльність представляла таку організаційну форму місцевого самоврядування, як “копный круг”, який означав союз населення певної території з метою запобігання правопорушень, їх розкриття та розслідування, встановлення та виконання покарання винним без втручання органів державного управління [111, с.19].

Здійснюючи розшук злочинця за “гарячими” слідами, розшуковці мали право проводити обшуки, опитувати свідків, потерпілих та інших осіб, тобто збирали інформацію і докази вини особи, яка підозрювалося у вчиненні крадіжки, розбійного нападу або вбивства [111, с. 19–20].

У XVI ст. влада почала видавати місцевим спілкам так звані губні (територіальні) грамоти з правом самостійно вести розшук, переслідування та страту злочинців... Губне управління розповсюдилося на повіти, створило мережу розшукових структур, на чолі яких стояли губні старости, що обиралися на загальних повітових зборах з числа служивих людей [111, с. 23].

Губний староста, окрім розшуку вів так звані слідчі справи, які порушувалися ним на власний розсуд і без приватного звернення з заявою,

позовом... Для цього достатньо було затримати, наприклад, злодія на гарячому, тобто на місці вчинення крадіжки. Потім здійснювалися такі розшукові заходи: обшуки, опитування очевидців, застосовувались обов'язкові тортури підозрюваного та співучасників протиправного діяння. Обшук у справах подібного характеру був одним із головних та відповідальніших розшукових заходів губних старост та цілувальників тому, що давав можливість швидко виявити та вилучити речові докази вчиненого злочину. Губні органи управління, виконуючи розшукові функції, безпосередньо підпорядковувалися Розбійному Приказу 1539 р. за правління Івана IV, а також воєводам. З XVII ст. цей документ називали Розбійним Розшуковим приказом, а з 1684 р. просто Розшуковим. Правовою нормою, якою керувався Розбійний Приказ, була Уставна Книга Розбійного приказу [111, с. 23–24; 142, с. 410–411].

У період козацько-гетьманського правління (середина XVII – кінець XVIII ст.) в Росії організація розшукової діяльності була підвідомча генеральному хорунжому. Залежно від рівнів судовий розшук проводився генеральним суддею, а на місцях (на території полку) він здійснювався паланочним полковником та полковою старшиною – обозним, писарем, осавулом та хорунжим; в структурі військового та адміністративного устрою сотні – сотником та сотинною старшиною – осавулом, писарем та хорунжим; в курені – атаманом; в містах – представниками магістратів та ратуш [4, с. 62].

Важливою пам'яткою права стало Соборне Укладення 1649 р. – найбільш повний збір правових норм [86, с. 595].

Як і в попередніх законодавчих пам'ятках, в Укладенні ще не проводиться розмежування між кримінальним та цивільним процесом. Але чіткіше відокремлюється змагальний процес – суд від розшукового процесу – розшуку. Глава X присвячувалася змагальному процесу, про що говорить її назва “О суде”. Ще В. Сергеевич відмічав, що змагальний процес у чистому вигляді на той час не існував. У суді нерідкими були елементи розшуку. У той же час не всі кримінальні справи вирішувалися шляхом розшуку. Так, кримінальні справи розглядалися розшуком, а цивільні – судом. Через пів століття після Укладення

Петро I вкаже розбирати усі цивільні справи розшуком. Укладення, як і попередні закони, витікає з невідокремленості суду від адміністрації – судові функції виконували числені органи управління. Глава побудована за відомою системою: норми пов'язані в ній не за галузями права, а за відповідним об'єктом правопорушень. Законодавець прагнув той чи інший об'єкт правопорушення розглянути з усіх сторін відразу. Тому навіть в одній статті містяться норми і процесуального, і матеріального права – кримінального і цивільного [142, с. 285–286].

Відмова опитуваних людей від показань не звільняла людину від обмови та тягнула за собою обов'язок відшкодування пред'явленого позову і тюремного ув'язнення до указу “государя”, на відміну від довічного ув'язнення, яке передбачалося ст. 11 Уставної Книги Розбійного приказу (ст. 43). Оскільки відмова від показань частіше траплялася на очній ставці з обмовленим, Укладення узаконило усталену практику перевірки показань. Для уникнення наклепу обмовщик має упізнати обмовленого у великій кількості осіб. Якщо обмовлений був дійсно упізнаний обмовщиком, який на очній ставці стверджував те ж саме, що показав на тортурах, то це слугувало приводом для початку розшуку про обмовленого позивача. Якщо ж обмовщики не підтвердили своїх показань на очній ставці, не впізнають обмовлених, чи, упізнавши, почнуть відмовлятися від обмови, виправдовувати їх, то, згідно ст. 12 цієї Книги, обмовивших піддавали тортурам для з'ясування причин відмови [142, с. 419–421].

Згідно із ст. 22 Уставної Книги Розбійного приказу розшуковий порядок розслідування застосовувався тоді, коли приведений з вилученим майном, яке вилучене в присутності пристава та понятих, не вказує законного способу придбання цього майна (ст. 50), а також тоді, коли вилучене майно співпадало з майном позивачів, описаним в заявах про спричинені збитки [142, с. 422].

Так історично склалося, що Україна завжди була ласим шматком для її могутніх сусідів (Речі Посполитій, Кримського ханства тощо). Навали татар, розподіли українських земель, відсутність стабільності не давали можливості

Україні для нормального розвитку. Хоча Україну і прийнято вважати східно-європейською країною, проте найбільший вплив на її формування та розвиток здійснила саме Росія. У 1654 р. Україна возз'єдналася з Росією.

У 1669 р. з метою розслідування та суду по кримінальним справам були запроваджені спеціальні посади, які займали посадовці, що призначалися центральною владою. З цього часу уся влада з провадження розслідування та суду перейшла до сищиків [73, с. 90].

У 1682 р. на престол Російської держави зійшов Петро I. За його царювання у 1689 р. був заснований Приказ розшукових справ (проіснував до 1694 р.), який в основному займався розшуком у зв'язку зі справою супротивників царя. Цього ж р. в селі Преображенському під Москвою Петром I створено Преображенський Приказ, який отримав виключне право вершити “слово та справу государеву” у боротьбі з політичними злочинами. Петро I особисто приймав участь у розслідуванні справ та у 1696 р. видав Указ про передачу усіх справ з політичних злочинів до Преображенського Приказу [4, с. 69–72; 5, с. 24–25].

При розшуку підозрюваних у злочинах пов'язаних із застосуванням насилля почали використовуватись огляди потерпілих з метою встановлення знаряддя та ступеню завданих тілесних пошкоджень.

У 1711 р. за вказівкою Петра I введено інститут державних розшуковців, котрі раніше були в Розбійному Приказі. Таких розшуковців направляли на місця для розкриття, в основному, тих злочинів, які отримали великий суспільний резонанс: великі крадіжки, особливо зухвалі розбої, грабежі, вбивства, вчинені кріпаками, які втекли. Діяльність цих розшуковців регламентувалась Указом створеним Петром I в 1711 р. Сенату “О бесприпятственном розыске, преследовании сыщиками воров, разбойников и их сообщников”. Указ приписував розшуковцям здійснювати особистий розшук і переслідування крадіїв та розбійників. Одночасно губернаторам зазначалося надавати розшуковцям всебічну допомогу та сприяння з метою викорінення цих злочинів... Розшуковці, що виконували зазначені функції, існували до 1762 р., а

потім їх обов'язки були передані місцевим поліцейським органам. Одночасно з державними розшуковцями існували і приватні, яких винаймали господарі кріпаків, що втекли [111, с. 42].

Для концентрації адміністративних сил та засобів, а також керування ними в 1718 р. введена посада генерал-поліцмейстера (у Москві – обер-поліцмейстер). До його обов'язків входило проведення наглядово-пошукових заходів, які здійснювалися за допомогою підпорядкованого йому поліцейського апарату. У 1721 р. був виданий “Регламент или Устав Главного магистрата” відповідно до якого в містах вводилася постійна поліція, що забезпечувала безпеку мешканців від розбійників, крадіїв, насильників, шахраїв та зобов'язана взаємодіяти з іншими органами місцевого управління при проведенні розшукових заходів [111, с. 43].

22 червня 1730 р. були засновані Судний та Розшуковий Прикази. В останньому передбачалось “ведать татиные, разбойные и убийственные дела, и которые и разбойники пойманы будут в Москве и приведены в Полицмейстерскую Канцелярию, тех записав, в то же время отсылать в Сыскной Приказ”. Розшуковому Приказу відводилась важлива роль у боротьбі з професійною злочинністю, а поліція зобов'язана була надавати йому допомогу та сприяння. Такий же порядок зберігався і в наступні часи, коли виникла Особлива експедиція для розшуків у справах про крадіїв та розбійників [4, с. 83].

23 квітня 1733 р. найвищою резолюцією на доповіді Поліцмейстерської Канцелярії у провінційних містах та губерніях Російської імперії засновувалася постійна поліція [4, с. 83].

Особистим указом імператриці Єлизавети від 1 травня 1746 р. у Санкт-Петербурзі при поліції створювалася “Особая Экспедиция для розысков по делам воров и разбойников”. Головним призначенням цього центральної розшукової установи була спеціалізація діяльності у розкритті окремих видів професійних злочинів. В експедиції концентрувалася уся інформація з місць про осіб та факти, які являли розшуковий інтерес, серед яких велике значення відводилось відомостям про професійних злочинців, способи вчинення ними

злочинів, злочинних зв'язках, місцях збуту краденого тощо. Чиновники експедиції мали таємних агентів серед різних категорій злочинців. З їх допомогою припинялися та розкривалися злочини [4, 86].

У кінці XVII століття під проведенням дізнання того часу слід розуміти “собрание официальными органами сведений об определенном обстоятельстве или факте, или же собрание доказательств такого факта. Оно может иметь место по отношению ко всякого рода делам, как административным, так и подлежащим судебному рассмотрению, гражданским и уголовным, и при всяком положении дела”. Органом дізнання переважно виступала виконавча поліція, як влада, зосередивши у себе найбільшу кількість відомостей і призначена для приведення в дію владних розпоряджень. У кримінальному процесі дізнання “хоча і стоїть за його межами, але нерозривно пов'язане з ним, служить не лише підґрунтям для нього, але й приводом до нього” [176, с. 864].

8 вересня 1802 р. указом Олександра I було створено міністерство внутрішніх справ, яке очолював князь В.П. Кочубей. Водночас імператор створив при Петербурзькому військовому губернаторові Таємну поліцейську експедицію. Згідно указу Олександра I від 1804 р. діяльність Петербурзької поліції розподілялася на внутрішню та зовнішню. Внутрішня включала в себе розгляд звернень, провадження слідства, виконання певних судових місць, розшук необхідних людей, затримання осіб, які втекли тощо. Зовнішня складалася з управи благочинства, приватних приставів та квартальних наглядачів з підлеглими людьми [4, с. 98, 99].

Функції міської поліції були розширені. Крім політичного розшуку та слідства, на неї було покладено контроль за дотриманням правил Гільдійської реформи (1824 р.). Органи сільської поліції, як і раніше, існували у вигляді земських судів, які по суті були адміністративно-поліцейськими та судовими органами. Її чиновники одночасно виконували функції: поліцейського, слідчого, судді тощо [165, с. 61].

3 липня 1826 р. Указом Миколи I Особлива Канцелярія Міністерства внутрішніх справ була приєднана до “Собственной Его Величества

Канцелярії”. У відповідності з цим створювалося III Відділення у складі царської канцелярії [4, с. 104–105]. Згідно таємних інструкцій III Відділення здійснювало контроль та нагляд за усіма державними закладами як в центрі, так і на місцях. Воно не залежало від адміністрації та загальної поліції [44, с. 59–60].

У структуру III Відділення спочатку входило чотири експедиції, очолюваних експедиторами, безпосередньо підпорядкованих керівнику канцелярії. Перша експедиція (агентурна) – спостерігала за “суспільною думкою”, здійснювала слідство та контроль за виконанням покарань. Друга – розглядала звернення і скарги, займалася розкольниками та сектантами, політичними та кримінальними злочинами. У її віданні знаходилися таємні та нетаємні місця позбавлення волі політичних злочинців. Третя експедиція здійснювала нагляд за іноземцями, які проживали в Росії. Четверта – отримувала інформацію про всі злочини, які відбувалися на території імперії, узагальнювала та аналізувала їх, а також відала справами кріпаків при виникненні хвилювань [4, с. 105].

Майже одночасно із створенням III Відділення у 1827 р. був створений Корпус жандармів (у 1874 р. назву змінено на Окремий корпус жандармів). Почалося формування системи місцевих органів політичної поліції, яка дозволила забезпечити контроль та спостереження за “духом народним” на всій території держави. У 1867 р. на місцях були створені губернські, жандармські управління (з 1870 р. до них встановлювався “додатковий штат” – для служби в повітах) та жандармські поліцейські управління залізничних доріг. Ці органи залишалися основою жандармського відомства до 1917 р. [2, с. 73–74].

Дізнання розпочиналося чинами корпусу жандармів як за ініціативою прокурора судової палати, так і ними безпосередньо (в останньому випадку про початок дізнання негайно сповіщався прокурор). Особа, яка проводить дізнання, мала право вживати усіх заходів, передбачених статтями 253, 254, 256, 257 Уставу кримінального судочинства (“розшуки”, словесні опитування, негласне спостереження, застосування запобіжного заходу до підозрюваного) та слідчі дії: огляди, освідкування, обшуки (з опечатуванням паперів) та виїмки. При

проведенні слідчих дій, а також при застосуванні міри запобіжного заходу, діяли правила, передбачені Уставом кримінального судочинства для попереднього слідства. На чини поліції покладались обов'язки виконувати усі звернені до них “законні вимоги” осіб, які проводять дізнання. Закінчене дізнання представлялося прокурором судової палати міністру юстиції, який за згодою шефа жандармів (з 1880 р. – міністра внутрішніх справ), або віддавав розпорядження про провадження попереднього слідства, або клопотав про закриття провадження із залишення справи без подальших наслідків чи з вирішенням його у адміністративному порядку [2, с. 98–99].

Одним із важливих завдань для жандармських офіцерів при провадженні дізнання була “очистка” матеріалів справи від того, що могло б “висвітлити” роботу впроваджених у революційні організації агентів, а також прийоми розшукової діяльності. З цією метою слід було будь-яким шляхом “підкріпити” наявні оперативні дані показаннями обвинувачуваних [2, с. 101–102].

III Відділення у дореволюційній Росії займало значне місце в історії політичної поліції царської Росії. Воно характеризувалася високою дієздатністю та ефективністю у боротьбі як з політичною, так і з кримінальною злочинністю. Велика увага приділялася роботі гласного та негласного агентурного апарату, документуванню, аналізу, веденню обліків, тобто всьому тому, що наближує її до структури та методики діяльності сучасної міліції.

У 1880-1883 рр. була проведена реорганізація центрального апарату політичної поліції, що було викликано революційним загостренням: міністр внутрішніх справ став одночасно й шефом жандармів; замість III Відділення був створений Департамент поліції МВС, який об'єднав керівництво як загальної, так і політичної поліції [2, с. 74].

12 лютого 1832 р. міністерство внутрішніх справ очолив граф Д.Н. Блудов (перебував на посаді до 15 січня 1839 р.). Розшукова діяльність у зазначений період уже мала чітке розмежування від слідства. Відповідно до Зведення законів Російської імперії 1832 р. робота за кримінальними справами мала вже таку обов'язкову стадію як слідство: попереднє та формальне. Розшук входив до

попереднього слідства за матеріалами справи, які порушувалися при наявності підстав, визначених законом [4, с. 106–107].

Починаючи з середини XIX ст. органи державної влади царської Росії почали усвідомлювати свою явну непридатність. Але жоден з них не перебував у такому скрутному становищі як судова система. Через заплутаність процесуальних вимог та відсутність чітко розмежованої підсудності. Тобто, справи направлялися від одного суду до іншого і назад, що тягнуло за собою їх “волокіту”, доки їх не було спрямовано до архіву за строками давності. Найбільшою “хворобою”, яка уразила судову систему, було хабарництво. Перелічені обставини спонукали Олександра II до рішучих дій, пов’язаних із необхідністю внесення змін до існуючої судової системи, що знайшло своє відображення у судовій реформі.

Реорганізація 1862 р. скасовувала управи благочинства і створювала канцелярії, на чолі яких призначалися обер-поліцмейстери, поліцмейстери та градоначальники. В апараті міської поліції створюються відділення кримінального розшуку [48, с. 253–254].

У квітні 1862 р. імператору було представлено “Основные положения преобразования судебной части в России”. В них фіксувалися такі нові інститути, як відокремлення суду від адміністрації, виборний мировий суддя, присяжні засідателі в окружному суді, адвокатура, принцип змагальності. Підготовлені проекти були затверджені імператором 20 листопада 1864 р.. До документів судової реформи входили чотири закони. Один з них присвячений судоустрою, два – цивільному та кримінальному процесу, і один новий відсутній в “Основних положеннях”, – Устав про покарання, накладених мировими судьями – кодекс матеріального права, який містив норми про невеликі кримінальні та адміністративні правопорушення [143, с. 11–13].

Розмежування судовою реформою 1864 р. судової влади та адміністративної відсторонило поліцію від колишньої її широкої участі у справах правосуддя, а саме: вона більше не проводила попереднє дослідження за кримінальними справами, яке поділялося на попереднє та формальне

розслідування. Ще у 1860 р. були розподілені функції між органами судової та адміністративної влади (поліцією), відповідно розслідування провадилося у два етапи: дізнання, завдання якого полягало у виконанні силами поліції першочергових дій на місці події; та досудове слідство, головною діючою особою якого виступав слідчий судової влади. Тепер слідча частина була ввірена судовим слідчим, запровадженим Указом Олександра II від 8 червня 1860 р., поліція у справах судового відомства стала виконувати лише допоміжні функції, які полягають у такому: повідомленні судової влади (слідчого) про події з ознаками злочину та про провадження дізнання за цими фактами (ст. 250 Статуту кримінального судочинства); виконанні окремих доручень судових місць та влади; участі у виконанні судових вироків. Поліція зобов'язана сприяти судовим слідчим при проведенні попереднього розслідування (ст. 249 Статуту) [4, с. 175; 143, с. 145; 165, с. 67; 177, с. 456; 178, с. 911].

Судові слідчі були незалежними від поліції, від прокуратури та перебували при окружних судах, користувалися правами членів суду [143, с. 16–17; 177, с. 456].

Судові слідчі користувалися правами членів окружних судів, але з деякими обмеженнями. Вони могли розраховувати на допомогу поліції, а в разі потреби – і військових команд. Міністрові юстиції надавалося право призначати в кожний окружний суд судового слідчого з найважливіших справ. Для здійснення тиску на слідчих у практику увійшло призначення чиновників, які виконували обов'язки слідчого (на них правило незмінності не поширювалося). Загалом судова практика Росії засвідчувала численні відходи від зазначених вище принципів судоустрою та судочинства [47, с. 202].

Статут кримінального судочинства від 1864 р. прямо встановлював, що основний обов'язок поліції полягає в тому, щоб допомагати судовим слідчим, на яких покладалося ведення розслідування практично у всіх кримінальних справах. Лише у виняткових випадках, відповідно до ст. 257 та 258 статуту поліція мала діяти власноруч: 1) коли злочинця затримували на місці події і факт злочину був очевидним; 2) коли на місці злочину виникла необхідність у

процесуальних діях, що вимагали негайного провадження, тому що сліди злочину можуть бути знищені (огляди, освідування, обшуки, виїмки). Однак і в цих випадках “формальних допросов ни обвиняемым, ни свидетелям полиция не делает”, винятком є загроза смерті особи до прибуття слідчого [165, с. 69].

Взаємодія або допоміжні дії поліції, крім основних своїх обов’язків, за повідомленням судового слідчого про події, які містили в собі ознаки злочину, полягали в прийнятті, до прибуття слідчого, заходів, необхідних для збереження слідів злочину (з місця події) та обмеження підозрюваному можливості ухилитися від слідства. Останні заходи приймалися поліцією у випадках, прямо зазначених у законі: коли підозрюваного застали при вчиненні злочину або відразу після його вчинення, або потерпілі та очевидці прямо на нього вказують; коли на підозрюваному або в його житлі будуть знайдені явні сліди злочину, або речові докази злочину належать підозрюваному чи опинилися при ньому; коли підозрюваний намагається втекти або затриманий після втечі; коли немає постійного місця проживання та осілості [4, с. 175].

Згідно ст. 253 цього Статуту на поліцію покладалося проведення дізнання “Когда признаки преступления или проступка сомнительны или когда о происшествии, имеющем такие признаки, полиция известится по слуху (народной молве) или вообще из источника не вполне достоверного, то во всяком случае, прежде сообщения о том по принадлежности, она должна удостовериться через дознание: действительно ли происшествие то случилось и точно ли в нем заключаются признаки преступления или проступка”. На підставі ст. 254 цього Статуту під час провадження дізнання поліція “все нужные ей сведения собирает посредством розыска, словесными расспросами и негласным наблюдением, не производя обысков ни выемок в домах” [4, с. 176].

Ще одним доказом використання у ті часи результатів розшукової діяльності поліції при вирішенні питання щодо порушення кримінальної справи є норми статті 312 Статуту, відповідно до якої прокурор та його заступники не мали права вимагати початку розслідування без достатніх на те підстав. В таких випадках вони зобов’язані збирати дані шляхом негласних поліцейських

розвідувальних дій. Однак подальше використання результатів негласних дій поліції, після порушення справи, здійснює слідчий, оскільки у ст. 278 Статуту зазначається, що прокурор та заступники особисто не здійснюють провадження по справі, а можуть лише запропонувати це судовому слідчому та здійснювати контроль за його провадженням [143, с. 151, 147].

Поліція починала дізнання у тому випадку, якщо були відсутні судові слідчі, прокурор або його товариш (заступник) та переслідувала мету здобути за “гарячими” слідами відомості, необхідні для провадження подальшого слідства. У тих випадках, “когда полицией застигнуто совершающееся или только что совершившееся преступное деяние, а также, когда до прибытия судебного следователя следы преступления могли изгладиться, полиции предоставляется производить и следственные действия”. До них відносились такі: “осмотры; освидетельствование; обыски и выемки; формальные допросы (только в случае тяжелой болезни человека, если возникло опасение, что он может умереть до прибытия следователя). В этих действиях, а равно и в принятии мер для пресечения обвиняемому возможности уклониться от следствия, полиция заменяла следователя и руководствовалась всеми установленными правилами”. З прибуттям судового слідчого поліція припиняла свої дії та передавала йому всі наявні матеріали. Але слідчий міг доручити поліції додатково здійснити ті чи інші дії для збору необхідної інформації, доказів та інше, провадження нового дізнання [4, с. 176].

У справах, підсудних мировим судам, повноваження поліції при проведенні дізнання значно ширші ніж у справах, підсудних загальним судам. Поліція має право проводити огляди, освідування, обшуки, допити та інші дії, визнані Статутом кримінального судочинства як слідчі. Акти, складені при цьому поліцією, можуть бути покладені в основу судового вироку [167, с. 777].

Прикладом процесуальної форми взаємодії того часу було передавання поліцією матеріалів дізнання судовому слідчому, після чого вона продовжує повідомляти слідчого про надходження нових даних по справі. Цей порядок дій

поліції містить ст. 255 Статуту, яку можна вважати попередницею сучасної ч. 3 ст. 104 КПК України [143, с. 145].

Надання судовим слідчим поліції доручень і вказівок регулюється кількома статтями Статуту. За ст. 260 після прибуття судового слідчого на місце події поліція, яка проводила невідкладні заходи, передає провадження слідчому та припиняє свої дії по розслідуванню доки не отримає особливого на те доручення. Судовий слідчий має право доручати поліції проведення дізнання та збирання даних за його вказівкою (ст. 271). Законні вимоги слідчого виконуються поліцією, іншими органами, посадовими та приватними особами невідкладно (ст. 270) [143, с. 146–147]. Особливістю зазначених норм є те, що законодавець не обмежував слідчого у виборі державного чи громадського органу, або особи, якій він давав доручення, незалежно від того, приймала вона участь у дізнанні чи ні.

Поліція своїми діями у провадженні попереднього розслідування повинна надавати дійову допомогу судовим слідчим у розкритті обставин справи, не дозволяючи собі вільності, перевищення повноважень чи бездіяльності (ст. 483). У разі неможливості виконання доручення слідчого, виконавець поліції повинен звернутись до нього для отримання роз'яснень щодо подальших дій (ст. 484) [143, с. 167].

Також двояко можна розуміти перевірку, доповнення та відміну судовим слідчим дій поліції по проведеному нею попередньому розслідуванню (ст. 269). З одного боку, це можна тлумачити як здійснення слідчим контрольно-наглядової функції відносно поліції [143, с. 147]. З іншого, здійснення досудовим слідчим консультативної діяльності щодо окремих дій поліції.

До кінця XIX ст. в царській Росії спеціалізованими органами політичного розшуку, які називалися простою мовою охоронними відділеннями або “охранками”, існували лише в Петербурзі та Москві, хоча ще на початку 80-х років була створена правова основа для формування системи подібних закладів. Щоб не розштфрувати агентів, керівники політичного розшуку, крім дотримання вимог конспірації, застосовували цілу систему спеціальних заходів прикриття.

Ефективними заходами прикриття вважалися “ретушування” щоденників зовнішнього спостереження, виїмка нагадувань про таємного співробітника з інших документів, які направлені для проведення формального дізнання або попереднього слідства. “Положение об охранных отделениях” від 9 лютого 1907 року вимагало, щоб у випадку порушення попереднього слідства або дізнання начальник охоранки сповіщав особам, які проводять такі дії про наявність у нього відомостей, співутворюючи повноту таких з інтересами захисту внутрішньої агентури та прийомів діяльності відділення. При цьому, департаментське керівництво високо оцінювало вміння працівників охоранки встановлювати “неофіційні контакти” з судовими слідчими та іншими органами, які проводили дізнання. Якщо при проведенні дізнання або слідства інформація щодо таємних співробітників впливала на загальний огляд та питання не вдавалося вирішити на місці, про це начальнику охоранки належало терміново доповісти зі всіма подробицями Департаменту поліції [2, с. 112,143–144].

На початку ХХ ст. під час розгорнутого революційного руху царська влада прагнула єдиних дій поліцейського та судового апаратів. Микола II написав на доповідній записці міністра юстиції: “Уверен, что судебное ведомство действует вполне и во всем согласно с Министерством внутренних дел” [44, с. 30].

Після Лютневої революції 1917 р. в Росії Тимчасовим урядом було винесено Постанову від 4 березня 1917 року, в якій він визнавав “бажаним збереження, у межах можливого, усього існуючого адміністративного механізму, з метою підтримання нормального життя в країні”. Справа обмежилася лише формальною ліквідацією охоронного відділення та корпусу жандармів (на їх місце в апараті Головного управління міліції були створені підрозділи з аналогічними функціями) [86, с. 611].

Виникнення перших загонів робітничої міліції в Росії сягає 1905–1907 рр. Для пролетаріату це був великий крок вперед при здійсненні програмного положення більшовицької партії про збройний народ, покликаний прийти на зміну армії поліції експлуататорів (буквальний переклад “міліція” із латинської – “військо”. На початку ХХ століття в Росії воно було рівнозначне російському

слову “ополчення”, “збройне народне формування”). У зв’язку з поразкою революції міліція була розпущена, але на початку 1917 р. революційні сили Росії знову стали створювати свою міліцію [48, с. 284–285].

З огляду на ненависть революційних мас до поліції, буржуазний Тимчасовий уряд скасував царську поліцію і створив так звану народну міліцію. При цьому ніяких змін у структурі та діяльності поліції не відбулося, вона лише відновлювалася під вивіскою “народна міліція” [48, с. 286].

Другий Всеросійський з’їзд Рад утворив радянський уряд – Раду Народних Комісарів (РНК). У числі тринадцяти наркоматів був Народний комісаріат у внутрішніх справах (НКВС), на який було покладено важливі функції: практичне керівництво будівництвом Рад на місцях, організація охорони громадського порядку в країні тощо. 17 листопада 1917 року народним комісаром внутрішніх справ призначається Г.І. Петровський [48, с. 286–287].

В цей же період, у листопаді 1917 року Декретом РНК про суд № 1 (пізніше також Декретом РНК про суд № 2 від 12 лютого 1918 року) затверджувались слідчі комісії, як найбільш прийнятна форма органів попереднього розслідування злочинів, підсудних військовим трибуналам. Суттєвою особливістю їх діяльності є колегіальність у прийнятті важливих процесуальних рішень у кримінальних справах та провадженні слідчих дій [88, с. 9]. Однак особливістю правового регулювання функції попереднього розслідування є значна вага відомчих нормативних актів, які конкретизували положення законів і директив стосовно роботи ОВС. Крім того, на місцях практика випереджала вирішення проблемних питань у загальнодержавному масштабі, тому почали з’являтися випадки покладення Радами провадження попереднього розслідування на міліцію [88, с. 10].

За Декретом РНК від 28 січня 1918 р. “О революционном трибунале печати” слідча комісія при революційному трибуналі друку могла покласти виконання своїх постанов провадження окремих слідчих дій на міліцію та інші органи, а також звертатись за сприянням до Червоної гвардії та народної міліції. Звідси обов’язки органів міліції виконувати процесуальні дії. 23 липня 1918 р.

Інструкцією “Об организации и действии местных народных судов”, затвердженою НКЮ РСФСР, визнано дізнання як самостійну форму попереднього розслідування [88, с. 11].

Початок створення апарату кримінального розшуку в масштабі РСФСР був покладений заснуванням 5 жовтня 1918 року у складі Головміліції Центрального управління кримінального розшуку (Центророзшук) на правах відділу. До цього єдиної системи кримінального розшуку не було. Наявні у окремих містах органи кримінального розшуку були децентралізовані та діяли під керівництвом Рад. Юридичною базою організації радянського розшуку стало Положення про організацію відділу кримінального розшуку, видане НКВС 5 жовтня 1918 року. При губернських і міських управліннях створювалися відділення кримінального розшуку [48, с. 291]. Зазначене Положення вказувало на оперативно-розшуковий та процесуальний характер діяльності відділу карного розшуку.

Так, у лекції 1918 року для працівників міліції та карного розшуку йшлося, що існує два види карного розшуку: явний та таємний. У першому випадку працівники карного розшуку проводять огляди місця події, роблять виїмки, збирають речові докази, проводять обшуки, затримання, допити потерпілих, обвинувачених, свідків. У другому, негласно спостерігають за підозрюваними особами, різного роду притонами. Вочевидь, проблема правильного співвідношення та розмежування оперативно-розшукової та процесуальної діяльності органів карного розшуку постало одразу після його створення. Вважається, що основною причиною такого становища була відсутність систематизованого законодавства [88, с. 13].

У 1919–1920 рр. органи кримінального розшуку фактично проводили попереднє слідство у більшості кримінальних справ. Це було викликано тим, що слідчі комісії при місцевих радах повністю не справлялися із цим завданням. Згодом слідчі комісії взагалі перестали отримувати справи, натомість їх порушували і закінчували по ним розслідування органи міліції. Це наштовхнуло владу на думку, що міліція краще справляється із розслідуванням. Тому, з метою

об'єднання сил, які вели боротьбу зі злочинністю, за домовленістю НКВС і НКЮ (Народного комісаріату юстиції) 2 квітня 1920 р. було проведено злиття кримінального розшуку та слідства. Незабаром після їх об'єднання НКВС видав “Положення про слідчо-розшукову міліцію”, у якому були визначені завдання, права і обов'язки. Головними завданнями слідчо-розшукової міліції були “попередження, припинення, розкриття, розслідування кримінально караних діянь і подальше спрямування здійснюваних розслідувань”. Слідчо-розшукова міліція проіснувала нетривалий час. Наприкінці 1920 р. після введення інституту народних слідчих у систему Наркомюсту міліція перестала виконувати функції органів попереднього слідства [48, с. 297–298].

У 1917–1920 рр. взаємодія мала певні особливості, обумовлені об'єктивними факторами: правоохоронні органи переживали процес становлення, внаслідок чого їх компетенція не була чітко розмежована, попереднє розслідування не оформлялося як одна з основних функцій, тому при спільних діях сторони не завжди дотримувались його повноважень, відбувались конфлікти та тертя; взаємодія не була чітко регламентована юридичними нормами, закріплювались лише окремі її сторони; слабка підготовка кадрів та мало розроблена теорія боротьби зі злочинністю знижували ефективність процесуальної взаємодії [88, с. 34].

1922 р. стосовно слідчих встановлюється подвійне підпорядкування: адміністративне – судам, і оперативне – прокурорам. Того ж року з'являються посади слідчих у відділі прокуратури НКЮ [155, с. 78].

Цього ж року був прийнятий перший кримінально-процесуальний кодекс РСФСР. На думку М.А. Чельцова, попереднє розслідування у той період можна було відобразити як діяльність незалежного від прокурора слідчого під його наглядом, з можливістю перенесення слідчим розбіжностей думок з прокурором на остаточне вирішення суду. Дізнання було допоміжною діяльністю міліції під наглядом прокурора [166, с. 157].

Одним із перших науковців, які досліджували взаємодію між слідчими та органами дізнання, був І.В. Михайлов. Один із розділів його дослідження був

присвячений виникненню, формуванню та діяльності дізнання, а також формам взаємовідносин, які склались між міліцією, як органом дізнання, та апаратами попереднього розслідування в період з 1917 по 1965 рік. Як він зазначав, з перших кроків своєї діяльності міліція поряд із охороною громадського порядку вела активну боротьбу із злочинністю, яка спочатку проявлялася лише у виконання розпоряджень слідчих комісій на провадження арештів, розшуку та затримання злочинців, оточенню місця злочину, збереженню слідів злочину та інших. Згодом міліція проводила дізнання по нескладним справам, що не потребують провадження попереднього слідства. У 1925–1929 рр. законодавець почав періодично розширювати підслідність органів дізнання за рахунок передачі їм справ, які потребують застосування оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим виникла хибна думка, що законодавець намагається замінити слідчі апарати органом дізнання. Насправді, метою передачі таких справ було розвантаження слідчих та зосередження їх діяльності на розслідуванні складних та небезпечних злочинів, по яким міліція повинна була надавати всебічну оперативно-розшукову та процесуальну допомогу. На думку І.В. Михайлова відокремлення слідчого апарату від органів НКЮ із передачею його у підпорядкування прокуратурі, виділення з системи НКЮ Прокуратури СРСР та зосередження в її руках нагляду за діяльністю усіх органів розслідування та інші заходи сприяли зміцненню законності в діяльності органів розслідування та покращенню розслідування ними злочинів [94, с. 7–9].

З вересня 1928 р. усі слідчі зосереджуються у прокуратурі, яка до 1958 р. офіційно монополізує проведення досудового слідства. Ця обставина покращила організацію взаємодії з органами дізнання, але не до кінця зняла обов'язки з нагляду за ними. Така необхідність все більше асигнувалася органами юстиції по мірі зростання кваліфікації міліції як органу розслідування [88, с. 75].

За Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, затвердженими Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. та КПК УРСР 1960 р. слідчі зосереджувалися в органах прокуратури і державної безпеки.

Важливим кроком в історії взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими підрозділами є запровадження Указом Президії ВР СРСР від 6 квітня 1963 року [180, с. 514] посади слідчих в органах внутрішніх справ. У відповідності зі ст. 1 цього Указу та ч. 1 ст. 28 Основ кримінального судочинства СРСР та союзних республік викладається наступним чином: “Предварительное следствие по уголовным делам производится следователями прокуратуры, также следователями органов охраны общественного порядка – по делам о преступлениях, перечень которых устанавливается СССР, и следователями органом государственной безопасности..” [90, с. 81].

Таким чином, ми з’ясували та проаналізували шлях становлення та розвитку взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів. Дізналися яким важким та тернистим був шлях її утворення. Тому, на нашу думку, буде нерозумно проігнорувати та залишити поза увагою історичний досвід наших колег-попередників, і вважаємо за головне завдання сучасних науковців максимально його використати для побудови нової якісної та ефективної моделі взаємодії між цими двома основними суб’єктами правоохоронної діяльності.

1.2. Поняття, сутність та зміст взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів

Перед тим, як розглядати взаємодію слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, слід визначити саме поняття взаємодії, з’ясувати її сутність, структуру та зміст.

Тому, для початку з’ясуємо значення терміна “взаємодія”. З погляду філософії, взаємодія визначає існування та структурну організацію всякої

матеріальної системи, її властивості, її об'єднання поряд з іншими тілами в систему більшого порядку [160, с. 65].

За великим тлумачним словником української мови взаємодія означає взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь; з точки зору фізики – це взаємний вплив тіл та частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху. Взаємодіяти – перебуваючи у зв'язку, взаємно проявляти дію або погоджено взаємно діяти, бути у взаємодії [16, с. 85].

Соціологи розглядають взаємодію як систематичні достатньо регулярні соціальні дії суб'єктів, спрямовані один на одного, які мають на меті викликати певну відповідну реакцію, а вона породжує нову реакцію суб'єкта, що здійснював вплив. З цього випливає, що взаємодія координує усі соціальні процеси [149, с. 244].

Теорія управління розглядає взаємодію як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування в цілому [113, с. 500]. Також взаємодію розглядають як управлінську функцію, що спрямована на перетворення системи індивідуальної на спільну, узгоджену за місцем, часом і метою діяльності, а також як процес обміну інформацією [72, с. 16].

З точки зору політології, взаємодія – це взаємний вплив різних політичних суб'єктів у процесі їхньої політичної діяльності; необхідна передумова повної реалізації функцій політичної системи, яка визначає характер політичного розвитку і темпи політичного прогресу. Взаємодія політична – керований процес, який визначається за рівнем співвідношення інтересів та цілей політичних суб'єктів [118, с. 46].

За криміналістичним енциклопедичним словником під взаємодією розуміють процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок [172, с. 42].

Усі наведені визначення об'єднує єдина думка, що взаємодія – це насамперед, взаємний зв'язок між двома (або більше) суб'єктами (об'єктами),

які здійснюють вплив відносно один одного. Усі суб'єкти (об'єкти) взаємодії є складовими елементами певної системи. Проте, ми дійшли висновку, що зазначені вище визначення слід розділити на дві групи: взаємодія неживих об'єктів та явищ, і взаємодія наділених розумом живих суб'єктів. Відмінність між ними полягає в тому, що при взаємодії неживі об'єкти та явища, здійснюють безпосередній або опосередкований вплив один на одного, викликаючи при цьому нову дію (наприклад, передача енергії при контакті). А під час взаємодії наділених розумом живих суб'єктів, їх діяльність цілеспрямована, осмислена, має мету. Взаємодія суб'єктів виникає не в результаті здійснення впливу один на одного, а з усвідомлення необхідності здійснення спільних дій, спрямованих на досягнення спільної мети. Під час взаємодії суб'єкти впливають на якісні характеристики один одного.

Проаналізувавши зазначені визначення, під взаємодією слід розуміти процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з них, та який в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети [107, с. 26]. Це визначення є простим і має використовуватись як основа для формування інших визначень взаємодії у більш вузькому значенні, наприклад, слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Безліч вчених криміналістів та процесуалістів намагалися визначити поняття взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, і кожне з цих визначень є правильним. Відрізняються ці поняття за повнотою визначення та спеціалізованою орієнтацією на певний вид діяльності.

Так, Р.С. Белкін, під взаємодією суб'єктів доказування розуміє одну із форм організації розслідування злочинів, яка ґрунтується в основному на співробітництві слідчого з органами дізнання, узгодженому за метою, місцем і часом; здійснюється в рамках їх компетенції з метою повного і швидкого розкриття злочинів, всебічного і об'єктивного розслідування кримінальних

справ і розшуку злочинців, що переховуються, викрадених цінностей та інших об'єктів, що мають значення для справи [10, с. 31].

Також заслуговує на увагу думка І.М. Гуткіна, який під взаємодією органів досудового слідства та дізнання вбачає основане на законі співробітництво не підлеглих один одному органів, за якого вони діють узгоджено, цілеспрямовано, поєднуючи застосовувані ними засоби і способи в цілях профілактики і розкриття злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності винних, розшуку обвинувачуваних і забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочинами [28, с. 70].

Більш насиченим та сучасним, на нашу думку, є поняття взаємодії, визначене П.І. Мінюковим. Так, взаємодія слідчого і оперативного працівника при розкритті та розслідуванні злочинів – це узгоджені, впливаючі із завдань кримінального судочинства, комплексні (процесуальні і оперативно-розшукові) дії, метою яких є розкриття, розслідування і запобігання злочинів, притягнення до відповідальності винних осіб, виключно на підставах, визначених нормами кримінально-процесуального закону, нормативними актами, що здійснюється при суворому розмежуванні компетенції, у межах наданих повноважень, шляхом найбільш ефективного сполучення дозволених їм заходів і матеріального забезпечення при збереженні таємниці досудового слідства і джерел отримання конфіденційних відомостей [96, с. 67].

Цікавим є те, що В.А. Глазков не поділяє думки більшості науковців щодо використання самого терміна “взаємодія” та вважає більш доцільним використовувати термін “співробітництво” як забезпечуючий внутрішній (особистісний), когнітивний, мотиваційний, рефлексивний та професійний прояв (самовираження) спільно діючих, сторін. Він вважає, що категорія “співробітництво” значно в більшій мірі відповідає повному й гармонійному злиттю спільних зусиль слідчого та оперативного працівника в процесі оперативного супроводження досудового слідства, та за своїм семантичним навантаженням виражає не що інше, як спільну діяльність, що включає в себе не просто зовнішню підтримку її суб'єктами один одного та погодженість дій між

ними, а взаємне осмислення, засвоєння й реалізацію ними мети, завдань, засобів і самого процесу цієї спільної діяльності [24, с. 10–11].

На нашу думку, використання терміна “співробітництво” як категорії є не досить доцільним, оскільки він більше відображає суб’єктивну сторону (психологічну) спільної діяльності слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів, і не розкриває повною мірою об’єктивну сторону такої діяльності.

Розглядаючи питання сутності взаємодії слідчого з працівниками оперативно-розшукових підрозділів доцільно провести відмежування її від координації, оскільки деякі вчені розглядають “взаємодію” та “координацію” як слова-синоніми. Інші вчені сперечаються яке з цих двох понять ширше. А деякі вважають, що “координація” – це організація “взаємодії”. Але усі погоджуються, що ці поняття не можуть бути рівними по відношенню одне до одного тому, що координація – це функція суб’єкту системи, а взаємодія – це принцип його діяльності, засіб зв’язку із суб’єктами інших систем [15, с. 63].

Термін “координація” (пізньолат. *coordinatio*, від лат. *co...* – префікс, що значить спільність, сумісність, і *ordinatio* – упорядкування) означає узгодження, поєднання, приведення до певного порядку чи відповідно до поставлених завдань складових частин чогось (понять, дій, речей тощо). Вона є однією з основних управлінських функцій, зміст якої полягає у забезпеченні впорядкування взаємозв’язків і взаємодії між учасниками процесу управління з метою узгодження дій та об’єднання зусиль на вирішення загальних завдань. Координаційні відносини регулюються різними галузями права (кримінально-процесуальне право, адміністративне право, цивільне право тощо) та розглядаються як різновид організаційних відносин, тому можуть не бути врегульовані правовими нормами та здійснюватися на основі управлінських традицій, звичаїв та організаційно-технічних правил. Є кілька видів координації в управлінні: узгодження, ієрархічна координація, предметно-технологічна координація, штабна координація та інші. Координація широко

використовується при розробці та виконанні цільових комплексних програм [156, с. 389–390; 181, с. 345–346].

За словником сучасної української мови координація тлумачиться – 1) як погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; 2) як узгодженість рухів, дій і таке інше [16, с. 453].

Відмежовуючи взаємодію від координації, слід зазначити, що остання містить у собі елемент підкорення волі координуючого органу системи, що направляє окрему діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед виконавцями [35, с. 138]. Тобто, орган системи або один із взаємодіючих підрозділів наділений владними повноваженнями відносно решти підрозділів, які йому підпорядковуються, та дії яких координуються. При взаємодії суб'єкти не мають владних та підпорядкованих повноважень, та у спільній діяльності рівні між собою.

Прикладом координації є діяльність прокурора, пов'язана з наглядом за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Так, в ст. 29 Закону України “Про прокуратуру” від 05.11.1991 р., яка доповнена частиною третьою від 26.11.1993 р., зазначено: “Здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю” [135]. Владні повноваження прокурора над учасниками взаємодії проявляються в тому, що згідно із ст. 32 цього ж закону вказівки прокурора, його заступника органам, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство щодо порушення кримінальних справ і провадження розслідування, які даються відповідно до кримінально-процесуального законодавства, є обов'язковими для цих органів.

Отже, сутність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами полягає у такому:

1) це активна цілеспрямована діяльність слідчих і працівників оперативно-розшукових підрозділів;

2) кожен суб'єкт цієї діяльності застосовує специфічні заходи (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи) у межах, встановлених законом повноважень;

3) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних у результаті оперативно-розшукових заходів відомостей у кримінальне судочинство;

4) у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації, провадження досудового слідства з конкретної кримінальної справи тощо) слід передбачити комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіваним для осіб, дії яких перевіряються, їх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 64 КПК;

5) у процесі проведення конкретних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів слід суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності;

6) дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення введення оперативно-розшукової інформації у кримінальне судочинство за допомогою процесуальних засобів – шляхом провадження відповідних слідчих дій та прийняття процесуальних рішень [85, с. 126].

Виходячи із наведеного вище, можна визначити сутність взаємодії слідчого і оперативного працівника при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, яка полягає у комплексі узгоджених процесуальних і оперативно-розшукових дій, що спрямовані на розкриття, розслідування і запобігання цієї групи злочинів.

Слідчий та працівники оперативно-розшукових підрозділів у процесі взаємодії є її суб'єктами. Особою, яка провадить досудове слідство, зазвичай є слідчий, тобто спеціальна посадова особа, службові функції якої полягають у здійсненні досудового слідства по кримінальним справам (слідчий прокуратури, слідчий органу внутрішніх справ, слідчий податкової міліції та слідчий органу

безпеки). Згідно з ч. 2 ст. 114¹ КПК України та п. 5 ч. 1 ст. 227 КПК України приймати до свого провадження та проводити досудове слідство по справі в межах встановленої законом компетенції вправі начальник слідчого відділу (управління, відділення) і прокурор. У цих випадках начальник слідчого відділу і прокурор наділяються повноваженнями слідчого. Якщо справу розслідують декілька слідчих, кожен з них виступає як самостійний суб'єкт взаємодії, оскільки розподіл обов'язків між ними не виключає необхідності проведення оперативно-розшукових заходів окремо (наприклад, при розподілі обов'язків за епізодами злочинної діяльності, за суб'єктами тощо) [21, с. 18].

В усіх колишніх республіках СРСР, без винятку, основним органом дізнання була міліція, оскільки вона покликана забезпечувати охорону громадського порядку та громадської безпеки, а також вести боротьбу зі злочинністю. Органи дізнання проводять дізнання постійно та по переважній більшості кримінальних справ. У свою чергу, враховується також спеціалізація оперативних служб (наприклад, кримінального розшуку, БЕП), зумовлена специфічністю виявлення, розкриття та запобігання окремим категоріям злочинів. Однак, це не виключає взаємодії за домовленістю між керівниками оперативно-розшукових апаратів, а також інших оперативних підрозділів для здійснення термінових оперативно-розшукових дій у справах по особливо небезпечним злочинам. Орган дізнання при взаємодії представляє переважно дізнавач, тобто особа, яка вже проводила перевірку по заяві чи повідомленню про злочини на стадії порушення кримінальної справи або приймала участь у невідкладних слідчих діях [21, с. 19].

Не випадково Н.С. Карпов у своїй праці “Злочинна діяльність” серед традиційних джерел і методів вивчення та аналізу злочинної діяльності як соціального явища, в першу чергу зазначив опитування різних категорій працівників правоохоронної сфери, і почав з двох: оперативних працівників – про всі аспекти життєдіяльності злочинних співтовариств (їх структуру, форми і методи діяльності, характерні ознаки, можливості їх встановлення і т.д.), та слідчих (крім фактичної інформації про злочинну діяльність) – про форми і

методи протидії розслідуванню, способи її подолання, інші труднощі, що трапляються при виявленні і викритті злочинних угруповань, причини цих труднощів і необхідні заходи для їх усунення на законодавчому й організаційному рівнях [50, с. 45–46]. На нашу думку, це аргументовано тим, що ці дві категорії з числа усіх підрозділів правоохоронних органів найбільше часу проводять контактуючи з особами, що порушили або схильні до порушення закону.

Ще однією передумовою взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів є різна специфіка їх діяльності, об'єднання якої дозволяє використовувати можливості кожної із взаємодіючих сторін у межах, наданих державою повноважень. Однією з таких специфічних рис є використання дезорієнтуючої інформації. Для оперативного працівника – це фактори, без яких він практично не зможе отримувати необхідну для розкриття, розслідування та запобігання злочину інформацію. Вони складають основу таких понять оперативно-розшукової діяльності як: конспірація, легенда, оперативна комбінація тощо. Слідчий у своїй діяльності більш обмежений у використанні зазначених факторів, тому що дані, одержані оперативно-розшуковим шляхом, використовуються, в основному, як підстава для перевірки певних осіб і подій, а в розслідуванні інформація використовується для вирішення процесуальних питань, пов'язаних з долею підозрюваного, і тут помилки можуть мати істотні і не виправні наслідки.

Так, Н.С. Карповим наведено приклад того, що спонукування на певні дії, доповнене частково дезінформацією, може мати й правомірне місце. Так, обшук на великій присадибній ділянці не дав результату. Тоді слідчий сказав: “На сьогодні вистачить, завтра візьмемо техніку і продовжимо пошук”. Уночі, коли підозрюваний вирішив викопати і переховати труп в інше місце, оперативні працівники затримали його. Якщо акцентувати увагу лише на формі здійсненого, то можна сказати, що тут явно присутні обман і провокація, тому що підозрюваного підштовхнули до тих дій, що призвели до його викриття. Але якщо розглядати змістову сторону проведеної операції, то в ній немає нічого

провокаційного, тому що злочин уже був вчинений, труп був захований винним і своїми діями він лише полегшив роботу слідчого, а не створив правових підстав своєї відповідальності, яких без спонукання із зовні не існувало [50, с. 95–97].

Проаналізувавши наукову літературу, для нас стає очевидним, що автори здебільшого розглядають взаємодію слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів із процесуальної сторони, залишаючи психологічний аспект цієї проблеми. Так, А.П. Дербеньов та В.М. Биков розглянули цю проблему зі сторони соціальної психології, оскільки взаємодія слідчого та органу дізнання являє собою в першу чергу групову діяльність.

Таким чином, А.П. Дербеньов у своїй монографії запропонував визначення психологічної взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів як взаємини, у які вони вступають для спільного вирішення конкретних завдань по розкриттю та розслідуванню злочину, і які характеризуються найбільш оптимальним співвідношенням їх індивідуально-психологічних якостей [29, с. 16].

Взаємодія суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності є багаторівневою системою, зміст якої складають правовідносини як специфічно правовий, і єдиний спосіб здійснення прав і обов'язків суб'єктів, а також міжособистісні відносини, що виникають в процесі професійного спілкування. Важливу сферу застосування психологічних знань про особистість складають стосунки співробітника певного підрозділу органу внутрішніх справ зі своїми колегами по роботі та працівниками інших служб правоохоронних органів [102, с. 4].

В.М. Биков звертає увагу на особливості, якими характеризуються взаємини слідчого з оперативним працівником у процесі розкриття та розслідування злочину, а саме:

- 1) вони (взаємини) регламентуються правовими нормами – необхідна регламентація взаємин під час взаємодії слідчого та оперативного працівника

кримінально-процесуальним законом та іншими законодавчими актами, високий рівень формалізації взаємин при взаємодії;

2) за метою вони є специфічними – спільна мета, спільне завдання – розкрити, повністю та на належному рівні розслідувати злочин, забезпечити притягнення винної особи до кримінальної відповідальності;

3) в процесі взаємин має місце спільність спрямованості та установки особистості суб'єктів, що вступають у взаємини – спрямованість особистості проявляється в особливостях її інтересів та цілей, які вона ставить перед собою, в пристрастях та потребах, в установках (принципова та наполеглива боротьба зі злочинністю). Установка особистості проявляється в постійній готовності виконувати свій службовий та моральний обов'язок в боротьбі зі злочинністю шляхом проведення необхідних слідчих дій та розшукових заходів;

4) взаємодіючі сторони мають специфічний інтерес – мету та завдання спільної діяльності слідчого та оперативного працівника визначають у кожного з них власний специфічний інтерес до взаємин. Різкі розбіжності в інтересах між ними можуть призвести до конфлікту. Зі слідчої практики відомо, інтереси слідчого та оперативного працівника переважно співпадають до моменту встановлення особи, що вчинила злочин. Це пояснюється тим, що з 1976 р. до теперішнього часу робота оперативно-розшукових підрозділів оцінюється в основному за результатами розкриття злочинів, а не за результатами розслідування [14, с. 9–11].

При цьому, коли виникають розбіжності в інтересах слідчого та органу дізнання, виказується думка, що у випадку вчинення злочину, коли оперативні працівники карного розшуку знаходять злочинця, закінчується перший етап розкриття злочину. І по звітним даним він має бути показаний як злочин розкритий, оскільки апарат карного розшуку виконав в цілому свою задачу. Тому часто після встановлення особи, її арешту та притягнення як обвинуваченого (слідчим) оперативний працівник втрачає інтерес до подальшої взаємодії зі слідчим. Усі наступні дії – виявлення причин вчиненого злочину,

мотивів його вчинення, встановлення спільників та осіб, причетних до злочину, – та інші здійснюються в основному слідчим [14, с. 11–12; 49, с. 151–152].

Більшість науковців до основних ознак взаємодії в органах внутрішніх справ відносять: 1) діяльність; 2) наявність кількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії; 3) зміст завдань, що вирішуються.

Безумовно ці ознаки відносяться до основних, проте вони не відображають у повному обсязі суть взаємодії. З усіх проаналізованих літературних джерел, на нашу думку, найповніший перелік загальних ознак взаємодії слідчого в процесі розкриття злочинів, який максимально відповідає визначенню взаємодії, представив у своєму дисертаційному дослідженні В.В. Ковальов. І хоча зазначений перелік ознак характерний для сумісної роботи слідчого з працівниками експертної служби МВС України, він достатньо повно відповідає вимогам взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами.

Так, до таких ознак відносяться: а) різновид діяльності; б) нормативне забезпечення такої діяльності; в) наявність декількох суб'єктів; г) систематичність та стійкість зв'язків; д) погодженість спільних дій за метою, місцем, часом, засобами та методами; е) спрямованість діяльності суб'єктів на вирішення конкретних завдань розслідування, які обумовлюються характером слідчої ситуації, що склалася за даних умов; ж) специфічність повноважень та урахування методів і засобів, властивих кожному з суб'єктів [54, с. 23].

Також В.В. Ковальов називає одну із ознак взаємодії – рівність і незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні [54, с. 23]. Безперечно ця ознака має місце у визначенні взаємодії слідчого та працівника експертної служби, оскільки обидва вони є самостійними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Що стосується взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів, то ця ознака може тлумачитися двояко. По-перше як рівноправність суб'єктів, які взаємодіють на одному рівні, що не суперечить визначенню взаємодії. По-друге, якщо брати до уваги те, що на слідчого покладається організуюча роль та відповідальність за якісне розслідування справи, де згідно з юридичним словником слово “організація”

(франц. organisation) – одна з найважливіших функцій управління в суспільстві, на виробництві тощо [183, с. 494], то оперативно-розшукові підрозділи виконують роль тих, чії дії скеровує слідчий, залишаючи за ними право самостійного вибору в межах чинного законодавства засобів та методів оперативно-розшукової діяльності. Звідси випливає, що зазначена вище ознака не може застосовуватися при визначенні взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів.

Щодо форм взаємодії, під час аналізу кримінально-процесуальних та криміналістичних джерел стає зрозумілим, що кожен з науковців намагався визначити своє поняття форм взаємодії слідчого та органів дізнання (оперативно-розшукових підрозділів у тому числі), яке б охоплювало усі напрями діяльності слідчого та оперативних працівників, було б більш насиченим та загальноновизнаним. З іншого боку, багато науковців лише розподіляють форми взаємодії на дві групи – організаційну та процесуальну, не даючи при цьому самого поняття форми взаємодії.

Одне із найбільш повних визначень форм взаємодії належить І.Ф. Герасимову, який вбачав під формами взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів способи та порядок зв'язку між ними, які забезпечують узгодженість їх діяльності та правильне поєднання властивих кожному з цих органів повноважень, методів та засобів роботи [71, с. 86].

Це визначення форм взаємодії є досить чітким та лаконічним, проте воно здається не закінченим. Напрошується запитання, яким же чином встановлюються способи та порядок зв'язку між учасниками взаємодії, і на що направлена їх узгоджена діяльність. Тому, на нашу думку, більш довершене визначення форм взаємодії дав А.П. Кругліков – це встановлені правовими актами (законами та підзаконними нормативно-правовими актами) умови, способи та порядок спільної узгодженої діяльності слідчого та оперативно-розшукових підрозділів по кримінальній справі, які використовуються з метою вирішення завдань кримінального судочинства [71, с. 86–87]. Проте слід зауважити, що А.П. Кругліков не поділяє думку вчених, зокрема І.М. Гуткіна та

І.Ф. Герасимова, у тому, що форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів слід розділяти на групи, та стверджує, що усі форми взаємодії є правовими. Він мотивує свою думку тим, що майже всі організаційні форми взаємодії передбачені відомчими нормативними актами – наказами та інструкціями, а тому у розмежуванні організаційних форм з процесуальними немає потреби.

Один із перших дослідників взаємодії між слідчими та органами дізнання А.М. Балашов вважав, що в основі класифікації форм взаємодії мають знаходитися суттєві ознаки узгодженої діяльності. Ці ознаки слугують підставою для розмежування форм взаємодії чи об'єднання їх у певні групи. Вчений виділяє дві суттєві ознаки, а саме: 1) характер виконуваних органом дізнання дій за завданням слідчого; 2) період часу, протягом якого здійснюється взаємодія. За першою ознакою форми взаємодії поділялися на процесуальні та непроцесуальні, а за другою – залежно від тривалості взаємодії, на одночасна (разове надання доручення на проведення розшукових або слідчих дій, чи допомога при їх проведенні), періодичні (доручення надаються на протягом різних періодів досудового розслідування) та постійні (взаємодія протягом усього розслідування, створення слідчих та оперативних груп) [7, с. 5–7].

В.Ф. Робозьоров у взаємодії слідства та підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виділяв три форми, а саме: 1) процесуальну; 2) внутрішню (необхідну); 3) факультативну. Процесуальна форма – взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими апаратами ОВС, які здійснюють допоміжну функцію в процесі розслідування. Внутрішня форма – проведення спільної узгодженої діяльності різних служб ОВС між собою при вирішенні як загальних, так і окремих завдань розкриття злочинів. Факультативна форма – залучення до розкриття злочинів громадськості, державних закладів чи посадових осіб [140, с. 10].

Ми більш прихильні до думки І.М. Гуткіна та І.Ф. Герасимова, оскільки розподіл форм взаємодії на дві групи за такою ознакою як регламентація у законах та підзаконних актах дозволяє систематизувати їх для більш зручного

розкриття змісту кожної форми окремо. Тому форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукового підрозділу загально прийнято поділяти на дві групи – процесуальні та організаційні (організаційно-тактичні, непроцесуальні). Процесуальні застосовуються на практиці частіше. Такої позиції дотримуються 58,1 % опитаних слідчих та 72,1 % оперативних працівників (див. додаток А, Б).

До процесуальних форм взаємодії відносять способи співпраці, закріплені в кримінально-процесуальному законодавстві. Організаційні форми взаємодії – способи зв'язку між слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом, регламентовані відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами. Порухення процесуальних форм взаємодії призводить до втрати можливості використання в кримінальному процесі отриманих при співпраці даних. При цьому порушення організаційних форм взаємодії до таких наслідків не призводить.

Існує загально прийнята думка щодо визначення кола процесуальних форм взаємодії. До них відносять такі:

1) сприяння слідчому при проведенні ним окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114, ч. 4 ст. 191 КПК України);

2) виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України), а також виконання окремих доручень на проведення слідчих та розшукових дій органом дізнання (ч. 1 ст. 118 КПК України);

3) застосування необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що їх вчинили, та повідомлення слідчому про наслідки оперативно-розшукових дій, які орган дізнання продовжує виконувати після передачі йому справи про тяжкий злочин, якщо не встановлено особу, що його вчинила (ч. 1 ст. 103, ч. 3 ст. 104 КПК України);

4) виконання доручень слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі (ч. 3 ст. 66 КПК України);

5) спільне внесення пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України).

В.В. Пивоваров та Л.І. Щербина до даного переліку також відносять залучення до виконання постанови слідчого оперативних підрозділів згідно з їх функціональним призначенням – оперативно-технічних, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві тощо (ч. 3 ст. 52¹, ч. 7 ст. 187 КПК України) [110, с. 56]. На нашу думку таке судження є хибним, оскільки постанова слідчого є його самостійним (за винятком випадків, де необхідна згода судді або прокурора) процесуальним рішенням по справі, яка знаходиться в його провадженні, і є обов'язковим для виконання всіма підприємствами, установами і організаціями посадовими особами і громадянами (ч. 5 ст. 114, ч. 2 ст. 130 КПК України). Таким чином, приймання слідчим рішень та виконання їх оперативно-розшуковим підрозділом є їхніми функціональними обов'язками, виконання яких не утворює двостороннього зв'язку між ними, такого, наприклад, як при наданні та виконанні доручення. Як нами зазначалося вище взаємодія потребує двостороннього зв'язку між її учасниками. Крім того, наведені авторами норми, зазначені у ч. 3 ст. 52¹ та ч. 7 ст. 187 КПК України, неможливо визнати як окрему форму взаємодії, оскільки вони лише дублюють вже існуючі форми, тобто норми ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114, ч. 1 ст. 118 КПК України щодо надання доручення та ч. 3 ст. 66 КПК України щодо отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, шляхом зняття інформації з каналів зв'язку як оперативно-розшукового заходу.

Найбільш розповсюджені форми сприяння слідчому оперативними підрозділами при проведенні ним слідчих дій можна розділити на три групи: 1) запобігання і припинення порушень порядку при провадженні слідчих дій: оточення і охорона місця події або приміщення, де провадиться обшук, супроводження обвинуваченого, який знаходиться під вартою, присутність при затриманні, очній ставці або впізнанні, коли є підстави побоюватись ексцесів зі сторони обвинуваченого, підозрюваного та інших осіб; 2) безпосередня участь у слідчій дії (наприклад, на чолі однієї з пошукових груп при огляді місця події,

при розділенні на дві групи учасників, відтворення обстановки і обставин події (слідчого експерименту) тощо); 3) застосування спеціальних знань співробітниками оперативно-технічних підрозділів, оперативників державної автоінспекції, які беруть участь в оглядах, експериментах та інших слідчих діях як спеціалісти [27, с. 22].

За результатами опитування оперативних працівників 51,7 % з них стверджують, що сприяння слідчому при проведенні ним окремих слідчих дій є найбільш проблематична у застосуванні серед процесуальних форм взаємодії (див. додаток Б).

Перед проведенням слідчої дії слідчий має заздалегідь усе спланувати, врахувати усі зовнішні чинники (погоду, наявність транспорту, статистів), для того, щоб не відволікатися на вирішення цих питань під час самого проведення слідчої дії, або загалом не зірвати її. Тому слідчий має завчасно розрахувати скільки працівників оперативного підрозділу йому слід задіяти для отримання найкращого результату. Задіяним працівникам слід роз'яснити їх завдання та порядок проведення слідчої дії. Також сприяння оперативним підрозділом слідчому може проявитись у зборі оперативним шляхом інформації, необхідної для підготовки до проведення слідчої дії. Наприклад, працівники оперативно-розшукового підрозділу можуть допомогти слідчому у виявленні організаторів викрадення майна, визначені кола співучасників, місць зберігання та збуту викраденого майна. Це допоможе слідчому у підготовці до допитів, обшуків, виїмок та інших слідчих дій. Вимогу слідчого на надання йому сприяння при проведенні слідчих дій доцільно направляти начальнику оперативно-розшукового підрозділу через начальника органу дізнання у вигляді письмового запиту або доручення, в якому зазначається необхідна кількість працівників оперативного підрозділу та роз'яснюється у чому полягає їх участь.

У практиці найчастіше з процесуальних форм взаємодії трапляється – виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України). Як правило ці доручення полягають у встановленні особи, що вчинила злочин, місця перебування обвинуваченого, що переховується, його

затриманні, а також у виявленні потерпілих, свідків, речових доказів, документів, викраденого майна тощо [162, с. 136].

Ініціатором оголошення обвинуваченого в розшук виступає слідчий, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, шляхом винесення відповідної вмотивованої постанови. До матеріалів оголошення в розшук слідчий долучає довідку на особу розшукуваного, в якій зазначається уся наявна інформація на цю особу, яка може стати корисною в процесі її розшуку. Вважається, що інформація відносно особи обвинуваченого в матеріалах на розшук має не лише відповідати загальним вимогам. Крім паспортних даних про особу вона має відображати усю наявну інформацію, отриману при проведенні досудового слідства, але не зафіксовану в матеріалах кримінальної справи через відсутність у ній доказового значення. Це можуть бути випадкові висловлювання особи щодо її звичок або вподобань, навичок, планів на майбутнє, інформація про неофіційні стосунки з іншими особами, про відносини з рідними та близькими, фізіологічні особливості чи фізичні вади, інформація отримана від знайомих, сусідів, осіб з середовища спілкування тощо. Особливо це має значення, коли розшук доручається особі, яка раніше ніколи не зустрічалася з обвинуваченим. Адже у більшості випадків слідчий проводить більше часу спілкуючись із обвинуваченим у відношенні до працівників оперативних підрозділів. У разі поверхневого відношення слідчого до зібрання та аналізу матеріалів для оголошення особи в розшук, не можна сподіватися на швидкий результат або отримання цінної для розслідування інформації відносно цієї особи, а лише на формальну відписку виконавця про те, що були проведені оперативно-розшукові заходи, які не дали позитивного результату.

Для отримання максимального ефекту у цій формі взаємодії слідчий має відмовитися від загальних виразів при формулюванні завдань працівникам оперативно-розшукових підрозділів. При визначенні слідчим конкретних завдань та меж розшуку, працівник оперативно-розшукового підрозділу усвідомлює важливість та необхідність їх виконання, а також відповідальність,

яка на нього покладена, оскільки неотримання жодних результатів буде свідчити лише про неналежне виконання ним своїх безпосередніх службових обов'язків.

Це ж стосується і доручень слідчого, не пов'язаних з розшуком обвинуваченого. Якщо слідчий у дорученні оперативному працівникові ставить завдання, які є ні чим іншим як інакше формулювання його (оперативного працівника) основних функціональних обов'язків, прикрашене загальними виразами “поглибити”, “покращити”, “посилити” та іншими, це буде свідчити про те, що слідчий заздалегідь не розраховує на отримання результату від оперативного працівника, не володіє ситуацією у кримінальній справі, не зацікавлений у швидкому розкритті та повному і всебічному розслідуванні злочину, а можливо (що ще гірше) зацікавлений у цьому.

Згідно зі ст. 118 КПК України орган дізнання має виконати окреме доручення слідчого в десятиденний строк. Слід зауважити, що кримінально-процесуальний кодекс не роз'яснює поняття “доручення”, строки та порядок його виконання. Незважаючи на те, що вимоги щодо форми та строків виконання доручення слідчого визначені розділом 5 “Права та обов'язки” Наказу МВС України від 31.03.08 р. № 160 “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи МВС України”, прийнято користуватися нормами, що регулюють відносини між слідством та органом дізнання у такій формі взаємодії як окреме доручення, які містяться у ст. 118 цього кодексу. Інші статті лише визначають хто може бути ініціатором та виконавцем доручення, а також повідомлення ініціатора виконавцем про наслідки вжитих заходів. Ці обставини не сприяють взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів, оскільки відсутність чіткої визначеності у законодавстві призводить до різного тлумачення його норм, у результаті чого можуть виникнути конфлікти між суб'єктами взаємодії, і навіть її припинення.

На думку 41,9 % опитаних слідчих, з процесуальних форм взаємодії найбільш проблематична у застосуванні є виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій, а також виконання окремих доручень на проведення слідчих та розшукових дій органом дізнання (див. додаток А).

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність оперативно-розшукових підрозділів, є Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 р.. Згідно цього закону, оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що проводяться із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [130]. Завдяки вжиттю ОРЗ можуть бути одержані предмети й документи, відомості, які мають важливе інформаційне значення і допомагають намітити слідчі версії, виявити свідків і потерпілих, причетних до вчинення злочину осіб, встановити місця зберігання предметів і документів, важливих для досудового слідства та суду. У разі порушення працівником оперативно-розшукового підрозділу, як органом дізнання, кримінальної справи, він проводить по ній усі необхідні слідчі дії, які можливо виконати за відсутності особи, що вчинила злочин. Після встановлення особи, що вчинила злочин, оперативний працівник, дотримуючись строків провадження дізнання, визначених в ст. 108 КПК України, передає цю справу через прокурора слідчому, який приймає її до свого провадження, закінчує досудове слідство та направляє справу до суду з обвинувальним висновком. Справу про тяжкий чи особливо тяжкий злочин оперативний працівник має передати слідчому не пізніше ніж в десятиденний строк з моменту її порушення, навіть якщо особа, що вчинила злочин не встановлена. Загалом бажано щоб справи про тяжкі та середньої тяжкості злочини одразу порушував та розслідував слідчий, щоб уникнути помилок, які може допустити оперативний працівник з недостатньо кваліфікованою підготовкою для розслідування таких справ. Ідеальною буде постановка питання в органі дізнання у тому випадку, якщо слідчий порушує кримінальну справу та одразу приймає її до свого провадження по злочинах усіх ступенів тяжкості. З прийняттям слідчим справи до свого провадження оперативний працівник продовжує застосовувати оперативно-розшукові заходи, та проводити слідчі дії за дорученням слідчого [69, с. 288–289].

До організаційних (не процесуальних) форм взаємодії, на нашу думку, слід віднести:

- 1) взаємний обмін інформацією;
- 2) інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку;
- 3) спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
- 4) консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до порушення кримінальної справи, визначення перспективи використання матеріалів;
- 5) використання оперативно-розшукових обліків;
- 6) проведення тактичних операцій;
- 7) створення та діяльність слідчо-оперативних груп;
- 8) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому.

За результатами опитування слідчих встановлено, що найбільш проблематичним є використання оперативно-розшукових обліків (20,5 % опитаних респондентів) та спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (15,4 % опитаних респондентів), а за результатами опитування оперативних працівників – консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до порушення кримінальної справи, визначення перспективи використання матеріалів (15,4% опитаних респондентів) (див. додаток А, Б).

Щоб розкрити сутність вказаних форм розглянемо кожну з них детальніше.

1. Взаємний обмін інформацією між слідчим та оперативним працівником є основною передумовою їх взаємодії. Без нього взаємодія слідчого та

оперативних підрозділів не зможе бути спільною та узгодженою. Окрім обміну письмовою та усною інформацією, яка має значення для розслідування злочину, слідчий знайомиться з оперативно-розшуковими матеріалами, працівник оперативного підрозділу знайомиться з матеріалами кримінальної справи. Велике значення має своєчасність передавання інформації та рекомендації щодо її правильного використання. По-перше, вона може втратити свою значущість через певний проміжок часу, наприклад, обвинувачений змінив своє місце перебування або змінив місце зберігання викраденого майна. По-друге, неправильне використання інформації може викрити тактику дій взаємодіючих підрозділів і поставити під загрозу розкриття злочину. По-третє, своєчасний обмін інформацією усуває ймовірність виконання окремої дії кількома учасниками взаємодії, що допоможе уникнути марного витрачання часу та ресурсів.

2. Інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку передбачає повідомлення іншій взаємодіючій стороні про встановлення нових даних, корисних для розслідування справи. Насамперед, це стосується повідомлення слідчого працівником оперативного підрозділу про отриману інформацію при виконанні його доручення, при цьому інформація може не стосуватися безпосередньо поставлених у дорученні завдань, а бути отриманою оперативником паралельно з його виконанням і мати важливе для розслідування значення.

3. Для правильного використання отриманої інформації проводиться спільний її аналіз. Визначивши спільно можливі прийоми використання інформації, можна уникнути розголошення джерел та оперативних засобів, використаних для її отримання, а також розголошення слідчої таємниці.

Така організаційна форма взаємодії як спільне складання плану слідчих дій та оперативних заходів (СОЗ) призначена, насамперед, для підвищення рівня організації взаємодіючих. Для цього в плані зазначається спільна мета проведення заходів, слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, які будуть проводитися, їх черговість, розподіляються та доводяться функції й завдання

кожного учасника взаємодії. План СОЗ складається у конкретній кримінальній справі та затверджується начальником органу дізнання. Для підвищення ефективності взаємодії при розкритті злочину у складанні плану СОЗ окрім слідчого також беруть участь працівники підрозділів, які беруть участь у його розкритті, зазвичай вони входять до складу слідчо-оперативної групи. План СОЗ містить: розшукові та слідчі версії, які слід перевірити; слідчі дії; обставини, що мають бути встановлені оперативним шляхом (але не вказуючи при цьому засобів та методів); строки виконання та прізвища виконавців кожного пункту. Відповідальність за спільне планування несе слідчий. Окрім спільного плану СОЗ оперативний працівник складає окремий план, в якому він враховує оперативно-розшукові заходи, які не можуть зазначатися у спільному плані СОЗ через їх негласний характер. Звичайно, окремий план не має суперечити плану СОЗ.

4. Важливою формою організаційної взаємодії є консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до порушення кримінальної справи, визначення перспективи використання матеріалів. По-перше, слідчий зможе дати більш кваліфіковану оцінку зібраним матеріалам та доказам, від чого буде залежати подальше розслідування справи, а, по-друге, практикам загально відомо, що основний обсяг роботи виконується на початковому етапі розслідування справи, насамперед на етапі проведення попередньої перевірки, якщо оперативний працівник проведе неякісну перевірку по факту вчинення злочину і не приділить уваги важливим, але на перший погляд незначним фактам, це може призвести в подальшому до втрати важливих доказів, і на стадії досудового слідства слідчий не зможе виправити цієї помилки. Це ще раз підтверджує, що взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами має продовжуватися від моменту отримання оперативним працівником інформації про злочин до моменту набрання сили обвинувального вироку суду. Ця позиція закріплена ч. 1 ст. 63 Конституції України, де особа вважається невинуватою у вчиненні

злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, та п. 5 Наказу МВС України від 07.09.05 р. № 777 “Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами ОВС України на стадії документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді”, де взаємодія вказаних суб’єктів триває і під час супроводження кримінальної справи на стадії судового розгляду.

5. Використання оперативно-розшукових обліків дозволяє слідчому умовно звузити коло підозрюваних у вчиненні злочину у кримінальній справі, що допоможе уникнути зайвого витрачання часу, а також отримати більш розширену інформацію, яка відсутня у загальних обліках МВС, відносно особи, яка проходить у справі.

6. Спільне проведення тактичних операцій слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом допомагає вирішити окремі питання у справі, до яких відносять: встановлення спільників, виявлення речових доказів, перевірка на причетність обвинуваченого до вчинення інших злочинів тощо. Одним із найпоширеніших видів тактичної операції є одночасне проведення обшуків за місцем проживання та домоволодінь. Оскільки обшуків у цьому випадку проводиться не менше двох, а іноді у різних областях держави, слідчий фізично не має можливості бути присутнім одночасно в кількох місцях, тому проведення решти обшуків покладається на працівників оперативно-розшукового підрозділу.

7. Організаційною формою взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів є проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому. Ця спільна діяльність дозволяє підтримувати якість взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на належному рівні та удосконалювати її.

8. З нашої точки зору, найцікавішим прикладом організаційної форми взаємодії є створення слідчо-оперативних груп (далі – СОГ). Насамперед, виникає запитання чому ця форма взаємодії відноситься до організаційних, а не до процесуальних. Відповідь досить проста – кримінально-процесуальним законодавством можливість створення слідчо-оперативних груп не передбачена.

Однак, Л.Я. Гордін, вважає, що діяльність СОГ передбачає використання як процесуальних, так і не процесуальних форм взаємодії, поєднання процесуальних і не процесуальних методів розслідування, і саме тому, як показує практика, подібні групи є найбільш оптимальним і продуктивним організаційним об'єднанням. Таким чином Л.Я. Гордін мотивує, що слідчо-оперативна група є змішаною, “організаційно-процесуальною” формою взаємодії [27, с. 24]. Не можна не погодитися з тим, що усі учасники слідчо-оперативної групи можуть виконувати як процесуальні, так і непроцесуальні (організаційні) дії. Але слід звернути увагу на те, що, як зазначив сам Л.Я. Гордін, діяльність СОГ передбачає лише використання процесуальних та не процесуальних форм взаємодії, і ця ознака, на нашу думку, не дає нам права характеризувати СОГ як окрему форму взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукового підрозділу. В окрему (третю) групу форм взаємодії СОГ також неможливо виділити, оскільки, враховуючи закони логіки, вона буде виключати перші дві – процесуальну і не процесуальну.

За юридичною енциклопедією під СОГ слід розуміти групу осіб, до складу якої входять працівники органів досудового слідства, дізнання, експертно-криміналістичних та інших служб, для розслідування і розкриття злочинів. В основному СОГ створюють для розслідування складних та об'ємних злочинів. За відомчою належністю її розрізняють на відомчі та міжвідомчі. Відомчі (прості) СОГ формуються з працівників одного відомства, яке наділене, згідно зі ст.ст. 101, 102 КПК України, повноваженнями по провадженню досудового розслідування. Для здійснення заходів щодо виявлення, розкриття та розслідування особливо небезпечних злочинів, а також злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, та тих, що мають міжрегіональний

та міждержавний характер, пов'язані з наркобізнесом або набули великого громадянського резонансу, СОГ можуть утворюватися і з працівників інших правоохоронних та державних органів України, до яких відносяться органи дізнання та досудового слідства, передбачені зазначеними вище статтями кримінально-процесуального кодексу України, а також спеціалісти з різних галузей знань (наприклад, судово-медичний експерт). Це є прикладом міжвідомчої СОГ [180, с. 515–516].

Білоруський вчений В.М. Логвин запропонував своє визначення поняття слідчо-оперативної групи – це організаційне формування слідчих та оперативних працівників, які під керівництвом слідчого, використовуючи властиві їм засоби та методи роботи, узгоджено вирішують завдання розкриття і розслідування злочинів [80, с. 99].

Однак, на нашу думку, найбільш вичерпним і насиченим істотними ознаками СОГ та її діяльності є визначення Д.П. Письменного та В.М. Федченко, відповідно до якого це тимчасове формування, створене для спільної узгодженої діяльності, до складу якого входять оперативні та інші працівники органів дізнання та слідчий (слідчі), що має своє призначення і в якому під керівництвом слідчого та із запровадженням інтенсивних і тривалих оперативно-розшукових заходів здійснюється розкриття злочину “за гарячими слідами”, розслідування великих за обсягом складних справ або перевірка заяв та повідомлень про завуальовані злочинні діяння за матеріалами, що надійшли слідчому для розгляду [112, с. 37–38].

Основна відміна слідчо-оперативної групи від слідчої групи полягає у регламентації останньої у кримінально-процесуальному законодавстві, а саме у ст. 119 КПК України. Утворення та діяльність СОГ закріплені лише відомчими нормативно-правовими актами, що є певною прогалиною у законодавстві.

У зв'язку з цим правники вимушені шукати правові підстави її створення, застосовуючи при цьому норми кримінально-процесуального законодавства за аналогією, переважно ст.ст. 114-1, 119, 130 та 227 КПК України [27, с. 66]. Більш

детально цю проблему розглянув Л.Я. Гордін, який запропонував власне бачення певних варіантів документального оформлення створення СОГ:

– створення спеціалізованих, зональних, районних, міжрайонних, міських та інших подібних видів СОГ оформлюється рішенням керівника правоохоронного органу відповідного рівня;

– якщо в групі декілька слідчих одного відомства, то постанова виноситься начальником слідчого підрозділу цього відомства; якщо ж в групі декілька слідчих різних відомств, то така постанова має виноситися прокурором, який здійснює нагляд за розслідуванням злочину (виділення ж слідчих від різних відомств, на його погляд, доцільно також оформлювати наказом начальників слідчого підрозділу або керівників відомств певного рівня, який за своїм змістом має бути аналогічним тому, що видається начальником органу дізнання);

– створення чергових СОГ має оформлюватися згідно із затвердженим начальником ОВС та начальником слідчого підрозділу графіком чергувань та узгоджуватися з керівниками органів, які виділяють у групу своїх співробітників (наприклад, керівником бюро судово-медичної експертизи) [27, с. 68].

Хоча, на нашу думку, у створенні СОГ має брати участь слідчий, у провадженні якого знаходиться справа, оскільки він найкраще володіє необхідним обсягом інформації для визначення сил та засобів, які слід залучити для швидкого і повного розкриття та розслідування злочину.

Перевага такої організаційної форми взаємодії як СОГ полягає у такому: вона дозволяє правильно і своєчасно вирішувати питання про строки реалізації справ оперативного обліку, а також про строки порушення кримінальних справ; надає можливість організувати роботу слідчих і працівників оперативних апаратів за спільно розробленим єдиним планом; забезпечує чіткий розподіл компетенції та персональної відповідальності між слідчим та оперативними працівниками при вирішенні ними різними засобами і методами спільних завдань, пов'язаних з розкриттям та розслідуванням майнових злочинів; спрощується процедура надання слідчим доручень і вказівок про проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів по кримінальній справі;

підвищується ефективність використання інформації слідчими та працівниками оперативних апаратів; дозволяє слідчому, як керівнику слідчо-оперативної групи, повністю та раціонально використовувати наявні в розпорядженні групи сили та засоби; сприяє утворенню ділових відносин між слідчими та працівниками оперативно-розшукових підрозділів, створенню нормального психологічного клімату в СОГ в період розслідування окремих конкретних злочинів; дозволяє організувати та здійснювати дієвий організаційний та процесуальний контроль за ходом розслідування тощо [23, с. 5–6].

До зазначених переваг СОГ О.В. Яцюк пропонує додати такі: з'являється більше можливостей залучати до розслідування найбільш кваліфікованих працівників; маневруючи силами, вести розслідування одночасно в різних напрямках і в різних місцях, опрацювати великий масив даних; за необхідності сконцентрувати зусилля всієї групи на розв'язанні у стислі терміни певного завдання, вирішального в ситуації, яка склалася; усувається організаційна роз'єднаність слідчих та оперативних працівників, яка призводить до дублювання, затягування й інших негативних наслідків [185, с. 242].

Поряд із вказаними позитивними сторонами СОГ існує низка недоліків взаємодії з якими зустрічаються слідчі та працівники оперативно-розшукових підрозділів. Такі недоліки нами були сформовані на основі проведеного анкетування. Так, 33,3 % опитаних слідчих вказали на неналежну дисципліну учасників СОГ при виконанні їх вказівок, 20,6 % – присвоєння керівної ролі слідчого іншими учасниками СОГ, 36,8 % – неузгодженість дій. У свою чергу, 58,1 % працівників оперативно-розшукового підрозділу вказала на нераціональне використання слідчим наданих сил та засобів при спільному виконанні процесуальних дій, 43,0 % – надання слідчим загальноприйнятих неконкретизованих вказівок та доручень, 38,0 % – неузгодженість дій (див. додаток А, Б).

Зазвичай, при оперативно-розшуковому супроводженні розслідування кримінальної справи слідчий контактує з оперативним працівником (виконавцем доручення) через його керівництво. У складі СОГ слідчий має можливість

взаємодіяти з ним (оперативником) безпосередньо. При цьому оперативний працівник, введений до складу групи, за дорученням слідчого (керівника групи) може проводити слідчі дії без письмового на те підтвердження. Однак, існує думка, що правовою підставою для проведення працівником органу дізнання слідчих дій має бути постанова слідчого, а не наказ про введення його в групу та план розслідування, у якому його зазначено одним з виконавців слідчої дії. Інакше це може призвести до самостійного вирішення між учасниками групи, хто з них буде виконувати окрему слідчу дію, в результаті втрачається конкретизація та погіршується контроль за виконанням поставленого завдання, що значно знижує ефект взаємодії. Крім того, взаємодія у формі СОГ не обмежена виконанням оперативним працівником конкретного завдання, а може тривати безперервно від порушення кримінальної справи до закінчення досудового слідства. Ще однією особливістю взаємодії в СОГ є те, що в ній доручення слідчого адресується конкретній посадовій особі (співробітнику оперативного підрозділу), а не керівництву органу дізнання, як це робиться при оперативному супроводженні досудового слідства у справі [30, с. 110].

Ознаками, що характеризують СОГ є: 1) спільність мети процесуальних дій, розшукових та оперативно-розшукових заходів, які проводяться; 2) узгодженість планування цих заходів; 3) самостійність діяльності кожної з взаємодіючих сторін; 4) швидкість використання слідчим отриманої оперативно-розшуковим шляхом інформації та поставлення нових розшукових завдань; 5) використання при проведенні пошукової та оперативно-розшукової роботи даних, отриманих у процесі розслідування кримінальної справи [99, с. 8].

Отже, розглянувши поняття, сутність та зміст взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні злочинів та використовуючи досвід попередників, ми пропонуємо авторське поняття взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів у широкому та вузькому значеннях.

У широкому розумінні – це процес спільної діяльності слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, які здійснюють вплив один на одного

шляхом координаційних дій слідчого та забезпечення його оперативною інформацією оперативно-розшуковими підрозділами, що підвищує ефективність виконання ними своїх функціональних обов'язків та загальних завдань кримінального судочинства з охорони майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

У вузькому розумінні – це комплекс узгоджених процесуальних та оперативно-розшукових дій, які ґрунтуються на завданнях кримінального судочинства, направлених на швидке і повне розкриття та розслідування злочинів проти власності, захищаючи майнові інтереси держави та фізичних осіб, притягнення до відповідальності винних осіб, ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинними діями, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів проти власності, та їх усунення, що досягається за умов чіткого розмежування компетенції, шляхом ефективного використання наданих законом та державою ресурсів, та зберігаючи таємницю досудового слідства і джерел отримання конфіденційної інформації.

1.3. Нормативно-правове регулювання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів

Будь-який вид діяльності має своє теоретичне підґрунтя. Насамперед ця аксіома стосується правоохоронної діяльності, одним із завдань якої є забезпечення захисту наданих державою прав та інтересів громадян, у тому числі майнових. Виконувати цю функцію держава уповноважила правоохоронні органи, що було законодавчо закріплено. Крім надання повноважень на виконання правоохоронної функції, за допомогою законів, підзаконних та

нормативно-правових актів державою визначено шляхи та засоби досягнення зазначеної мети. Тому, слід розглянути та проаналізувати існуючі на сьогодні норми права, що регулюють взаємодію слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. У статті 13 Конституції України наголошується, що захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання забезпечується державою [60, с. 141]. У Конституції акцентується увага не лише на гарантії держави у забезпеченні права власності, але й на важливості його захисту для збереження існуючого демократичного державного устрою України.

У ст. 316 ЦК України чітко визначене поняття права власності, де ним є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [164].

З появою власності виникає потреба в її захисті. Захист права власності передбачений у різних галузях права: у кримінальному, кримінально-процесуальному, цивільному, цивільно-процесуальному, законодавстві про судоустрій тощо. Враховуючи межі, визначені темою дисертації, в першу чергу нас цікавить забезпечення захисту права власності в кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві.

Розділ VI Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. присвячений злочинам проти власності [65]. Він складається з 16 статей, в яких визначені протиправні дії, пов'язані з незаконним заволодінням та вимаганням,

пошкодженням чужого майна, а також межі покарання за їх вчинення. Під поняттям “майно” у зазначених статтях слід розуміти будь-які блага та цінності матеріального світу, більшість яких становлять речі. Виключенням є ст. 188-1 КК України “Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання”.

Оскільки тема дисертації пов’язана з розкриттям та розслідуванням майнових злочинів, що передбачає здійснення провадження у кримінальних справах за цією категорією злочинів, Кримінально-процесуальний кодекс України (КПК України) від 01.04.1961 р. є основним законом, який визначає порядок такого провадження, і таким чином регулює взаємодію слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів як одну з головних складових кримінального судочинства. Завданням кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України) [68].

Норми кримінально-процесуального законодавства вимагають від органів судочинства обов’язкового розгляду заяв і повідомлень про злочини та своєчасного на них реагування для того, щоб кожен злочин належним чином розслідувався, а винні понесли покарання, на яке заслуговують. Цей обов’язок слідчого та працівників органу дізнання порушувати кримінальні справи і розкривати злочини регламентований статтею 4 КПК України.

Контролювати та здійснювати нагляд за додержанням законів органами, які проводять ОРД, дізнання та досудове слідство – це одна з функцій прокуратури України (ст. 5 Закону України “Про прокуратуру”) [136]. Прокурорський нагляд має своїм завданням сприяти розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод та власності, а також прав підприємств, установ і організацій від злочинних посягань. Здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю

(ст. 29). Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами досудового слідства і дізнання визначаються кримінально-процесуальним законодавством (ст. 30 Закону України “Про прокуратуру”), а саме статтями 227–233 КПК України. Вказівки прокурора, які даються відповідно до кримінально-процесуального законодавства, є обов’язковими для виконання (ст. 32 цього Закону).

Працівник оперативно-розшукового підрозділу не завжди може дати вірну оцінку матеріалам, зібраним на підставі заяви чи повідомлення про злочин. А слідчий переважно отримує матеріали перевірки, як свідчить практика, на десятий день, в який він має прийняти рішення в порядку ст. 97 КПК України. Хоча слідчий, як і орган дізнання, в разі необхідності може здійснювати перевірку заяви або повідомлення про злочин до порушення кримінальної справи шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб, або витребування необхідних документів. За відсутності контакту між оперативним працівником та слідчим у такій ситуації існує ризик прийняття хибного рішення, а саме винесення незаконної постанови про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи. Ще одним перешкоджаючим фактором є те, що оперативний працівник при отриманні заяви або повідомлення про злочин не знає хто зі слідчих буде приймати рішення по цих матеріалах у подальшому, оскільки начальник слідчого підрозділу розписує матеріали на підлеглого йому слідчого після отримання вже зібраних матеріалів перевірки, направлених для прийняття по ним рішення. Щоб уникнути таких помилок необхідна взаємодія між слідчим та працівником оперативно-розшукового підрозділу починаючи з моменту прийому та розгляду заяв та повідомлень про майнові злочини.

До способів перевірки заяв та повідомлень про злочин відносять:

– відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб; витребування необхідних документів (ч. 4 ст. 97 КПК України); накладання з метою запобігти злочину арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв’язку (ст. 187 КПК України); у невідкладних випадках проведення

огляду місця події (ч. 2 ст. 190 КПК України); проведення ревізій (ч. 1 ст. 66 КПК України);

– гласні розшукові заходи; судово-медичне обстеження; направлення для дослідження; догляд (ст. 264 КУпАП), адміністративне вилучення (ст. 265 КУпАП) та інше.

Крім того, у ч. 5 ст. 97 КПК України зазначено, що заява або повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом здійснення ОРД. Проведення визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових заходів здійснюється з дозволу суду за погодженням прокурора. Проведення ОРД та заходів буде більш ефективним, якщо вони будуть заздалегідь обговорені та сплановані спільно зі слідчим, якому слід доручити в подальшому проведення досудового слідства по цим матеріалам в разі порушення кримінальної справи.

У загальних положеннях Інструкції з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події, затвердженої наказом № 1155 “Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України” від 04.10.2003 р., серед основних завдань ОВС щодо реагування на повідомлення про злочини та правопорушення, зазначена організація взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ, інших міністерств і відомств під час реагування на повідомлення. За цією інструкцією, працівникам органів внутрішніх справ, надається право проводити в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства. До основних обов’язків працівників оперативно-розшукових підрозділів, і органів внутрішніх справ в цілому, віднесено виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення слідчого. Керівники органів внутрішніх справ, відповідальні від керівництва та їх помічники, при

виїзді на місце події, забезпечують взаємодію між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами, а також іншими органами внутрішніх справ [38].

Наказом МВС України № 458 від 30.04.2004 р. затверджено Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально-кримінальної спрямованості, які містять визначення самого поняття розкриття злочину. За цим Положенням, розкриття злочинів – це визначена законодавством і нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) комплексна діяльність оперативних підрозділів, органів дізнання, досудового слідства, інших підрозділів органів внутрішніх справ, спрямована на встановлення наявності або відсутності суспільно небезпечного винного діяння, збирання доказів вини особи, яка його вчинила, з метою притягнення її до кримінальної відповідальності та відшкодування збитків, завданих злочинною діяльністю, а також установа та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів. Категорія “комплексна діяльність” у цьому визначенні означає узгоджену, відкориговану спільну діяльність оперативних підрозділів та органів досудового слідства, направлену на вирішення поставлених перед правосуддям завдань. Розкриття злочинів передбачає встановлення при проведенні оперативно-розшукових заходів і слідчих дій обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі: події злочину; вини особи, яка його вчинила; мотивів злочину; фактичних даних, що впливають на ступінь і характер відповідальності, характеризують таку особу; характеру й розміру шкоди, завданої злочином; інших обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи. Згідно із пунктом 7 Загальних положень розкриття злочинів ОВС здійснюється в максимально короткий строк, у поєднанні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, швидко і повно, із встановленням і викриттям усіх учасників злочинів та виявленням епізодів їх злочинної діяльності. Для досягнення цієї мети здійснюється комплексне використання можливостей всіх підрозділів, активного застосування гласних та негласних пошукових і розвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів,

учинення процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, накопичення й раціонального використання позитивного досвіду, наукових рекомендацій, підвищення професійного рівня працівників, зміцнення взаємодії з іншими правоохоронними органами. Для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Положенні передбачено створення СОГ, а для забезпечення постійної взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами створюються постійно діючі слідчо-оперативні групи. У пункті 12 Загальних положень зазначається, що при розкритті злочинів взаємодія слідчих з працівниками оперативних, інших підрозділів, у тому числі в роботі СОГ, будується за принципом керівної ролі та відповідальності слідчого за повне, всебічне й об'єктивне розслідування кримінальної справи, його процесуальної самостійності у прийнятті рішень, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, та самостійності оперативних служб у виборі засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, тактичних прийомів їх застосування у межах чинного законодавства, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили злочини. У пункті 3 частини 4 Положення визначається перелік дій слідчого ОВС під час огляду місця події та роботи над розкриттям злочину, серед яких: організація роботи СОГ на місці події та керування діями її членів; інформування оперативних працівників про виявлення під час роботи на місці події обставин, що мають значення для розшуку й затримання злочинців, надання доручень стосовно вжиття невідкладних оперативно-розшукових заходів для розкриття злочину; у разі потреби приймання рішення та внесення пропозиції керівникові ОВС про додаткове залучення до розкриття злочину працівників карного розшуку; оформлення результатів огляду місця події, постановка завдань перед органом дізнання щодо перевірки підозрюваних і затриманих осіб, а також вилучених номерних речей, зброї, автотранспорту за автоматизованими та оперативно-розшуковими обліками ОВС; висування версій спільно з оперативними працівниками, розроблення і складання узгоджених планів комплексного проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з розкриття злочинів;

надання органам дізнання обов'язкових для виконання доручень і вказівок за справами, що розслідуються слідчим, щодо провадження розшукових та слідчих дій, вимога допомоги від оперативно-розшукових підрозділів при провадженні окремих слідчих дій. Працівники карного розшуку, крім виконання основних своїх обов'язків, разом із слідчим беруть участь в огляді місця події, узгоджують з ним основні напрямки оперативно-розшукових заходів для з'ясування відомостей про осіб, які можуть підозрюватися у вчиненні злочину, та фактичних даних, що мають значення для його розкриття; забезпечують виконання доручень і вказівок, що належать до компетенції карного розшуку, керівника слідчої групи, слідчого; постійно інформують слідчого стосовно одержаних про злочинців відомостей для використання цієї інформації в їх розшуку та затриманні [127].

Діяльність оперативно-розшукових підрозділів при взаємодії зі слідчими регламентується Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 р.. Цей Закон є спеціалізованим для оперативних підрозділів, оскільки лише вони мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність на території України, що закріплено в цьому ж Законі. Він є однією з важливіших складових правової основи оперативно-розшукової діяльності (ст. 3 цього Закону). Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст. 1 Закону). Ці завдання повністю відповідають завданням кримінального судочинства, і це пов'язує оперативно-розшукові підрозділи із досудовим слідством спільною метою. Працівники оперативно-розшукових підрозділів зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого на проведення оперативно-розшукових заходів; здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, у тому числі слідством, з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних (п. 2, 5 ст. 7 Закону). Ст. 10 цього Закону регламентує використання слідчим матеріалів оперативно-розшукових заходів і визначає

способи, до яких належить використання як привід та підстава для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій; для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі; для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів. Проте, в разі отримання оперативно-розшукової інформації, що відповідно до законодавства України становить державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, які стали відомі слідчому по службі під час взаємодії з оперативно-розшуковим підрозділом, слідчий зобов'язаний її зберігати, а також на загальних засадах несе відповідальність за чинним законодавством в разі її розголошення, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини (ч. 13 ст. 9, ч. 3 ст. 11 цього Закону) [130].

Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, прийнятий 30.06.1993 р., визначає поняття організованої злочинності, під якою розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань (ст. 1 цього Закону), а також визначає системи державних органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, та їх взаємовідносини. До складу спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ входять інформаційно-аналітичні відділи, оперативно-розшукові, а також оперативно-технічні служби, підрозділи швидкого реагування, внутрішньої безпеки, кадрові та інші служби (п. 7 ст. 9 цього Закону). За пунктом 5 статті 12 цього Закону оперативні управління, відділи та відділення спеціальних підрозділів мають повноваження органу дізнання. Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю можуть порушувати і розслідувати, передавати через відповідного прокурора по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами за підслідністю в інші органи внутрішніх справ і Служби безпеки України (СБУ) кримінальні справи про виявлені ними злочини, у такому ж порядку витребувати і приймати від них

до свого провадження кримінальні справи про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями. Питання вирішення спорів про підслідність зазначених кримінальних справ регулюються цим Законом і Кримінально-процесуальним кодексом України. Розділ п'ятий присвячений взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та інших державних органів. З метою забезпечення взаємодії органів прокуратури, внутрішніх справ і СБУ у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади, до функціональних обов'язків яких входить здійснення взаємодії у питаннях боротьби з організованою злочинністю. У Республіці Крим, областях і містах, у відповідних органах прокуратури, внутрішніх справ і СБУ функції щодо забезпечення взаємодії покладаються на прокурорів, які здійснюють нагляд за виконанням законів спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ та СБУ по боротьбі з організованою злочинністю, на керівників спеціальних підрозділів та відповідальних працівників територіальних органів прокуратури, внутрішніх справ та СБУ. Обмін оперативною інформацією між спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і СБУ щодо спільних заходів здійснюється за письмовим розпорядженням керівників відповідних спеціальних підрозділів. Територіальні та інші органи внутрішніх справ і СБУ (у межах відомств) зобов'язані передавати відповідним спеціальним підрозділам оперативну інформацію, документи та інші матеріали, пов'язані з організованою злочинністю, а також кримінальні справи через відповідного прокурора на письмову вимогу спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю [132].

Наступним законодавчим актом, що регулює взаємодію слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, є Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р.. Цікавим для нашого дослідження є те, що до вичерпного переліку основних завдань міліції у цьому законі віднесено захист власності від злочинних посягань. Також цей Закон зобов'язує слідчого та оперуповноваженого, як працівників міліції, виявляти, запобігати, припиняти та

розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством. У межах взаємодії слідчого та оперативно-розшукового підрозділу працівник міліції зобов'язаний розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством; виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення слідчого. Крім того, працівник міліції на території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу в разі звернення до нього громадян або службових осіб з заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний вжити заходів до запобігання і припинення правопорушень, рятування людей, подання допомоги особам, які їй потребують, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події і повідомити про це в найближчий підрозділ міліції [129].

Наказ МВС України від 02.09.2008 р. № 422 “Про вдосконалення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України” затверджує низку положень та інструкцій, що регулюють взаємодію між органами досудового слідства та дізнання [120]. Зазначені положення та інструкції містять наступні норми:

– підрозділи дізнання ОВС України здійснюють виконання доручень органів досудового слідства і суду (п.п. 1.1 та 3.4 Положення про підрозділи дізнання в ОВС України);

– керівник органу дізнання, в межах своєї компетенції і в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, зобов'язаний виконувати доручення і вказівки слідчого про провадження слідчих та розшукових дій у справах, що знаходяться в провадженні органу досудового слідства, а також при зверненні слідчого надавати йому необхідну допомогу при проведенні окремих слідчих дій (п. 5.2.8. цього Положення);

– підрозділ органу дізнання здійснює організацію взаємодії дізнавачів з органами, що здійснюють досудове слідство, оперативно-розшукову і експертну діяльність, координацію діяльності з органами, що здійснюють прокурорський нагляд та судовий контроль за розслідуванням у кримінальних справах (п. 3.4. Типового положення про відділ, сектор, групу дізнання міського, районного, міськрайонного, лінійного управління, відділу, відділення головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті);

– начальник підрозділу організує взаємодію дізнавачів з працівниками структурних підрозділів органів внутрішніх справ, громадськістю.. (п. 4.20 цього Положення);

– до головних завдань взаємодії підрозділів дізнання з іншими галузевими службами ОВС належать: 1) запобігання, розкриття злочинів та якісне розслідування кримінальних справ у найкоротші строки; 2) притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину; 3) вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування завданої потерпілим шкоди; 4) спільна діяльність з розшуку і встановлення злочинців (п. 4.1. Інструкції з організації діяльності підрозділів дізнання в органах внутрішніх справ України та їх взаємодії з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ у розкритті злочинів та розслідуванні кримінальних справ);

– персональна відповідальність за організацію взаємодії підрозділів дізнання з іншими структурними підрозділами покладається на начальника органу внутрішніх справ (п. 4.3. цієї Інструкції);

– з метою розкриття злочинів і якісного розслідування кримінальних справ дізнавачі і працівники інших структурних підрозділів ОВС, дотримуючись законності: 1) здійснюють обмін інформацією про злочини, що стали їм відомі із заяв та повідомлень громадян; 2) організовують одночасне проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 3) своєчасно залучають патрульні наряди Державтоінспекції, дільничних інспекторів міліції, сили й засоби інших підрозділів органів внутрішніх справ для встановлення і

затримання злочинців; 4) здійснюють постійний обмін інформацією, необхідною для розкриття злочину; 5) спільно використовують техніку, засоби зв'язку, транспорт, можливості автоматизованих і оперативно-довідкових обліків, що знаходяться в розпорядженні органів внутрішніх справ; 6) використовують інші форми взаємодії, що виправдали себе на практиці та не суперечать чинному законодавству (п. 4.4. цієї Інструкції).

У разі виникнення необхідності забезпечити безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, запобіганні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ, правоохоронними органами здійснюються правові, організаційно-технічні та інші заходи, спрямовані на захист життя, житла, здоров'я та майна (ст. 6) цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, як зазначається у ст. 1 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23.12.1993 р.. Рішення про застосування заходів безпеки органах внутрішніх справ приймається органом дізнання або слідчим, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про злочини, у розслідуванні яких брали або беруть участь особи, які потребують захисту і підпадають під дію ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли у виявленні, запобіганні, припиненні і розкритті злочинів (ст. 3 цього Закону). Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на орган внутрішніх справ, у складі структури якого з цією метою створюються спеціальний підрозділ. Слідчий або орган дізнання, який приймає рішення про застосування заходів безпеки, має право витребувати необхідні матеріали та одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами і повідомленнями про загрозу безпеці осіб, щодо яких приймається рішення про застосування заходів безпеки; вимагати від органів, які здійснюють заходи безпеки, вжиття додаткових заходів; скасовувати здійснювані заходи повністю або частково. Орган, який здійснює заходи безпеки, має право визначати заходи безпеки, засоби та методи

їх застосування, в разі необхідності змінювати і доповнювати ці заходи; звертатися до органу дізнання або слідчого, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, з клопотанням щодо прийняття рішення про застосування заходів безпеки при провадженні процесуальних дій або про скасування здійснюваних заходів. Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, дізнання або слідчий, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках - негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами. У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної в статті 2 цього Закону, відомостей про злочин орган дізнання або слідчий в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством, приймає рішення про порушення чи відмову у порушенні кримінальної справи або про передачу заяви (повідомлення) за підслідністю чи підсудністю (ст. 22 цього Закону) [126].

Згідно зі статтею 5 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24.01.1995 р. кримінальна міліція у справах дітей є складовою частиною кримінальної міліції органів внутрішніх справ і створюється на правах самостійного підрозділу в головних управліннях Міністерства внутрішніх справ України. Вона може здійснювати як оперативно-розшукову діяльність, так і виконувати слідчі дії як орган дізнання, і тому взаємодіє з органами слідства в межах своєї компетенції при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, вчинених неповнолітніми. До обов'язків кримінальної міліції у справах дітей належить: виявляти, припиняти та розкривати злочини, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; здійснювати досудову підготовку матеріалів про правопорушення, вчинені дітьми, провадити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним

законодавством; здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття злочинів, вчинених дітьми або за їх участю; проводити обшуки, вилучення та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства тощо [131].

У своїй діяльності слідчий керується спеціалізованим наказом МВС України від 31.03.2008 р. № 160 “Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України”, яким затверджено ряд відомчих нормативних актів, направлених на вдосконалення діяльності органів досудового слідства МВС України, на забезпечення належного виконання ними чинного законодавства про кримінальне судочинство до введення в дію законів, що будуть регулювати функціонування системи досудового слідства. Цей наказ покладає на органи досудового слідства виконання завдань, серед яких одним з головних є організаційно-методичне керівництво розслідуванням злочинів, що підслідні органам внутрішніх справ України, переважну більшість яких становлять майнові злочини. Цим наказом підкреслюється керівна роль слідчого у розкритті та розслідуванні злочинів. Але слідчий не зможе максимально ефективно виконувати покладені на нього завдання при розкритті та розслідуванні майнових злочинів без взаємодії з іншими підрозділами, серед яких найбільший об’єм роботи виконується спільно з оперативно-розшуковими підрозділами. Однією з функцій, які виконують слідчі є організація взаємодії з органами, що здійснюють оперативно-розшукову та експертну діяльність, дізнання, прокурорський нагляд і судовий контроль у кримінальних справах (п. 5 ч. 3 цього наказу). Слідчий наділяється владними повноваженнями, необхідними для здійснення досудового слідства, і має право: давати органам дізнання доручення і вказівки щодо проведення розшукових і слідчих дій, сприяння в провадженні окремих слідчих дій (п. 6.5 ч. 5 цього наказу); у справах, в яких досудове слідство є обов’язковим, у межах визначеної законодавством підслідності в будь-який момент приступити до провадження досудового слідства, не чекаючи виконання в повному обсязі органами дізнання дій, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом (п. 6.11 ч.5 наказу).

Вимоги слідчого, його окремі доручення, дані відповідно до чинного законодавства, є обов'язковими для виконання всіма службовими особами органів та підрозділів, що входять в систему Міністерства внутрішніх справ України. Невиконання ними процесуальних рішень або законних вимог слідчого, учинення перешкод його діяльності в розслідуванні кримінальних справ тягне за собою відповідальність, передбачену Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України (п. 8 ч. 5 наказу). Письмові доручення слідчих органу дізнання про виконання оперативно-розшукових або слідчих дій є обов'язковими і підлягають виконанню у десятиденний строк (п. 9 ч. 5 наказу). До функцій Головного слідчого управління МВС України належить організація взаємодії слідчих органів внутрішніх справ України при реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності та розслідуванні кримінальних справ з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову, експертну діяльність, дізнання, прокурорський нагляд у кримінальних справах, і, у межах своєї компетенції, з іншими правоохоронними органами. Розроблення та здійснення разом з іншими галузевими службами МВС України заходів щодо вдосконалення взаємодії слідчих органів з іншими органами і підрозділами внутрішніх справ у запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів, розшуку осіб, що їх учинили (п. 9 ч. 3 Положення про Головне слідче управління МВС України) [133, с. 73].

Згідно із затвердженою наказом № 160 Інструкцією з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів у плані роботи органу внутрішніх справ мають обов'язково міститися комплексні заходи, спрямовані на своєчасне реагування на повідомлення про злочини, забезпечення негайного виїзду на місця подій слідчо-оперативних груп у повному складі, зміцнення взаємодії органу досудового слідства з іншими службами, на розкриття злочинів, активізацію профілактичної роботи на підставі матеріалів слідства, створення необхідних умов для успішного виконання слідчими покладених на них завдань.

Координація в організації взаємодії слідчих органів внутрішніх справ України з підрозділами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та дізнання забезпечується: внесенням керівництву МВС, ГУМВС, УМВС пропозицій слідчих управлінь, спрямованих на покращання організації слідчої роботи і взаємодії з іншими структурними підрозділами; якісною підготовкою матеріалів з проблемних питань діяльності органів досудового слідства та їх обговоренням на колегіях МВС, ГУМВС, УМВС, спільних колегіях і оперативних нарадах з іншими правоохоронними органами та прийняттям конкретних і ефективних рішень; реагуванням на факти втручання в процесуальну діяльність слідчих або залучення їх до виконання функцій, не пов'язаних із розкриттям і розслідуванням злочинів; своєчасним і принциповим реагуванням на подання прокурорів і окремі ухвали судів за фактами порушень закону та вжиттям невідкладних заходів щодо усунення виявлених недоліків; неухильним дотриманням вимог наказів МВС України від 08.09.2005 р. № 760 “Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки та від 07.09.2005 р. № 777 “Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляду в суді” [122, 133].

Підсумовуючи викладене стає очевидним, що слідчий та працівники оперативно-розшукового підрозділу – це дві ланки єдиного цілого, перед якими поставлена спільна мета – виявляти, розкривати та розслідувати злочини. Щоб досягти її, вони мають рухатися в одному напрямі. Тому більшість законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, серед визначених головних завдань та функцій зобов'язують до взаємодії кожного із зазначених підрозділів (слідчого та оперативно-розшукового). Але порядок здійснення взаємодії у більшій мірі урегульований відомчими актами, а не кримінально-процесуальним законодавством, або загалом не врегульований, що є значною прогалиною. 56 %

опитаних слідчих та 62,3 % оперативних працівників також вказали на цю проблему (див. додаток А, Б).

Основною функцією оперативного співробітника є отримання інформації, а завданням слідчого – правильно, в межах чинного законодавства, використати таку інформацію. Тісна співпраця між ними допомагає покращити результати роботи кожного, заощадити час та ресурси. Взаємодія цих підрозділів має ґрунтуватися, насамперед, на належному нормативно-правовому урегулюванні, яке на сьогодні не відповідає вимогам сьогодення.

Висновки до розділу 1

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячений розгляду питань виникнення взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами, розкриттю поняття, сутності та змісту взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, а також аналізу нормативно-правового регулювання такої взаємодії.

1. Розглянутий у підрозділі історичний шлях становлення та розвитку взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів уможлиблює сформулювати бачення про її підґрунтя (основи), встановити позитивні та негативні сторони, а також визначити проблемні питання сьогодення.

2. Аналіз думок різних вчених та довідкової літератури щодо поняття “взаємодія”, що дозволив логічно підійти до розкриття сутності та змісту взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні злочинів, зокрема, майнових.

Поряд із поняттям “взаємодія” проаналізовано визначення “співробітництво” та “координація”, оскільки деякі вчені використовують їх як слова-синоніми. Обґрунтована авторська думка, що такі поняття слід розмежовувати.

Сформовано авторське визначення поняття “взаємодія” – це процес спільної діяльності двох або більше суб’єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з них, та який в умовах взаємозв’язку пов’язує їх між собою для досягнення спільної мети.

3. Відсутність у літературі визначення взаємодії вказаних підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів негативно впливає на розроблення відповідних методик розслідування та ефективність використання їх при провадженні у кримінальних справах злочинів такої категорії.

Опираючись на неоднозначні визначення взаємодії різних вчених, сформульоване авторське поняття “взаємодія слідчих і оперативних підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це процес спільної діяльності слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, які здійснюють вплив один на одного шляхом координаційних дій слідчого та забезпечення його оперативною інформацією оперативно-розшуковими підрозділами, що підвищує ефективність виконання ними своїх функціональних обов’язків та загальних завдань кримінального судочинства з охорони майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У вузькому розумінні – це комплекс узгоджених процесуальних та оперативно-розшукових дій, які ґрунтуються на завданнях кримінального судочинства, направлених на швидке і повне розкриття та розслідування злочинів проти власності, захищаючи майнові інтереси держави та фізичних осіб, притягнення до відповідальності винних осіб, ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинними діями, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів проти власності, та їх усунення, що досягається за умов чіткого розмежування компетенції, обмеженої наданими повноваженнями, шляхом ефективного використання наданих законом та державою ресурсів, та зберігаючи таємницю досудового слідства і джерел отримання конфіденційної інформації.

4. Розкриваючи сутність взаємодії слідчого та оперативного працівника при розкритті та розслідуванні майнових злочинів дисертантом зроблено висновок, що вона полягає у комплексі узгоджених процесуальних і оперативно-розшукових дій, що спрямовані на розкриття, розслідування і запобігання цієї групи злочинів. Взаємний обмін інформацією між слідчим та оперативним працівником є основною передумовою їх взаємодії. Без нього взаємодія слідчого та оперативних підрозділів не зможе бути спільною та узгодженою.

5. Опираючись на позиції різних вчених щодо розмежування організаційної та процесуальної форм взаємодії, наведені фактори, що впливають на ефективність такої форми взаємодії як надання доручень, зокрема такі: 1) слідчий має відмовитися від загальних виразів при формулюванні завдань працівникам оперативно-розшукових підрозділів (наприклад, поглибити чи посилити); 2) законодавець має надавати слідчому (ініціатору) можливість самому обирати необхідну форму доручення в залежності від обставин тощо.

Виокремлено організаційні (не процесуальні) форми взаємодії, зокрема, охарактеризовано: взаємний обмін інформацією, інформування про отриману інформацію, спільне складання плану слідчо-оперативних заходів, консультаційна діяльність взаємодіючих підрозділів під час документування злочинних дій, використання оперативно-розшукових обліків, спільне проведення тактичних операцій, проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії. Така спільна діяльність дозволяє підтримувати якість взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на належному рівні та удосконалювати її.

6. Значна увага приділена такій організаційній формі взаємодії як створення слідчо-оперативних груп. Для розкриття її сутності у роботі проаналізовано її поняття, ознаки, види, що уможливило встановити проблемні питання. Наприклад, невирішеним залишається питання законодавчого урегулювання створення та діяльності слідчо-оперативної групи, оскільки воно урегульоване відомчими нормативними актами.

7. Діяльність слідчих та оперативно-розшукових працівників спрямована на виявлення, розкриття та розслідування злочинів, і її ефективність залежить від тісної взаємодії. Більшість проаналізованих у розділі законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, серед визначених головних завдань та функцій спонукають до взаємодії кожного із зазначених підрозділів. Підтвердженням цього є те, що основною функцією оперативного працівника є отримання інформації, а завданням слідчого – правильно, у межах чинного законодавства, використати таку інформацію.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні крадіжки

На сьогодні в українській державі найпоширенішою та найнебезпечнішою групою злочинних діянь є злочини проти власності. Вони посягають на одне із найвагоміших соціальних благ – власність. За статистичними даними, в Україні у 2007–2009 рр. зареєстровано 604 285 злочинів проти власності, з них: 401 346 – становлять крадіжки (державного та колективного майна – 50 152, приватної власності – 345 914), пограбування – 86 785, розбійні напади – 15 801 (див. додаток В, табл. 1.1–1.2). Тому, особливої уваги потребує удосконалення механізму взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

Власність є одним із найпоширеніших та чи не найдавніших об'єктів злочинних посягань за весь період існування людства, що є постійною проблемою будь-якого суспільства на всьому шляху його розвитку. Змінюються лише види власності та способи посягань на неї.

Об'єктом злочинів проти власності передусім є суспільні відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном (матеріальними благами). Звідси випливає й сам термін “майнові злочини”. Майно є предметом абсолютної більшості злочинів проти власності.

За юридичним словником майно тлумачиться у трьох значеннях:

1) матеріальні блага, сукупність матеріальних благ, які є насамперед об'єктом права власності і права оперативного управління, а також майнового найму договору тощо. Майно – це не лише річ або кілька речей, а й гроші та цінні папери;

2) сукупність майнових прав і обов'язків, що належать певній особі (актив і пасив);

3) сукупність лише майнових прав, що належать певній особі (актив). У цьому розумінні поняття “майно” вживається головним чином у правових нормах, спрямованих на захист будь-якого майнового права даної особи [184, с. 396–397].

Пропонуємо розглянути, в межах взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами, вид майнового злочину, який найчастіше зустрічається в добових оперативних зведеннях міських та районних підрозділів внутрішніх справ. Мова йдеться про крадіжку.

Крадіжка є злочином, передбаченим ст. 185 КК України, який розпочинає розділ VI цього Кримінального кодексу “Злочини проти власності”. Загалом крадіжка – це злочин середньої тяжкості, якщо вона не вчинена у особливо великих розмірах. Вона є структурною основою інших злочинів проти власності, що полягає у таємному викраденні (незаконному заволодінні) чужого майна [98, с. 457]. На практиці крадіжка вважається нескладним злочином відносно розслідування. Зазвичай, вона обмежується “трикутником”: потерпілий, викрадене у нього майно, особа, що викрала майно.

Головна вирізняюча риса крадіжки – таємність. Це означає, що потерпілий не бачить злочинця в момент вчинення ним злочину, а якщо бачить, то не усвідомлює цього. Також таємність відносить крадіжку у більшості випадків до неочевидних злочинів. Але у зв'язку з великою кількістю злочинів цієї категорії серед злочинів загально-кримінальної спрямованості крадіжка становить і досить великий відсоток латентності.

Складність розслідування крадіжок, по суті як і пограбувань та розбійних нападів, обумовлена багатьма причинами, серед яких: широке розмаїття

способів вчинення, приховання та багатоепізодність цих злочинів. А особливої уваги при розкритті та розслідуванні цих злочинів потребує взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими органами.

З точки зору криміналістичної характеристики, М.П. Яблоков та В.Я. Колдін, крадіжки поділяють на три основні групи за місцем їх вчинення, предметом злочинного посягання та способом незаконного вилучення майна. За місцем вчинення злочину розрізняють: крадіжки з житла, на вокзалах, у поїздах, у готелях, магазинах тощо. За предметом злочинного посягання: крадіжки особистих речей з квартир, ручної поклажі у пасажирів, крадіжки сумочок у глядачів театрів тощо. За способом незаконного вилучення майна: крадіжки тимчасово залишеного без догляду майна (покупки, бандеролі, велосипеди і т. п.), крадіжки особистих речей зі сходів під'їздів та присадибних ділянок, крадіжки з гардеробів та роздягалень [62, с. 395].

Для того, щоб правильно кваліфікувати дії особи, яка вчинила крадіжку або будь-який інший майновий злочин, слід встановити розмір заподіяної матеріальної шкоди, а також для визначення заходів, які слід провести для забезпечення повного відшкодування завданих збитків. Відповідно до п. 4 ст. 64 КПК України при провадженні досудового слідства, дізнання і розгляді кримінальної справи в суді підлягає доказуванню характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння. Для визначення розміру викраденого майна можуть проводитися такі слідчі дії: допити, огляди, обшуки, виїмки; а також призначатись інвентаризації, ревізії, судово-бухгалтерські, товарознавчі, технічні експертизи тощо.

Як вже зазначалося, крадіжка – це простий за складом злочин, передусім якщо вона підпадає під ознаки ч. 1 ст. 185 КК України. З метою зменшення навантаження на слідчий апарат і зосередження його зусиль на розслідуванні більш тяжких злочинів у Кримінально-процесуальному кодексі України передбачено ст. 425, в якій визначено порядок провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів, а також визначено вичерпний перелік

статей КК України, за якими здійснюється дане провадження, ч. 1 ст. 185 КК України також входить до такого переліку. Порядок провадження у цій категорії справ визначається загальними правилами КПК України за винятками, встановленими статтями глави 35 розділу 7 цього кодексу. Досудову підготовку матеріалів за протокольною формою провадять органи дізнання, до яких відносяться і оперативно-розшукові підрозділи. Проте, існують винятки, зазначені в ст. 111 КПК України, за якими оперативно-розшукові підрозділи не здійснюють підготовку матеріалів за протокольною формою, і стосуються злочинів, які вчинені: неповнолітніми; особою, що має фізичні або психічні вади, у силу яких вона не може здійснити своє право на захист, а також якщо прокурор або суд визнають необхідним проведення досудового слідства. Якщо при встановленні обставин злочинів, передбачених ст. 425 КПК України, будуть виявлені підстави для застосування примусових заходів медичного характеру, матеріали протокольної форми передаються в орган досудового слідства для подальшого провадження згідно із главою 34 “Застосування примусових заходів медичного характеру” цього кодексу.

Одним із злочинів, який кваліфікується ч. 1 ст. 185 КК України є кишенькова крадіжка. Для цього злочину характерна певна локація, а саме: громадські місця та місця значного скупчення людей. Наприклад, ринки, магазини, вокзали, громадський транспорт та його зупинки, культурні та розважальні заклади, громадські заходи (концерти, демонстрації) тощо. Ця особливість обумовлює дефіцит доказової бази при розслідуванні даного злочину. Речовим доказом, зазвичай, виступає саме майно, на яке вчинено злочинне посягання, або знаряддя злочину. Інших речових доказів серед численних слідів сторонніх осіб виявити практично неможливо. Як знаряддя кишеньковій злочинці використовують будь-які побутові предмети, які ретельно загострені та пристосовані до легкого розрізання тканини та шкіри одягу або ручної ноші (сумки, рюкзаки, валізи). Також знаряддям можуть бути колючі або інші предмети, які не завдають тілесних ушкоджень, проте створюють дискомфорт для потерпілого, в результаті чого його увага відволікається від

предмету злочинного посягання і перемикається на місце дискомфорту. Кишенькові злочинці не мають вікових обмежень, ними можуть бути як неповнолітні шкільного віку, так і люди похилого віку. Зі своєї практики відомий випадок, коли був затриманий кишеньковий злодій віком 70-ти років. Безперечно така людина володіє великим багажем знань в своїй “професії”, проте розраховувати на обрання такому “спеціалістові” міри запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не доводиться через похилість його віку. Тому є підстави очікувати на нові епізоди доки матеріали досудової підготовки за протокольною формою або кримінальної справи потраплять до суду.

Кишенькові злодії – майстри маскування. Зазвичай вони мають охайний вигляд, одяг людини середнього статку і вище, використовують парфуми (не різкі запахи), поводяться не привертаючи уваги, намагаються розчинитися серед людей. Кишенькові злодії – непогані психологи. Навіть не маючи переваги у великому скупченні людей, вони намагаються обирати свою жертву серед морально слабких людей. Стоячи поряд обличчям до обличчя з потерпілим, злочинець пильно дивиться в його очі. Морально слабка людина, як і будь-яка культурно вихована, відчує емоційний дискомфорт та відверне погляд в інший бік. У результаті злочинець отримує змогу таємно проникнути до ручної ноші, або до кишень одягу, як зовнішніх так і внутрішніх.

У громадському транспорті кишенькові злочини вчиняються як правило у години пік, коли транспорт переповнений. Кишенькові злодії займають місце ближче до дверей, при цьому намагаються зайти у транспорт останніми, щоб у будь-яку мить залишити місце вчинення злочину на наступній зупинці. Крім того, як відомо, біля дверей в годину пік спостерігається значене скупчення і фізичне тиснення людей один на одного. У такій ситуації злочинцю немає потреби створювати штучні відволікаючі умови для потерпілого. Один з прийомів вчинення крадіжки в транспорті полягає в тому, що злочинець, тримаючись однією рукою за поручень, можливо навіть прикриваючи нею обличчя потерпілого, на іншій зігнутій в лікті руці тримає верхній одяг (куртка, плащ тощо), і цією ж рукою здійснює крадіжку. Викравши майно, злочинець не

ховає його до кишені, а продовжує тримати під верхнім одягом, що розміщено на руці. У даному випадку одяг на руці виконує функцію ширми, якою приховується безпосереднє вчинення злочину та майно, яке було викрадене. За допомогою цього прийому, злочинець не викликає підозри у потерпілого в момент вчинення злочину, оскільки потерпілий буде впевнений, що обидві руки особи, яка знаходиться біля нього (потерпілого), зайняті, і цей фактор заспокоює його пильність.

Хоча кишенькова крадіжка залишається простим злочином, передбаченим ч. 1 ст. 185 КК України, вона становить більшу суспільну небезпеку ніж звичайна крадіжка, оскільки характеризується особливою зухвалістю злочинця, який вступає у фізичний та психологічний контакт із потерпілим під час вчинення даного злочину, а також підвищується рівень психологічної шкоди, яку може отримати потерпілий, коли затримає злочинця на гарячому. В останньому випадку можливі два напрями розвитку подій: або злочин не буде закінченим, або крадіжка перейде в грабіж. У зв'язку з цим на місцях при УМВС областей були створені пошукові відділи карного розшуку, призначені безпосередньо виявляти та розкривати кишенькові крадіжки.

Якщо є підстави для проведення досудового слідства за кишеньковим злочином, справу приймає до свого провадження слідчий того органу, на території якого вчинено злочин. Проте, як відомо з практики, у більшості випадків кишенькових крадіжок слідчий не виїжджає на місце події, тому взаємодія між ним та оперативно-розшуковим підрозділом не відбувається. У першу чергу це пов'язано з тим, що зона обслуговування працівників пошукового відділу сягає усієї області, і зберігати при собі діючі контактні номери усіх територіальних органів міліції області практично неможливо. Друга причина полягає у специфіці самого злочину. Зазвичай він є спонтанним, часто вчиняється під час руху потерпілого (наприклад, пересування пішки по ринку, поїздка в громадському транспорті), вчиняється в місцях загального користування при значному скупченні людей, досить часто невизначеність безпосереднього місця вчинення злочину. Перелічені ознаки вказують на

швидкоплинність зміни обстановки та середовища на місці події. Ці обставини вимагають від оперативних працівників орієнтування на місці, швидкої реакції та миттєвого прийняття рішень. Розкриваються такі злочини переважно за гарячими слідами, і тому оперативники пошукових відділів більшість часу працюють в режимі вільного пошуку. Безпосередньо після вчинення крадіжки злочинця затримують оперативні працівники як тільки з'являється можливість зручного підступу до нього. Слід враховувати, що в разі усвідомлення небезпеки викриття злочинець намагатиметься “скинути” викрадене, утекти, привернути до себе увагу громадськості, щоб отримати її прихильність та покликати на допомогу від ніби протизаконних дій та свавілля працівників міліції. Після затримання злочинця, оперативні працівники мають відразу знайти понятих, виявити свідків та очевидців, а іноді знайти самого потерпілого, який ще не виявив викрадення його майна, запропонувавши громадянам перевірити свої речі. На місці відбираються пояснення, складаються протоколи виявлення та вилучення речових доказів. При вилученні викраденого майна у злочинця, в протоколі виявлення та вилучення обов'язково зазначаються пояснення затриманого щодо події злочину (бажано, щоб ці пояснення чули та могли підтвердити інші свідки окрім понятих). Весь процес встановлення події злочину, затримання злочинця, встановлення потерпілого та свідків, вилучення речових доказів та документування займає в середньому 30 хвилин. При сучасному навантаженні на чергову слідчо-оперативну групу територіального органу міліції іноді за 30 хвилин вона може лише дістатись місця події. Тому оперативними працівниками затриманий доставляється до територіального органу міліції, де його передають слідчому разом із зібраними матеріалами перевірки. Оскільки слідчий не виїжджає на місце події, протоколи огляду місця події в кримінальних справах про кишенькові злочини майже не зустрічаються. Як видно з наведеного вище, основну роботу у пошуку доказової бази виконують оперативні працівники. Слідчому залишається лише перевірити інформацію та надати їй процесуальної форми.

На нашу думку, більш продуктивною є взаємодія слідчого та оперативного

працівника, які обслуговують одну і ту ж територію. Це є запорукою своєчасного розкриття майнових злочинів, забезпечує володіння оперативною обстановкою слідчим, швидко і правильну його орієнтацію. Таку модель взаємодії можливо забезпечити якщо територіальний слідчий буде обслуговувати виїзди на місце події у складі чергової слідчо-оперативної групи у робочий час, у нічний же час буде чергувати слідчий за графіком. Але після нічного чергування слідчий, виконавши необхідні слідчі дії, передає усі матеріали територіальному слідчому для подальшої роботи. Також порушення оперативним працівником кримінальних справ без узгодження зі слідчим бажано не проводити. Досвід використання такої моделі взаємодії мав добрі результати у східних областях Радянського Союзу [161, с. 99–100].

Частина 2 статті 185 КК України передбачає покарання за таємне викрадення чужого майна, яке вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб. Участь у злочині декількох осіб та взаємодія співучасників не лише змінює форму злочинного посягання, а й підвищує його суспільну небезпеку. В умовах взаємної підтримки співучасників різко зростає готовність осіб вчинити небезпечні для суспільств діяння. За наявності ж попередньої домовленості про спільне вчинення злочинного посягання зростає імовірність доведення його до логічного завершення, підвищуються шанси винних приховати знаряддя і сліди злочину, а також предмети, здобуті злочинним шляхом. У винних з'являється більше можливостей ухилитися від відповідальності, ухилитися від слідства, завадити йому. Попередня змова здійснюється шляхом дій у будь-якій формі – усній, письмовій; можлива мовчазна згода, інші дії. Предметом домовленості можуть бути об'єкт, предмет, місце, час, спосіб вчинення злочину тощо. Для визнання вчинення злочину за попередньою змовою достатньо встановити факт змови з основного питання – про спільне вчинення злочину. Ця форма співучасті пов'язана із вчиненням певного конкретного злочину і не розрахована на тривалу спільну злочинну діяльність, яка нерідко охоплює низку взаємопов'язаних злочинів. Співучасники злочину попередньо домовляються про спільну участь у вчиненні одного злочину, після якого група припиняє своє

існування. Для вчинення злочину за попередньою змовою характерним є як співвиконавство, так і вчинення його із розподілом ролей, передбачених ст. 27 КК України. Обов'язковою ознакою домовленості про спільне вчинення злочину є її укладення до початку виконання хоча б одним із співучасників діяння, яке передбачене як обов'язковий елемент об'єктивної сторони юридичного складу злочину. Існує думка, що вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є передумовою для утворення стійких злочинних об'єднань у вигляді організованих злочинних угруповань [153, с. 115, 117–118].

Відомі науковці В.М. Бурикін та В.Е. Зобов багато своїх робіт присвятили вивченню сутності і факторів, що сприяють створенню та діяльності злочинних груп. Вони виділяють три різновиди зв'язків у злочинних групах, члени яких ізольовані один від одного. У першому організатор має безпосередній зв'язок з усіма членами групи. Такі групи трапляються рідко, і число учасників у них сягає від 3–7 до 10 (дуже рідко) осіб. У другому – організатор пов'язаний із співниками як безпосередньо, так і через посередників. Такі групи більш поширені і за чисельністю також не великі (до 10 осіб). Третій вид найпоширеніший і багаточисельний (більше 10 осіб). Такі групи об'єднують в собі кілька значно менших підгруп, злочинні дії яких утворюють самостійний склад злочину. При цьому організатор підтримує зв'язок з ізольованими одна від одної діючими підгрупами, члени яких можуть не знати організатора, підтримуючи зв'язок з ним через посередників. Організаторів може бути кілька, а підгрупи можуть розпадатись на мікрогрупи тощо [13, с. 80–81]. Слід зауважити, що законодавець відмежовує крадіжку вчинену групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 185 КК України) від крадіжки вчиненої організованою групою (ч. 5 ст. 185 КК України).

Ч. 3 ст. 185 КК України передбачає вчинення крадіжки, поєднаної з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому. Роз'яснення щодо поняття значної шкоди надається у ч. 2 приміток до ст. 185 КК України. На відміну від ч. 1 та ч. 2 ст. 185 КК України, вчинення крадіжки, поєднаної з проникненням у приміщення, вимагає від

злочинців попередньої підготовки, планування, придбання знаряддя, можливе використання транспорту (в залежності від розміру та особливостей майна, на який розраховує злочинець), підбір спільників, прорахування різних можливих ситуацій та шляхів відходу тощо. Крадіжка з проникненням у приміщення більш насичена речовими доказами порівняно з іншими майновими злочинами. У зв'язку із меншим доступом сторонніх осіб до окремого приміщення шанси виявити індивідуальні сліди злочинців значно зростають. Також розмір та розташування, особливості приміщення дають можливість чітко визначити та конкретизувати місце події.

При огляді місця події в квартирі можна виявити багато залишених слідів знарядь злочину та злочинця особисто (сліди взуття, пальців, тканини, запахові сліди, залишки бруду, слини) на різних предметах та поверхнях, за допомогою яких слідчий може висувати версії щодо шляхів проникнення злочинця у приміщення, динаміку його рухів, черговість дій, індивідуальних особливостей будови тіла злочинця, часу його перебування в приміщенні тощо. Наведемо приклад із власної практики. Так, при виїзді СОГ одного із райвідділів міліції м. Вінниці на місце події після надходження повідомлення про квартирну крадіжку, при проведенні огляду встановлено, що дверний замок вхідних дверей не ушкоджений та виявлений потерпілими у закритому положенні, усі шафи та тумби закриті, однак речі в них лежать не на своїх місцях, зникли коштовності та гроші зі схованки у ванній кімнаті, ванна із залишками бруду, в унітазі виявлено не змиті залишки екскрементів, у спальні на зім'ятій постільній білизні виявлено нечіткий контур тіла, біля ліжка на килимі виявлено частки цигаркового попелу, зникли кілька комп'ютерних дисків з іграми та кишеньковий програвач аудіо-дисків. Перераховані сліди та ознаки дали можливість слідчому висунути версію, що особа, яка вчинила дану квартирну крадіжку, проникла в неї за допомогою підбору ключів, їх дублікатів або шляхом підбору інших ключів. Вона провела в квартирі досить довгий час, оскільки прийняла ванну, під час пошуку коштовностей намагалася обережно складати речі, щоб приховати сліди пошуків. Також це вказує на те, що

злочинець міг володіти відомостями про власників квартири, що підтверджується курінням цигарок у ліжку спальні. Особа була спокійна та впевнена, що господарі квартири раптом не повернуться додому. Залишки попелу на килимі, залишки екскрементів в унітазі, бруд у ванні вказують на те, що злочинець можливо особа не охайна, хоча намагалась приховати сліди злочину. Крадіжка крім грошей та коштовностей дисків з іграми та музичного програвача вказували на можливий молодий вік злочинця. Єдине, що не вписувалось у цю картину, це оброблення гладких поверхонь меблів та вимикачів світла миючим засобом з цієї ж квартири, що повністю знищило сліди пальців рук, залишенні злочинцем. Це могло вказувати на певну обізнаність і можливий кримінальний досвід злочинця, що внесло сумніви щодо визначення віку злочинця. Однак висунута версія та побудований приблизний психологічний портрет злочинця допомогли оперативникам встановити, що злочин вчинив неповнолітній знайомий сина потерпілої, який проживає в селі поряд із будинком її батьків. Як виявилось його не було у селі в день крадіжки. Під час допиту він повідомив, що привласнив ключі від квартири потерпілої за два тижні до вчинення крадіжки, коли вони випали з кишені її сина, під час спільної прогулянки у селі. Коли потерпіла із сином приїхала до батьків, довідавшись на скільки вони приїхали і коли поїдуть, злочинець поїхав у місто, де вчинив крадіжку з квартири потерпілої, та через деякий час ще одну. Потерпіла першу крадіжку не помітила. А знищення слідів пальців рук миючим засобом пояснюється захопленням неповнолітнього злочинця детективними романами, які були виявлені за місцем його проживання.

В.Н. Долінін зазначає, що особливістю огляду місця події у справах про крадіжки, грабежі та розбої з приміщень є те, що територія місця події локалізована у просторі, обмежена жорсткими рамками (окрема квартира, кімната в комунальній квартирі або гуртожитку тощо). Додатковими ділянками огляду можуть бути: під'їзд, сходи, коридор, ділянка відкритої місцевості під вікном чи балконом житлового будинку тощо [31, с. 14]. Слід зазначити, що огляд наведених ділянок направлений переважно на встановлення слідів

злочину, але для встановлення місця знаходження викраденого майна обстеження наведених додаткових ділянок недостатньо.

Так, залежно від обстановки та навколишнього середовища, слідчим організується ретельне обстеження прилеглих до місця крадіжки будівель, їх підвалів, під'їздів, дворів. У цих місцях злочинці могли загубити або позбутися викраденого майна або знаряддя злочину, а також залишити свої сліди чи переховуватись особисто, щоб пересидіти оперативно-розшукові заходи, які проводяться в цьому районі. Іноді злочинець, вчинивши крадіжку у багатоповерховому житловому будинку, піднімається на верхні поверхи, ховає там викрадені речі, а потім спільно з іншими громадянами приймає активну участь у пошуках крадія. Згодом він непомітно виносить заховані речі. Злочинець, який вчинив крадіжку у мешканців гуртожитку чи готелю, іноді ховає викрадене під сходами, у вбиральнях, побутових кімнатах та інших приміщеннях, або здає речі в гардероб, звідки забирає їх через певний час [8, с. 38].

М.Г. Шурухнов вбачає низку переваг у разі термінового порушення кримінальної справи при виїзді на місце події, які полягають у можливості: 1) вимагати від керівників підприємств, організацій, установ виділити працівників для участі в огляді спеціалістів; 2) надавати органам дізнання доручення; 3) своєчасно проводити обшук і виїмку, отримувати зразки для порівняльного дослідження, призначати експертизу, допитувати потерпілих та свідків; 4) приймати рішення про затримання підозрюваних, обирати запобіжний захід; 5) вимагати у відповідності до законодавства від тих чи інших осіб надавання показань [174, с. 31–32].

На нашу думку, при виїзді на місце події не слід порушувати кримінальну справу, принаймні з двох причин: 1) слідчий не може порушувати кримінальну справу та кваліфікувати злочинні діяння особисто не з'ясувавши усіх обставин події, опираючись лише на слова оперативних працівників, інших підрозділів чи цивільних осіб; можливо склад злочину взагалі відсутній; 2) час порушення кримінальної справи, як свідчить практика, є досить умовним, оскільки при

виїзді слідчим на місце події, за наявності складу злочину, він може визначитися з необхідністю порушення кримінальної справи за даним фактом і, не гаючи часу, одразу почати проводити невідкладні слідчі дії (не лише огляд місця події та знаття інформації з каналів зв'язку), а вже повернувшись до свого підрозділу винести саму постанову про порушення кримінальної справи; крім того у постанові не вказується час порушення кримінальної справи, а лише дата, та відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України слідчий або орган дізнання зобов'язані не пізніше доби направити копію постанови прокурору.

При розкритті та розслідуванні крадіжки та інших майнових злочинів для кращого орієнтування особового складу слід розповсюдити фотознімки потерпілого, на яких, наприклад, він зображений в одязі або прикрасах, які були викрадені, зробити з цих знімків репродукції, виокремити характерні ознаки речей шляхом збільшення зображення [8, с. 40].

У деяких випадках крадіжки з проникненням можна встановити кількість злочинців за величиною та характером заподіяної шкоди. Наприклад, на одному з місць події була виявлена вирвана зі стіни дуже міцна дверна коробка разом з дверима та запором. Потерпілий запевняв, що крадіжка була вчинена в проміжок часу, що дорівнює 10-15 хв.. У даному випадку є підстави вважати, що в крадіжці приймали участь кілька злочинців. На кількість злочинців можуть вказувати сліди знаряддя злочину. Наприклад, якщо в квартирі при огляді місця події виявлено на дверцятах однієї шафи сліди сокири, а на дверцятах іншої сліди ломика, це свідчить про участь у крадіжці двох злочинців, оскільки кожному з цих шаф можна було відкрити як сокирою так і ломиком, однак кожен із злочинців користувався своїм знаряддям. Також на вчинення крадіжки з проникненням може вказувати виявлення різних індивідуальних ознак на інших предметах. Наприклад, на виявлених на місці події недопалках можуть бути сліди різних прикусів зубів. На це можуть вказувати різноманітні умовні знаки, помітки, написи залишені злочинцями на інших предметах. Великий об'єм або вага викраденого майна дає підстави підозрювати у вчиненні злочину кількох осіб, оскільки одна особа фізично неспроможна це зробити [8, с. 78]. Перевірити

це можна шляхом проведення відтворення обстановки і обставин події. Також, в разі затримання злочинця (-ів), відтворення проводиться для перевірки його показань та можливого встановлення нових обставин. Іноді злочинець, з метою відведення підозри від своїх спільників, бере усю відповідальність на себе. Це легко встановити під час відтворення обстановки і обставин події, якщо злочинець, наприклад, під час допиту слідчим зазначив, що проник до будинку через квартиру вікна, проте на відтворенні виявилось, що він не здатен цього зробити через особливості статури (широкі плечі, тазову кістку). Злочинці зацікавлені у недопущенні викриття їх спільників не лише через страх перед помстою останніх, а й тому, що за вчинення крадіжки групою осіб покарання суворіше ніж за вчинення крадіжки однією особою.

Ч. 4 та ч. 5 ст. 185 КК України передбачають таємне викрадення чужого майна, вчинене у великих та особливо великих розмірах (та вчинення злочину організованою групою – ч. 5 ст. 185 КК України). Поняття розміру крадіжки роз'яснюється у ч. 3 та ч. 4 приміток до ст. 185 КК України. Для цих статей характерні продовжувані злочини, крадіжки пов'язані із зловживанням службовим становищем, крадіжки з великих підприємств та організацій тощо. Зазвичай такі злочини ретельно сплановані, вчиняються групою осіб, здійснюється розподіл ролей. Значну тяжкість складає визначення розміру матеріальних збитків. Велика імовірність інсценування злочину, а також маскуванню під дрібні крадіжки нестачі та попереднього розкрадання майна. Однією з умов, які сприяють вчиненню цих злочинів є неналежне зберігання майна (залишення готівки у незахищених приміщеннях, відсутність відповідних сейфів тощо). У більшості випадків один із спільників має доступ до майна (території), на якій воно знаходиться, або володіє певною інформацією стовно нього.

Для виявлення, розкриття та розслідування зазначеного виду злочину слідчому слід тісно співпрацювати з оперативними підрозділами у боротьбі з економічною злочинністю та контрольно-ревізійними органами. Для цього слід, не очікуючи закінчення ревізії, знайомитись з її матеріалами, давати ревізорам

додаткові завдання, інформувати їх про відомості та матеріали, які можуть допомогти у виявленні прихованих порушень та зловживань. У свою чергу, ревізори мають інформувати слідчого про встановленні ними порушення та виявлені документи, що викликають підозру, тощо [18, с. 11].

В.С. Кубарєв та І.В. Кубарєв зазначають, що для органів внутрішніх справ боротьба зі злочинністю є конституційним обов'язком згідно із п. 7 ст. 116 Конституції України, тобто конституційно на них покладено обов'язок здійснювати оперативну роботу негласного характеру, яка необхідна для розкриття неочевидних та латентних злочинів, коли інформацію про деякі елементи механізму вчинення злочину, яка приховується зацікавленими особами, неможливо здобути слідчим шляхом або ж, коли без використання оперативно-розшукового “інструментарію” не представляється можливим подолати протидію слідству зі сторони все тих же зацікавлених осіб [74, с. 3–4].

Також зазначені науковці визначають етапи оперативно-розшукової методики розкриття неочевидних та латентних злочинів з позиції системно-структурного підходу. Так, оперативно-розшукова методика розкриття неочевидних злочинів складається з таких етапів: початкові (невідкладні), наступні (подальші) оперативно-розшукові заходи, оперативно-розшукове супроводження кримінального судочинства (факультативний). Оперативно-розшукова методика розкриття латентних злочинів складається з таких етапів: оперативна робота зі здобування первинної інформації про вчинення замаскованих злочинів, які здійснюються в такій оперативно-тактичній формі оперативно-розшукової діяльності – як оперативне обслуговування; реагування за матеріалами перевірки первинної інформації; документування злочинної діяльності об'єктів оперативної розробки; реалізація інформації, здобутої в процесі документування; оперативно-розшукове супроводження кримінального судочинства (факультативний). Включення оперативного супроводження останнім (факультативним) етапом до загальних положень методики розкриття неочевидних та латентних злочинів В.С. Кубарєв та І.В. Кубарєв пояснюють тим, що: по-перше, інформаційне наповнення кримінальної справи в межах

предмету доказування оперуповноважений здійснює в процесі розслідування шляхом багатогранного обміну даними із суб'єктом слідства в режимі взаємодії як елемента організації його (оперуповноваженого) роботи аж до прийняття остаточного рішення по справі і придумувати тут щось нове немає практичної необхідності; по-друге, необхідність в оперативно-розшуковому супроводженні кримінального судочинства вони пов'язують лише з виникненням оперативно-тактичної або слідчої ситуації (ось чому цей етап називається факультативний), що свідчить про протидію розслідуванню зі сторони зацікавлених осіб, виключаючи безпосередньо причетних до злочину; по-третє, вони виходять з того, що в провадженні співробітника знаходиться “жива” оперативна розробка і виривати діяльність оперуповноваженого з подолання протидії зацікавлених осіб (злочинець, його родичі, спільники) з її контексту навряд чи доцільно, оскільки по ній працює негласний апарат, накопичені оперативно-значимі матеріали тощо; і по-четверте, оскільки кроки зацікавлених осіб і виходять за межі досліджуваного при проведенні оперативної розробки предмету доказування, логічним буде виділити роботу співробітника з подолання умисних перешкод у самостійний (факультативний) етап методики розкриття неочевидних та латентних злочинів, позначивши його як – оперативно-розшукове супроводження кримінального судочинства, та який би знайшов своє відображення в плані додаткових оперативно-розшукових заходів оперативно-розшукової справи [74, с. 5, 8–9].

При розкритті та розслідуванні крадіжки велику роль відіграє процесуально, тактично і технологічно правильно організований та ретельно проведений огляд місця події, оскільки наявність очевидців та свідків цього злочину можна без вагань назвати розкішшю. При проведенні огляду місця події усі організаційні питання вирішує слідчий, який керує діями слідчо-оперативної групи. Насамперед, за допомогою інших підрозділів має бути організована охорона місця події. Від правильного проведення огляду місця події залежить виявлення, збереження та вилучення слідів і предметів, з урахуванням яких слідчий та працівники оперативно-розшукових підрозділів в подальшому

висувають версії та складають план спільних дій з розкриття злочину. Іноді при проведенні огляду місця події виникає необхідність застосування негайних оперативно-розшукових заходів, про що слідчий дає відповідну вказівку працівникам оперативно-розшукових підрозділів. Такі, оперативно-розшукові заходи застосовуються як першочергові при встановленні особливих обставин злочину та виявленні доказів, які вказують на особу злочинця або стосовно його одягу та зовнішнього вигляду. Окрім розкриття злочину та притягнення винних до відповідальності, такі дії зумовлені обов'язком слідчого вжити своєчасних заходів для забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинними діями.

Оперативно-розшуковий підрозділ зобов'язаний проводити якісну дослідчу перевірку, після чого передає зібрані матеріали до слідчих підрозділів для вирішення питання про порушення кримінальної справи. Матеріали дослідчої перевірки вважаються не повними, якщо в них відсутня інформація щодо розміру заподіяних збитків та які вжиті оперативно-розшуковим підрозділом заходи для встановлення майна та цінностей, що здобуті злочинним шляхом і підлягають конфіскації з метою відшкодування збитків. За необхідності, залежно від виду злочину, обов'язковим є проведення документальних перевірок або ревізій [108, с. 243].

В.В. Степанов зазначає, що деякі факти можливо перевірити лише негласними методами. Це обумовлено тим, що можливості перевірки обмежені неприпустимістю проведення (за деяким винятком) слідчих дій. Відомо багато випадків, коли цінні дані, що є в наявності у працівників оперативно-розшукових підрозділів, так і не використовуються при розслідуванні тому, що ці працівники своєчасно не поінформували про них слідчого, а останній не проявив необхідної наполегливості для їх отримання. З працівниками оперативно-розшукового підрозділу має бути налагоджений такий діловий зв'язок, щоб вони після отримання матеріалів, пов'язаних з перевіркою, відразу ознайомлювали слідчого з їх змістом. Також є доцільним використання оперативно-розшукових методів, коли слід не розголошувати факт проведення перевірки в цілому чи окремих перевірочних дій [151, с. 112–113, 114].

При вирішенні питання про порушення кримінальної справи слідчим проводиться оцінка та перевіряється достатність наявної доказової інформації. Його рішення залежить від інформаційної визначеності конкретної ситуації. Аналіз практики доводить, що достатньо високий рівень інформаційної визначеності у справах про крадіжки, як правило, характерний для справ, що порушені за оперативно-розшуковими даними, а також у випадках, коли сліди злочину носять однозначний характер. Це характерно, насамперед, для справ з невеликою кількістю епізодів крадіжок, хоча є багато випадків інформаційної повноти і по багатоепізодним справам за умови однотипності місця, способу та прийомів розслідуваних крадіжок [26, с. 32].

На початковому етапі розслідування майнових злочинів другим за важливістю завданням, після отримання інформації розшукового (орієнтуючого) характеру, є своєчасний збір та оцінка доказової інформації. Досягти цієї мети можливо лише при взаємодії усіх підрозділів, які приймають участь у розслідуванні. Проте найбільш ефективною формою взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом для виконання цього завдання є створення СОГ. До її переваг слід віднести спільний виїзд на місце події, допомога слідчому при проведенні огляду, в організації переслідування злочинця “по гарячих слідах”, у розшуку та затриманні підозрюваного в місцях його ймовірної появи за прикметами та особливостями поведінки, в проведенні подвірньо-поквартирного обходу з метою виявлення очевидців події та інших свідків, перевірки можливих каналів збуту викраденого майна (ринків, ломбардів, камер зберігання) тощо. Подальші зусилля слідчого та працівників оперативно-розшукового підрозділу направлені на фіксацію здобутої доказової інформації. Важливо, щоб отриманні з різних джерел докази взаємно доповнювали та підтверджували один одного, утворюючи сукупність, необхідну та достатню для складання обґрунтованої постанови про притягнення особи як обвинуваченого [45, с. 63–66].

Якісно проведений огляд місця події – запорука успішного розкриття та розслідування крадіжки, – залежить від спільних зусиль слідчих та працівників

оперативно-розшукового підрозділу, про що свідчать результати проведеного нами опитування. Так, 85 % опитаних слідчих і 67,3 % оперативних працівників стверджують, що взаємодія між ними надає максимального результату при проведенні саме огляду місця події (див. додаток А, Б).

До основних першочергових оперативно-розшукових заходів, які мають проводитись одразу після встановлення обставин злочину при проведенні огляду місця події, можна віднести: виявлення та опитування очевидців злочину, інших обізнаних осіб; переслідування злочинця; обстеження прилеглої до місця події місцевості; проведення заходів блокування; розвідувальна робота серед скупчення громадян в районі місця події; інформування особового складу даного і суміжного органів внутрішніх справ про вчинену крадіжку; оперативне спостереження в місцях можливої появи злочинця, можливого зберігання викраденого майна та його збуту [8, с. 37]. У випадку збереження свіжих слідів застосовується пошукова собака для розшуку злочинців, прихованих речей та відшукування злочинця серед ряду підозрюваних.

Спільна робота взаємодіючих підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів не дасть позитивних результатів, якщо не будуть проводитись такі необхідні заходи як планування, інформаційне забезпечення, здійснення контролю за роботою та координація роботи взаємодіючих суб'єктів.

Планування роботи СОГ – це узгоджена діяльність слідчого, оперативних працівників, спеціалістів та інших учасників розслідування, спрямована на визначення конкретних дій в часі та просторі, виявлення обставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі. Планування роботи при взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами базується на принципах обґрунтованості, повноти (врахування усіх необхідних заходів), індивідуальності (врахування особистих якостей співробітників), конкретності (план не має містити загальних формулювань у визначенні завдань та дій), динамічності (план має постійно корегуватись відповідно до змін в обстановці) [23, с. 10–13].

В основі планування розслідування майнових злочинів В.О. Коновалова

вбачає слідчі версії. Слідчі версії є вихідними положеннями, що визначають направлення у пошуку істини у справі, визначають оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, якими ці версії будуть перевірятися. Структура побудови слідчих версій, незважаючи на простоту логіки її розвитку, представляє собою складність в її практичному використанні, обумовлену кількома обставинами, серед яких: необхідність проведення аналізу незначного і нерідко складного матеріалу (вихідних даних); визначення етапу можливого конструювання або кількох версій; висунування версій за ступенем їх складності (об'єму) відносно подій в цілому, способу вчинення, способу укриття, осіб чи окремих деталей, перевірка яких дозволить більш точно і правильно сформулювати в результаті версію загального характеру; співвідношення висунутих версій з типовими версіями, з метою перевірки дійсності останніх тощо. Серед основних типових версій при розкритті та розслідуванні крадіжок виділяють такі: крадіжка вчинена особою, яка мала у розпорядженні відомості про потерпілого і його майно (як правило, особою з найближчого оточення потерпілого); крадіжка вчинена особою, яка не мала безпосереднього відношення до потерпілого і його майна, за участю або за сприянням осіб з найближчого оточення потерпілого; крадіжка вчинена особою, яка не мала безпосереднього відношення до потерпілого і без сприяння осіб з його найближчого оточення [58, с. 13]. Усе перелічене вище відноситься до конструювання слідчих версій при розслідуванні майнових злочинів, вчинених у різних формах.

До плану розслідування майнових злочинів часто входить проведення тактичних операцій. Останні є сукупністю слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на вирішення певних тактичних завдань. Залежно від мети комплекс таких дій може бути направлений як на вирішення загальних завдань розслідування, так і на вирішення конкретних завдань, що виникають залежно від характеру слідчої ситуації та потреби у виконанні певних дій. Характерною ознакою тактичних операцій є поєднання кількох дій, які одночасно або в близькій часовій послідовності виконуються для досягнення певної мети. Залежно від завдання тактичні операції поєднують у собі різні види

дії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів. Наприклад, тактична операція, спрямована на відшкодування матеріальних збитків як загального завдання розслідування майнових злочинів, вирішується виконанням в близькій послідовності таких дій, як допит підозрюваного, обшуки, накладення арешту на майно. Така операція буде ефективною лише у тому випадку, якщо слідчі дії, що складають її, будуть зосереджені в часі і виконання їх буде підпорядковане необхідній послідовності. Від характеру вчиненого майнового злочину залежить вибір тактичної операції. При виявленні крадіжки проводиться тактична операція “Виявлення злочинця”, до якої входить виконання таких дій, як огляд місця події, обшук в місцях його можливого перебування, організація заходів блокування, перевірка наявності викраденого майна в місцях можливого його переховування (ломбарді, камері схову, квартирі родичів тощо). Суть тактичних операцій при розслідуванні майнових злочинів полягає в комплексі слідчих та оперативно-розшукових дій, що проводяться одночасно або у близькій послідовності, де оперативно-розшукові дії відіграють домінуючу роль. До тактичних операцій можуть входити як однорідні дії, так і різнорідні (слідчі, оперативно-розшукові, слідчі та оперативно-розшукові дії). Перевага тактичних операцій полягає у швидкому виконанні завдань, поставлених перед слідчим [58, с. 34–36].

В.М. Долінін, оперативно-розшукові заходи, які визначають характер тактичних операцій, за змістом поділяє на наступні групи: 1) спрямовані на розшук та затримання злочинця за “гарячими слідами”; 2) спрямовані на розшук злочинця за ознаками зовнішності; 3) спрямовані на пошук очевидців та свідків; 4) спрямовані на розшук викраденого майна [31, с. 17].

Крадіжки, пограбування та розбійні напади, на відміну від інших злочинів, характеризуються таким комплексом даних як наявність слідів злому, потерпілого, у відношенні якого застосовувалося насилля, показань осіб, які бачили подію. Комплекс вихідної інформації в кожному випадку майнових злочинів визначає й ті першочергові дії, які проводяться для її перевірки та доповнення. Їх види та направленість обумовлені цілями, які вони мають

виконати. Так, при розслідуванні крадіжок, пограбувань та розбійних нападів до першочергових слідчих дій входять огляд місця події (у більшості випадків), допит потерпілого, допити свідків, призначення криміналістичних експертиз тощо. При проведенні таких дій важливою є їх координація з оперативно-розшуковими заходами, направленими на відшукання інформації [58, с. 14].

Інформаційне забезпечення включає збір, аналіз та систематизацію отриманих при розслідуванні відомостей. Отримана інформація зосереджується у слідчого, який її аналізує, систематизує, своєчасно доводить до відома конкретного виконавця, відповідно до покладених на нього завдань. Належний обмін між слідчим та оперативними працівниками інформацією стосовно окремої ділянки роботи та ходу розслідування в цілому підвищує рівень взаємодії та ефективність спільних дій [23, с. 16].

Здійснення слідчим контролю за роботою працівників оперативно-розшукових підрозділів при взаємодії між ними представляє собою систему спостереження, аналізу та оцінки результатів кожного проведеного заходу по справі, та забезпечує суворе дотримання вимог кримінального, кримінально-процесуального закону, відомчих нормативних актів, виконання планів розслідування, письмових та усних рішень та вказівок слідчого. Без здійснення контролю неможливе визначення досягнення цілей та виконання завдань кримінального судочинства у конкретній кримінальній справі, неможливо правильно визначити подальшу перспективу роботи взаємодіючих у справах про викрадення майна [23, с. 19].

Виникнення ситуацій, які потребують негайного провадження конкретних слідчих дій, оперативно-розшукових або інших заходів, у тому числі спільних, не передбачених планом розслідування, швидкої перестановки і залучення додаткових сил та засобів, зміни напряму роботи окремих співробітників, з урахуванням черговості та важливості завдань конкретного періоду, обумовлюють необхідність у координації роботи взаємодіючих сторін у справах про викрадення майна. Це потребує ритмічності дій кожного та чіткої взаємодії між усіма учасниками розслідування [23, с. 23].

Розшук одного або групи злочинців, що вчинили майновий злочин, насамперед, покладається на працівників оперативно-розшукового підрозділу. Проте, виявлення слідчим структури та специфіки злочинної групи значно полегшує розшукову діяльність оперативних працівників.

Для того, щоб виявити та успішно затримати розшукуваного злочинця, слідчий має враховувати усі можливі хитрощі, до яких вдається останній, щоб уникнути викриття. До найбільш розповсюджених відносять такі: зміна анкетно-біографічних даних (прізвища, ім'я, по-батькові, рік і місця народження, національності тощо); фабрикування документів (паспорта, військового квитка, трудової книжки тощо); зміна зовнішності (зачіска, колір волосся; відрощування бороди та вус, носіння перуки, штучних вус та бороди, застосування гриму; імітація фізичних вад – кульгання, сліпоты тощо); перехід на нелегальний спосіб життєдіяльності, а також укриття у спеціально обладнаних тайниках; переїзд у віддаленні райони держави та за кордон; інсценування власної загибелі (нешасний випадок, самогубство із зникненням трупу тощо); вчинення менш значного злочину з метою переховування від розшуку в місцях позбавлення волі (такі самі дії вчинені за кордоном); рідко злочинці стають жебраками або переховуються в лісах, горах, у степах тощо. Також не слід забувати, що злочинці у більшості випадків намагаються підтримувати зв'язок із рідними та близькими, і спробують отримати або надати їм матеріальну допомогу [39, с. 17].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що розшук злочинця більшою мірою покладається на працівників оперативно-розшукового підрозділу, але слідчий не має самоусуватися від здійснення розшуку. Розшукові дії слідчого класифікують наступним чином:

- розшукові дії процесуального характеру, які були викладені нами у першому розділі;
- розшукові дії не процесуального характеру: розсилання слідчим запитів у різні інстанції; спілкування з поінформованими особами; перевірка на підприємствах, в організаціях та установах; перевірка по облікам ОВС;

інформування громадськості (шляхом кіно, радіо та телебачення); безпосереднє спостереження за розшукуваним чи його переслідування; виявлення свідків та очевидців; обстеження місць можливого збуту викраденого; розсилання орієнтувань; бесіда з особами, які проходять по іншим кримінальним справам; створення в ході розслідування умов, які спонукають розшукуваного звертатись до окремих закладів (пошти, телеграфу, банку, агентства тощо) чи до окремих осіб, за якими ведеться спостереження [39, с. 18].

Охарактеризуємо взаємодію слідчого та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів під час проведення найбільш важливих для цього виду злочинів слідчих дій, які зазначалися нами у даному підрозділі.

Оскільки огляд місця події досить детально розглянутий нами у даному дисертаційному дослідженні, почнемо із допиту.

Допит – це слідча дія, сутність якої полягає в отриманні слідчим (або оперативним працівником) безпосередньо від допитуваного в установленій законодавством кримінально-процесуальній формі свідчень про відомі йому обставини чи інші дані, що мають значення для розслідування справи. Проведення даної слідчої дії регламентується ст.ст. 143, 145, 166-171 КПК України. Допит – це найбільш складна слідча дія, яка вимагає від особи, що його проводить, високої професійності та майстерності, тому бажано, щоб її проводив слідчий, в провадженні якого знаходиться кримінальна справа. При проведенні цієї слідчої дії взаємодія в основному відбувається на стадії підготовки до неї шляхом взаємного обміну інформацією між слідчим та оперативним працівником [157, с. 227].

Ефективним способом встановлення наявності у особи викраденого або іншого майна є проведення обшуку та виїмки. Проведення цих слідчих дій не завжди дає позитивний результат для розкриття та розслідування майнового злочину, якщо вони проводяться без супроводження оперативних підрозділів. Так, 73,7 % опитаних слідчих вважають, що при проведенні обшуку та виїмки

саме взаємодія їх з оперативними працівниками надає максимального результату у розкритті та розслідуванні крадіжки (див. додаток А).

Максимального ефекту від взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів можна досягти у тому випадку, коли вона починається ще з планування спільних дій, визначення та розподілу завдань між учасниками створеної СОГ, аналізу оперативно-розшукової інформації, визначення пріоритетних та другорядних завдань, перевірки технічних засобів, і, звичайно, за умови дотримання суворої конфіденційності. Це стосується як розкриття та розслідування майнового злочину, так і проведення окремих слідчих дій. На практиці слідчим дуже рідко проводиться обшук або виїмка без попередньої оперативно-розшукової розвідки.

Обшук – це процесуальна дія, яка належить до першочергових слідчих дій і згідно з ч. 1 ст. 177 КПК України “Підстави для проведення обшуку” проводиться у випадках, коли є достатні підстави вважати, що зняття злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини в справі чи забезпечення цивільного позову, знаходяться в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи. Під достатніми підставами слід розуміти як інформацію добуту слідчим під час допиту, так і отриману оперативними працівниками в ході проведення оперативно-розшукових заходів, про що оперативний працівник повідомляє слідчого рапортом, не розкриваючи при цьому джерела оперативної інформації.

Зазвичай обшук проводить слідчий, оскільки він виступає його ініціатором, виносячи постанову або звертаючись до суду із поданням про проведення обшуку. Оперативним підрозділам надається право проводити обшук згідно із п. 9 ст. 11 “Права міліції” Закону України “Про міліцію”, викладеного у такий спосіб, що дозволяє оперативним підрозділам міліції “проводити в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства”. Обшук доволі складна слідча дія, яка потребує значних зусиль, досвіду та ретельної підготовки за допомогою

спільних дій слідчих та оперативних працівників міліції. Ефективність і результативність проведення обшуку, не в останню чергу залежить від виконання слідчим підготовчо-організаційних заходів. Залучення слідчим оперативних працівників вже на стадії підготовки до обшуку має позитивні наслідки, оскільки оперативний працівник володітиме ситуацією з самого його початку та подальшого розвитку. Така обізнаність сприятиме більш професійному виконанню покладених на оперативного працівника обов'язків, та значно скоротить витрати зусиль і часу слідчого з роз'яснення оперативному працівникові деталей та обставин справи, крім того, дозволить уникнути багатьох непорозумінь між ними безпосередньо під час обшуку [157, с. 222–223].

Виїмка за юридичною сутністю схожа на обшук, з тією різницею, що, незважаючи на те, що це також вилучення у будь-якої особи, з підприємств (установ, організацій) певних предметів і документів, що мають значення для розслідування кримінальної справи, але без їх попереднього пошуку. Це обумовлюється тим, що на підставі ст. 178 КПК України “Підстави для проведення виїмки та порядок надання згоди на її проведення”, виїмка проводиться у тих випадках, коли слідчий має точні дані, що предмети або документи, які мають значення для справи, знаходяться у певної особи або в певному місці. При проведенні виїмки слідчий також може не знати точного місця знаходження предмета чи документа. Але в даному випадку під певним місцем, про яке йдеться в ч. 1 ст. 178 КПК України, слід розуміти не лише конкретне місце, а й установу, підприємство, організацію, будинок або квартиру. У ст. 183 КПК України “Порядок проведення обшуку і виїмки” зазначається, що ці слідчі дії проводить слідчий, та в ч. 4 цієї статті зазначається, що в необхідних випадках слідчий вправі залучати до участі в проведенні обшуку працівників ОВС та відповідних спеціалістів. Як і обшук, виїмка може проводитись оперативним працівником за дорученням слідчого, або спільно слідчим та оперативним працівником міліції. Останній варіант виїмки доцільний у випадках, коли цю слідчу дію слід проводити в іншому місті. При цьому спільні

узгодженні професійні дії з виїздом на місце проведення виїмки слідчого та оперативного працівника міліції можуть бути значно кориснішими, ніж окреме доручення на її проведення територіальним підрозділам міліції. Крім безпосередньої участі у проведенні виїмки, працівники оперативно-розшукових підрозділів можуть надавати слідчому допомогу із забезпечення організаційно-технічної сторони слідчих дій, наприклад, пошук понятих для проведення виїмки, проникнення у замкнені приміщення та сховища, якщо власник відмовляється їх відкрити тощо. Якщо слідчий доручив провести виїмку оперативним працівникам самостійно, він має попередити можливе неякісне виконання ними даної слідчої дії. Адже за неналежного проведення виїмки оперативними працівниками (наприклад, при процесуальному порушенні – складання документа про обшук замість протоколу вилучення; або неотримання всіх документів, необхідних для справи тощо) слід проводити повторну виїмку [157, с. 226].

Відтворення обстановки і обставин події у кримінальних справах про крадіжки проводяться з метою: 1) перевірки можливості здійснення окремих дій, встановлення наявності чи відсутності професійних чи злочинних навичок у підозрюваного (обвинуваченого), необхідних для вчинення крадіжки цим способом, та для перевірки чи оцінки висунутої слідчим версії про спосіб вчинення крадіжки; 2) перевірки можливості сприймання будь-якого явища чи об'єкта в окремих умовах (показань свідка чи потерпілого про окремі обставини крадіжки, прикметах злочинця тощо) [8, с. 72]. Цій слідчій дії, як і попереднім, для отримання більшого ефекту має передувати проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на отримання інформації щодо особи злочинця, обставин злочину, особливостей місця події тощо.

Розглядаючи питання взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, ми не можемо обійти своєю увагою питання щодо відшкодування матеріальних збитків, завданих цими злочинами.

Як зазначалося нами вище, на правоохоронні органи державою

покладається завдання захищати власність від злочинних посягань. У ч. 1 ст. 386 ЦК України “Засади захисту права власності” зазначається, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб’єктів права власності. Але це не означає, що держава здійснює захист прав власності лише до моменту їх порушення. Ч. 3 ст. 386 ЦК України визначає, що власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди. У послідуючих статтях цього кодексу законодавець надає роз’яснення у яких випадках особа має право на повернення свого майна, серед яких: ст. 387 регламентує право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння; ст. 388 визначає право власника на витребування майна від добросовісного набувача, у тому числі якщо майно було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння (п. 2 ч. 1 цієї статті) та інші статті.

У кримінально-процесуальному законодавстві України право особи, якій заподіяно майнову, моральну чи фізичну шкоду, на відшкодування збитків, завданих їй злочином, знайшло своє відображення у ст. 28 КПК України, де зазначається, що потерпілий вправі при провадженні в кримінальній справі пред’явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою.

Безпосередньо обов’язок органу дізнання, досудового слідства, прокурора та суду забезпечувати відшкодування збитків, завданих злочином, і виконання вироку в частині конфіскації майна, регламентований статтею 29 КПК України. Також у цій статті слід звернути увагу на те, що результатом вживання заходів, що полягають у виконанні певних слідчих дій (вилучення майна, накладення арешту), є можлива конфіскація майна винної особи за вироком суду, яка застосовується не лише як засіб відшкодування майнової шкоди, але і як додаткова міра покарання, не пов’язана з відшкодуванням збитків.

Усі перелічені вище норми права вимагають від органів досудового слідства та оперативно-розшукових підрозділів при виконанні своїх службових обов’язків вживати заходів щодо забезпечення відшкодування завданих

злочинами матеріальних збитків, відновлення порушених прав громадян, установ і організацій, які постраждали від злочину.

У статті 125 КПК України закріплено обов'язок слідчого щодо забезпечення заявленого в кримінальній справі, а також можливого в майбутньому цивільного позову, і передбаченої законом конфіскації майна. Це вказує на те, що забезпечення відшкодування майнових збитків, спричинених злочинами, покладається насамперед на слідчого і є його безпосереднім обов'язком.

Крім того, до переліку головних завдань органів досудового слідства, визначених у “Положеннях про органи досудового слідства в системі МВС України”, затверджених наказом МВС України №160 від 31.03.2008 р., належить забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам збитків, завданих злочинами (розділ 2.1.4.). У розділі 2.7. Типових положень, затверджених цим же наказом, Міністерство внутрішніх справ України до основних завдань слідчого підрозділу відносить відшкодування матеріальних збитків, завданих злочинами, та видатків, пов'язаних із розслідуванням кримінальних справ. Відповідно до поставлених завдань слідчий підрозділ забезпечує облік майна та цінностей, що вилучено при проведенні досудового слідства у обвинувачених, а також майна і коштів, на які накладено арешт, з метою забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків та можливої їх конфіскації (розділ 3.1.16 Типових положень). Начальник слідчого відділу (відділення) несе персональну відповідальність за стан слідчої роботи в органі внутрішніх справ та виконання слідчим підрозділом покладених на нього завдань, а також, крім своїх повноважень, передбачених Кримінально-процесуальним законодавством, виконує обов'язки, до яких належить забезпечення відшкодування в повному обсязі завданих злочинами збитків шляхом перевірки наявності рухомого і нерухомого майна підозрюваного, обвинуваченого, своєчасного проведення обшуків, виїмок, накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна обвинувачених (розділ 3.5.24 Інструкції з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та

взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів) [133].

До забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації у кримінальній справі входить проведення цілого комплексу слідчих дій, пов'язаних з виявленням, вилученням та описом майна, передаванням його на зберігання тощо. Це включає в себе затримання, особистий обшук затриманого, допит, обшук, виїмка, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, грошові вклади та майно, банківські рахунки, зняття інформації з каналів зв'язку тощо [159, с. 14].

Ст. 126 КПК України визначає порядок забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Таке забезпечення провадиться шляхом накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, де б ці вклади, цінності та інше майно не знаходилося, а також шляхом вилучення майна, на яке накладено арешт. Накладення арешту на вклади зазначених осіб проводиться виключно за рішенням суду. Майно, на яке накладено арешт, описується і може бути передане на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам. Арешт майна і передача його на зберігання оформляються протоколом, до якого додається підписаний особами, які приймали участь при складанні протоколу, опис переданого на зберігання майна. Накладення арешту на майно скасовується постановою слідчого, коли у застосуванні цього заходу відпаде потреба.

План розслідування майнового злочину має включати в себе завдання щодо виявлення викраденого майна або результатів його реалізації. Тяжкість виявлення такого майна пояснюється багатьма причинами, до яких належить переведення майна в інші форми матеріальних цінностей, таких як гроші, цінні папери, коштовності, побутову техніку, використання майна, розтрата тощо. Тому майно розшукується не лише в натуральному вигляді, але й у вигляді предметів, які мають певну ціну [58, с. 26].

Якщо викрадене майно виявлене в комісійному магазині, камері схову,

ломбарді, швейній або ремонтній майстерні (куди здаються речі для зміни їх індивідуальних ознак), хімчистці, працівників даного закладу слід опитати стосовно особи, яка здала це майно. При виявленні оперативним працівником викрадених речей у певної особи, вилучивши викрадене майно по місцю виявлення (це не обов'язково, але бажано вилучати на місці, не даючи особі часу на вигадкування алібі чи знищення слідів), він має доставити дану особу з вилученим до слідчого для допиту, і можливого затримання даної особи. Під час допиту слідчий має з'ясувати обставини придбання особою викраденого майна, чи знала ця особа, що майно викрадене. Зазвичай допитувані відповідають, що не знали про те, що майно викрадене, що майно куплене ними у невідомого, знайдене тощо. Тому при проведенні допиту слід встановити усі подробиці придбання особою викраденого майна, а отриманні відомості одразу перевірити за допомогою працівників оперативно-розшукового підрозділу. Крім того, керівниками ОВС України на місцях мають бути налагоджені співробітницькі відносини з адміністраціями вокзалів, портів, станцій, пристаней, залізничного, повітряного, морського, річкового та автотранспорту, за яких будуть регулярно перевірятись залишені не запитуванні з камер зберігання речі, серед яких можуть бути і викрадені. Для цього будь-які підозрілі речі слід перевіряти за номерами та особливими прикметами за картотекою викрадених та не розшуканих речей [8, с. 54–55].

Однією з причин незадовільного відшкодування матеріальних збитків є слабка взаємодія слідчого з працівниками оперативно-розшукового підрозділу. Не завжди складаються ними спільні плани реалізації оперативної інформації. Нерідко оперативні працівники самостійно порушують кримінальні справи і не планують заходів з відшкодування завданої злочином шкоди, не узгоджують свої дії зі слідчим. Як наслідок, строки розслідування затягуються, злочинці отримують можливість надійніше заховати або переховати викрадене та інше майно, здобуте злочинним шляхом [36, с. 77].

За опитуванням слідчих обсяг викраденого майна, що найчастіше вилучається оперативними працівниками у кримінальних справах за майновими

злочинами становить: повністю 28,2 %, більше половини 48,3 %, менше половини 23,5 % (див. додаток А, Б).

З метою виявлення майна особи, що вчинила злочин, на яке може бути накладений арешт, орган, що проводить розслідування після порушення кримінальної справи, звертаючи увагу на наявну оперативну або іншу інформацію, продовжує здійснювати його розшук самостійно або шляхом надання доручень органу дізнання [141, с. 45, 46].

Для досягнення повного відшкодування матеріальної шкоди дії взаємодіючих сторін мають бути зосереджені на досягненні цієї мети, при розслідуванні кримінальної справи слідчий має завчасно та узгоджено з оперативно-розшуковими підрозділами планувати проведення слідчих дій та спільних заходів, використовувати та намагатися реалізувати здобуту оперативними працівниками інформацію, використовувати науково-технічні засоби та допомогу інших підрозділів.

Крім того, на відшкодування матеріальної шкоди негативно впливає згадувана нами раніше проблема обмеженої зацікавленості оперативного працівника щодо вирішення питань, поставлених перед досудовим слідством. І ця проблема стосується як відшкодування матеріальної шкоди, так і взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом в цілому. Оскільки показником виконаної оперативним працівником роботи є виставлена слідчим до інформаційного центру статистична картка на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення (форма 4), з моменту пред'явлення особі цього обвинувачення взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом у більшості випадків, як свідчить практика, неофіційно припиняється. Винятком є лише спільне усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, в порядку ст. 23¹ КПК України. Ця ж ситуація негативно впливає на якість зібраних оперативно-розшуковим підрозділом матеріалів та доказову базу по кримінальній справі. Часто при розкритті майнового злочину, виявивши та вилучивши частину викраденого майна, оперативний працівник припиняє подальші пошуки решти майна, вважаючи, що 1-2 речових доказів достатньо для

пред'явлення особі обвинувачення по справі. У більшості випадків дійсно цього достатньо для пред'явлення обвинувачення, якщо у справі наявні додаткові докази. Тому оперативний працівник мобілізує свої сили та зосереджує увагу на розкритті іншої справи, по якій ще не пред'явлене обвинувачення, оскільки його робота оцінюється за кількістю розкритих злочинів, а не відшкодованих матеріальних збитків.

Підсумовуючи наведене слід зазначити, що розкриття та розслідування такого виду майнових злочинів як крадіжка, повною мірою залежить від якості взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів. Встановлено, що їх взаємодія має починатися з моменту отримання інформації про злочин і закінчуватися спільним усуненням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (в порядку ст. 23¹ КПК України). Незважаючи на те, що на слідчого покладається безпосередній обов'язок по забезпеченню відшкодування завданих злочином збитків, розшук викраденого майна продовжує залежати від своєчасного отримання оперативної інформації та якісно проведених оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами. Ефективність проведення більшості слідчих дій залежить від спільного їх виконання слідчим та працівниками оперативно-розшукових підрозділів міліції.

2.2. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні пограбувань та розбійних нападів

Грабіж – це злочин, передбачений ст. 186 Кримінально кодексу України, який характеризується відкритістю, очевидністю і зухвалістю, винний свідомо не зважає на присутність особи, яка володіє майном чи охороняє його, або сторонніх осіб, чи навпаки, привертає увагу останніх погрожуючи (психічне

насильство) застосуванням фізичного насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого [67, с. 562–564].

На відміну від пограбування розбійний напад має більш складну структуру. Розбій безпосередньо і одночасно посягає на власність і на особу, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, а також будь-яку іншу особу, що опинилася у зоні розбійного нападу (наприклад, заважала заволодіти майном або утримати його). Напад (відкритий або несподіваний) завжди супроводжується насильством над потерпілим як способом подолання дійсного чи можливого опору з метою заволодіння чужим майном. Фізичне насильство полягає у силовому впливові на потерпілого, що призводить до заподіяння йому легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я або незначною втратою працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також в інших насильницьких діях (які складають спосіб розбійного насильства), що не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх заподіяння (наприклад, удушення руками, застосування електроструму, знарядь тортур). В останньому випадку винна особа має усвідомлювати можливість заподіяння таких тілесних ушкоджень. Психічне насильство під час розбою полягає у реальній і дійсній погрозі застосувати негайно фізичне насильство [67, с. 565–566]. Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном належить розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікуються такі дії за ч. 2 ст. 186 КК України або відповідною частиною ст. 187 КК України [137, с. 225]. При цьому застосування речовин може призвести або не призвести до перелічених вище тілесних ушкоджень, але в обох випадках винна особа має усвідомлювати можливість заподіяння таких тілесних ушкоджень.

У криміналістиці до характерних ознак пограбувань та розбійних нападів відносять такі: 1) ці злочини майже завжди очевидні, сліди не маскуються, хоча іноді вчиняються дії для їх знищення; 2) у більшості випадків вилучення майна

зі сховища (місця зберігання) супроводжується зломом замикаючих пристроїв, пошкодженням засобів сигналізації; 3) вилучення матеріальних цінностей іноді супроводжується погрозами, нанесенням тілесних ушкоджень чи вбивством осіб, яким довірена охорона чи розпорядження матеріальними цінностями; 4) використовується вогнепальна чи інша зброя, технічні засоби, транспорт; 5) злочинці діють самі або невеликими групами, особливо при нападі на каси, банківські відділення, інкасаторів тощо; 6) кожен факт заволодіння майном утворює самостійний злочин [82, с. 25].

Наведені вище характерні ознаки пограбування та розбійного нападу не є вичерпними, але всі вони враховуються при організації розкриття цих злочинів та визначають напрямок їх розслідування.

До невідкладних слідчих дій у справах про пограбування та розбійні напади відносять: огляд місця події, допит потерпілого та свідків-очевидців, освідування потерпілого і підозрюваного, призначення судово-медичної експертизи потерпілих, обшуки та інші дії, виходячи з конкретних обставин [169, с. 281].

Термін “невідкладні слідчі дії” є досить дискусійним та супроводжується неоднозначним розумінням як теоретиків, так і практиків. Одні називають ці дії початковими, інші первинними, першочерговими, невідкладними, першочерговими невідкладними тощо. Цю проблему дослідив М.К. Кузьменко, який вважає, що термінологічні зміни можуть торкатись лише структурних елементів невідкладних слідчих дій, оскільки це не суперечить нормам закону та сприяє упорядкуванню організаційних основ на початку розслідування. У КПК України використовується термін “невідкладні” (ст.ст. 104, 116 цього кодексу). Також М.К. Кузьменко виділяє три фактори (умови), які визначають невідкладний характер слідчих дій: а) коли відстрочка провадження слідчих дій загрожує втратою доказів чи джерела, яке їх забезпечує; б) коли зволікання з провадженням слідчих дій може призвести до більш тяжких наслідків по розслідуваному факту; в) коли відстрочка у проведенні слідчих дій може призвести до вчинення нового злочину [75, с. 10, 13].

Розкриття та розслідування пограбувань та розбійних нападів потребує тісної взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами. На основі аналізу слідчої практики та отриманих результатів анкетування слід зазначити, що при проведенні певних слідчих дій взаємодія надає максимального результату. Так, 67,9 % опитаних слідчих та 64,5 % оперативних працівників зазначили, що взаємодія між цими підрозділами надає максимального результату при проведенні обшуку та виїмки, а також 47,9 % опитаних слідчих та 56,4 % оперативних працівників – при накладенні арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку (див. додаток А, Б).

Огляд місця події проводиться за умов та в порядку визначеному ст.ст. 190, 191 КПК України. До протоколу огляду місця події додаються розрахунки спеціалістів, схеми, таблиці, плани, фотознімки тощо (ст. 195 КПК України).

Прибувши на місце події, перед проведенням огляду, слідчий має здійснити такі дії: надати першу медичну допомогу потерпілому або доручити судово-медичному експерту оглянути його для встановлення факту смерті; за допомогою працівників інших підрозділів організувати охорону місця події та видалити сторонніх осіб; встановити які зміни були внесені в обстановку з моменту виявлення злочину і до прибуття слідчого, встановити ким і з якою метою ці зміни вносились; запросити двох понятих, роз'яснити їм їх права та обов'язки; залучити до проведення огляду необхідних спеціалістів та осіб, які мають володіти інформацією щодо особливостей місця події, та можуть надати допомогу при його огляді (працівники даного підприємства, власники будинків та інші) [51, с. 40]; доручити оперативним працівникам опитати очевидців злочину чи осіб, які першими дізнались про злочин, отримати попередні відомості про обставини події.

Перед оглядом слідчий може дати завдання працівникам оперативно-розшукового підрозділу на обстеження району де він буде проводитися, з метою встановлення характеру місцевості, щоб слідчий міг хоча б орієнтовно визначити кількість особового складу, необхідну для успішного проведення

огляду, а також встановити, спеціалістів яких галузей слід долучити до огляду. У разі необхідності прочісування великої території, слідчий може залучити до огляду працівників інших підрозділів, особовий склад внутрішніх військ і навіть представників громадськості [119, с. 191].

Ознайомившись з обстановкою на місці події та визначивши порядок і послідовність проведення його огляду, слідчий має: прийняти міри по збереженню слідів та речових доказів, виявлених під час попереднього огляду (запобігти їх пошкодженню, вивітрюванню, висиханню, таненню тощо); дати доручення оперативним працівникам на проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів (зазначених нами вище у даному дослідженні); розподілити обов'язки між особами, які будуть приймати участь в огляді [139, с. 19].

Огляд місця події проводиться негайно після отримання повідомлення про вчинення пограбування чи розбою для отримання максимальної інформації про злочин та винних осіб, виявлення потерпілих, які можливо потребують допомоги. Якщо після події минуло багато часу, доцільно спочатку детально допитати потерпілого про обставини події, а потім проводити огляд місця події, приділяючи більше уваги ділянкам, які містять доказову інформацію [62, с. 400]. Опитування потерпілого також має значення для виключення симуляції розбійного нападу, викликаного намаганням приховати розтрату чи привласнення цінностей. Огляд одягу потерпілого, його пояснення допомагають встановити істинну картину події та сприяють правильній побудові огляду [168, с. 4].

При огляді відкритої місцевості слід звертати особливу увагу на сліди ніг та транспортних засобів. Загалом за даної умови сліди утворюються: від принесення на місце злочину нових предметів, залишених або викинутих знарядь; зробленого пострілу; внаслідок боротьби злочинця з потерпілим та нанесення останньому тілесних ушкоджень; у зв'язку з використанням транспортних засобів. На відкритій місцевості сліди злочину швидко знищуються: в наслідок погодних умов (будь-які природні явища, що негативно впливають на збереження слідів); якщо розбій було вчинено в центрі міста, то умовами, які негативно впливають на збереження слідів злочину, є: насиченість

транспорту (у т.ч. громадського), скупчення людей. При огляді приміщення, більше уваги приділяється – слідам рук, ніг, знарядь злomu; особлива увага приділяється виявленню зброї, слідів її застосування, крові, іншим залишеним злочинцями предметам, їх часткам та мікрочасткам. При пограбуванні або розбійному нападі, поєднаному з проникненням у приміщення, сліди, головним чином, утворюються у зв'язку зі змінами, що відбулися з речами та об'єктами, які знаходились на місці події, як щодо їх властивостей, так і щодо їх локалізації (сліди злomu, пересунуті меблі, відкриті шафи, сейфи, трупи зі слідами насильницької смерті (при розбої)). Іноді злочинці вживають їжу або напої в жилому приміщенні потерпілого, залишки та упаковка яких також можуть бути носіями слідової інформації (відбитки пальців, губ, прикус зубів, зразки слини, запах) [175, с. 175–176].

Сліди вчинення злочину слід шукати не лише на місці події та прилеглий території, але й на самому злочинцеві, його речах. Саме тому освідування слід відносити до невідкладних слідчих дій при розкритті та розслідуванні пограбувань і розбійних нападів. Виявлення таких слідів на особі допоможе оперативним працівникам, що здійснюють оперативно-розшукові заходи, встановити зв'язок між даною особою та місцем події, що дає підстави для її затримання і подальшої перевірки на причетність до вчинення злочину шляхом проведення слідчих дій. До таких слідів належать: рани та інші пошкодження на тілі та одязі злочинця, що виникли в процесі заволодіння майном та при подоланні опору потерпілого; сліди-накладення, які утворюються при контакті одягу злочинця з жертвою, частками та речовинами, винесеними з місця події (кров, волосся, фарба, частки скла, деревини) тощо. Багато інформації, корисної для розкриття та розслідування злочину, може містити речовина, що вилучена з-під нігтів злочинця. Аналогічно після боротьби зі злочинцем під нігтями потерпілого могли залишитись речовини біологічного або іншого походження, які можуть сприяти встановленню нападника [57, с. 22–23].

Зняття інформації з каналів зв'язку (ст. 187 КПК України), і в першу чергу мобільного, можна віднести до невідкладних слідчих дій. Хоча ця слідча дія

може проводитись і на більш пізніх етапах досудового слідства, оскільки інформація щодо вхідних та вихідних дзвінків абонента зберігається у базах даних операторів мобільного зв'язку досить тривалий час. Сучасна техніка дозволяє працівникам правоохоронних органів прослідкувати усі мобільні переговори в межах простору дії певної ретрансляційної підстанції, а наявність інформації щодо точного часу вчинення злочину допомагає виділити із загальної маси дзвінків їх невелику кількість, серед яких можуть мати місце переговори злочинців. Це значно полегшить роботу працівників оперативно-розшукових підрозділів по встановленню та затриманню злочинців. Слід зауважити, що пограбування та розбійні напади вчиняються переважно групами осіб, що вимагає від них підтримання зв'язку між собою (особливо це стосується організованих злочинних угруповань, коли організатор не приймає безпосередньої участі у вчиненні злочину). Однак при вчиненні нападу однією особою, до неї також можуть надходити дзвінки від родичів та близьких, які не усвідомлюють, що в цей час вчиняється злочин. Наведене свідчить про те, що можливість зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи надає значну перевагу при розкритті пограбування та розбійного нападу, якщо воно проводиться слідчим як першочерговий захід.

Розкриття та розслідування майнових злочинів значною мірою залежить від вчасного порушення кримінальної справи, що надає слідчому та оперативно-розшуковому підрозділу більше простору для проведення спільних заходів, наприклад, таких як обшук, впізнання та інших слідчих дій. Зволікання з порушенням кримінальної справи та затягування її розслідування часто пов'язані із проведенням зайвих перевірок, доповненням чи уточненням наявних матеріалів, що призводить до втрати дорогоцінного часу і відповідно до втрати доказів [52, с. 38].

Проведення такої слідчої дії як впізнання при розкритті пограбування та розбійного нападу, на нашу думку, також відноситься до першочергових заходів, оскільки з часом відображення в пам'яті потерпілого чи очевидця зовнішнього вигляду злочинця стає менш чітким і з часом воно більш

викривляється. Підсвідомо потерпілий, переживши емоційні хвилювання під час нападу, може надати зовнішньому вигляду нападника тих рис, яких на справді не було. Крім того, обов'язково проводиться впізнання підозрілих осіб, затриманих оперативними працівниками при переслідуванні злочинців за гарячими слідами, при відпрацюванні прилеглої до місця вчинення злочину території [106, с. 163].

Однак, слід пам'ятати, що допущення, на перший погляд, незначної помилки однією із взаємодіючих сторін при проведенні впізнання (так само інших слідчих дій) може звести нанівець розкриття злочину або позбавити його розслідування важливого чи єдиного доказу. Для прикладу наводимо ситуацію з особистої практики, яка виникла при розкритті та розслідуванні пограбування особи похилого віку [64]. Потерпілий повертався додому у темну пору доби. Позаду себе він чув сміх кількох молодих осіб чоловічої статі. Раптом він відчув удар в голову твердим тупим предметом та втратив свідомість. Прийшовши до тями він виявив відсутність особистих речей. Проведення першочергових оперативно-розшукових заходів позитивних результатів не дало. Одним із оперативних працівників було відпрацьовано загальноосвітню школу, розташовану неподалік від місця вчинення злочину, в ході якого він звернув увагу на учня Ніколенко, який характеризувався поганою успішністю, прогулами занять, складним характером та схильністю до конфліктів з іншими учнями і викладачами. Намагаючись допомогти потерпілому пригадати інші обставини пограбування, з'ясувати схожість за загальними прикметами Ніколенка з особою нападника, оперативний працівник назвав потерпілому прізвище Ніколенка, що призвело до наступних незворотних наслідків. Під час проведення самої слідчої дії – впізнання, Ніколенко обрав місце серед статистів першим зліва. Потерпілий, підійшовши до останнього, запитав його – “Ти Ніколенко?..”. Ніколенко, не розмірковуючи, відповів “Так”. Потерпілий обернувся до слідчого із заявою – “Це він вчинив напад”. Таким чином проведене впізнання втратило доказове значення та юридичну цінність. За відсутності інших доказів причетності Ніколенка до вчинення даного злочину,

притягнути його до відповідальності як обвинуваченого не вдалося. З послідувачими скаргами потерпілого та його близьких до прокуратури, впевнених що на впізнанні потерпілий впізнав нападника, але слідчий не вжив заходів щодо притягнення Ніколенка до відповідальності, слідчий отримав дисциплінарне покарання у вигляді догани за недбалість при виконанні своїх функціональних обов'язків, що ще більше поглибило конфлікт між слідчим та оперативним працівником.

Останнє свідчить про те, що працівниками прокуратури та міліції не перевіряється правильність показань потерпілих, особливо впізнання ними підозрюваних, вважаючи, що оскільки у потерпілого немає підстав обмовляти підозрюваного (обвинуваченого), значить його показання абсолютно достовірні. Не враховується можливість добросовісної помилки потерпілого, хоча на практиці при впізнанні це досить поширене явище [148, с. 33].

Після проведення першочергових дій щодо розкриття цього виду злочинів починається аналітична робота слідчого спільно з працівниками оперативно-розшукових підрозділів, направлена на вивчення обставин злочину і дослідження елементів криміналістичної характеристики, з метою встановлення особи злочинця, спільників та обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Для цього, насамперед, визначається спосіб вчинення злочину, оскільки він є центральним елементом криміналістичної характеристики. Спосіб конкретного злочину відображається в слідах, які є носіями криміналістичної інформації і дозволяють слідчому зорієнтуватися в події злочину та визначити оптимальні напрями розслідування. Тобто завдяки вивченню способу вчинення злочину, можна краще з'ясувати механізм його скоєння [103, с. 69]. Спосіб вчинення злочину – це комплекс свідомих дій злочинця, направлених на підготовку, безпосереднє вчинення злочину, укриття його слідів для досягнення поставленої мети [87, с. 119]. В.О. Коновалова включає до змістової структури способу вчинення злочину етапи приготування, вчинення та приховання слідів злочину, а також вважає, що спосіб вчинення злочину завжди знаходить свій відбиток у слідах злочину, тобто корелюється зі слідовою картиною. Система

ознак, що характеризують злочинця, включає ознаки демографічні, соціальні, а також ті, що відображають деякі моральні властивості та психологічні особливості (наприклад, риса характеру, темпераменту, манери спілкування з людьми), а також ті ознаки, які властиві його професії, дані які використовуються при вчиненні злочину. Так, особистість крадія характеризується специфічним комплексом ознак, зміст яких, як і всіх інших елементів криміналістичної характеристики, має особливості, обумовленні формою викрадення та криміналістичними класифікаційними ознаками (викрадення в окремих галузях промисловості, сільського господарства тощо) [59, с. 6, 46].

Злочинці в процесі неодноразової злочинної діяльності набувають певних навичок, умінь, звичок та схильностей, тобто “почерку злочинця” [103, с. 72]. В.В. Чурпіта, дослідивши питання усталеності способу вчинення злочинів та її значення для розкриття та розслідування злочинів, зазначив, що поняття усталеності способу вчинення злочину тісно пов’язано з повторюваністю дій злочинців, а імовірність усталеності способу тим вища, чим більше злочинів (переважно однорідних) вчинено конкретною особою (групою), тим самим чіткіше визначає круг та кількість ознак, характерних для даного виду злочину загалом [170, с. 11].

Таким чином, слідчий отримує можливість скласти психологічний портрет злочинців, які вчинили пограбування або розбійний напад, а працівники оперативно-розшукових підрозділів, використовуючи оперативні обліки кримінального елементу та усі доступні їм засоби, на базі створеного психологічного портрету проводять оперативно-розшукові заходи по встановленню та затриманню злочинців. При розкритті та розслідуванні пограбувань та розбійних нападів це є найбільш актуальним методом, оскільки хоча дані злочини і вчиняються відкрито, зазвичай злочинці одягають маски (панчохи) або використовують темну пору доби, щоб приховати свої обличчя та уникнути відображення ознак зовнішності потерпілими і свідками.

З іншого боку, факт приховання обличчя не всіма нападниками, а лише одним чи кількома з них, вказує на те, що ті хто не приховують своїх обличчя не бояться бути впізнаними потерпілим чи очевидцями злочину. Також, приховання одним із злочинців обличчя може свідчити, що він у повсякденному житті проживає, працює або іноді з'являється неподалік місця вчинення злочину, а потерпілий чи очевидці могли бачити його раніше, знати в обличчя або упізнати в майбутньому при зустрічі. Це стосується невеликих міст, районних центрів та селищ, де значна кількість населення знає один одного [79, с. 24].

Після проведення аналітичної роботи слідчим спільно з працівниками оперативно-розшукових підрозділів висувуються версії, на основі яких складається план проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. План оперативно-розшукових заходів може в себе включати: 1) збір даних, які характеризують особу підозрюваного, його спосіб життя та зв'язки; перевірку алібі підозрюваного та перевірку осіб, які підтверджують його алібі, на наявність компрометуючої інформації відносно них; встановлення оперативного спостереження за підозрюваним; збір інформації про спосіб життя можливих спілників (підсобників); перевірку по обліках осіб, які раніше притягувались до відповідальності за вчинення пограбувань та розбоїв, перевірка їх алібі стосовно даного злочину; організацію спостереження в місцях можливого збуту чи зберігання викраденого майна; 2) якщо при вчиненні пограбування або розбійного нападу злочинцями використовувався транспортний засіб, спільно з працівниками Державтоінспекції встановлюються власники (користувачі) схожих за прикметами транспортних засобів, які проживають на прилеглий території, які перевіряються на причетність до вчинення даного злочину, орієнтується особовий склад Державтоінспекції для зупинення та проведення огляду на автошляхах схожих за прикметами автомобілів (Загалом особовий склад міліції орієнтується про прикмети злочинців, їх транспортних засобів та викраденого майна одразу після встановлення таких прикмет); 3) перевірку по обліках на ідентичність за способом вчинення та іншими ознаками

(використання конкретного виду зброї, кількість злочинців тощо) з раніше скоєними нерозкритими злочинами; 4) хоча медичні заклади України зобов'язані терміново повідомляти правоохоронні органи про звернення громадян з приводу отримання тілесних ушкоджень, якщо є імовірність, що ці ушкодження пов'язанні із вчиненням цією особою або відносно неї протиправних дій, проте якщо злочин вчинений, наприклад, в сільській місцевості, доцільно перевірити за місцем проживання осіб, які мають навички в сфері медицини або ветеринарії, до яких могли звернутись злочинці по медичну допомогу; 6) встановлення по облікам дозвільної системи власників аналогічної з використаною злочинцями зброї, перевірку на причетність цих власників та наявності їх зброї в спеціальному місці для зберігання (металевих ящиках); 7) встановлення чи не отримував підозрюваний значної суми грошей останнім часом, чи не з'явилося у нього нове майно, встановлення джерела їх надходження тощо [139, с. 76].

Що ж стосується проведення слідчих дій при розкритті та розслідуванні пограбувань та розбійних нападів, то наведених вище аргументів достатньо, щоб зробити висновок, що до обов'язкових невідкладних слідчих дій у даному випадку відносяться огляд місця події та допит потерпілого (послідовність їх виконання залежить від конкретної ситуації).

З метою отримання інформації стосовно зовнішнього вигляду розшукуваного злочинця слідчий або працівник оперативно-розшукового підрозділу встановлюють наскільки добре потерпілий пам'ятає вигляд злочинця. Якщо потерпілий відчуває труднощі із пригадуванням, працівник, який його опитує має допомогти йому у пригадуванні, заспокоїти, звертати увагу на окремі обставини нападу, які можливо допоможуть потерпілому відобразити в пам'яті необхідну інформацію. Якщо є необхідність, слід повернутися з потерпілим на місце події, можливо це допоможе йому чіткіше пригадати обставини злочину на асоціативному рівні. Слід зафіксувати усі без винятку пригадані потерпілим характерні риси злочинця, проте в орієнтуванні особового складу міліції, який буде здійснювати розшук, слід зазначити лише ті риси, які є найбільш характерні та несуть в собі найбільший обсяг інформації про особу злочинця,

інакше орієнтування переплутається в пам'яті працівників серед орієнтувань по іншим злочинам. Більш детальна перевірка особи на наявність характерних ознак і, відповідно, причетність до злочину здійснюється в процесі проведення пред'явлення для впізнання або освідування.

Також на сьогоднішній день дуже рідко залучаються художники до створення портрету або малюнку злочинця за допомогою потерпілого, хоча вони здатні більш точно та якісно передати зовнішній вигляд злочинця ніж композиційний портрет, складений за допомогою технічних засобів. Суб'єктивний портрет – це пласке (“мертве”) зображення людини, яке не здатне у повній мірі передати усі особливості зовнішності. На відміну від фоторобота, портрет або малюнок може передати не лише індивідуальні риси вигляду злочинця, але й допомогти створити уявлення про психологічні особливості особи. Оскільки нападники на водіїв транспортних засобів у більшості випадків не використовують маски на обличчях, тому що для початку їм потрібно увійти в довіру до водія, щоб зупинити транспортний засіб або просто потрапити до його салону, потерпілий водій має достатньо часу, щоб роздивитися злочинця, поспілкуватись з ним.

Якщо через важкий стан здоров'я після нападу потерпілий потрапив до лікарні, слідчий або оперативний працівник, в присутності медичного працівника, мають спробувати допитати або хоча б провести усну бесіду з потерпілим про обставини нападу, якщо це не погіршить його стан. Це слід в першу чергу тому, що одужання потерпілого може зайняти тривалий час, або, що гірше, він може померти від отриманих травм. У цій ситуації доцільно використовувати засоби звукозапису, для приєднання в подальшому його носія до кримінальної справи джерела доказу. Якщо ж потерпілий загинув після або під час розбійного нападу на нього, слідчому та працівнику оперативно-розшукового підрозділу слід більше уваги приділити встановленню очевидців та інших свідків, у тому числі осіб, які надавали першу медичну допомогу потерпілому [56, с. 26–27].

При огляді місця події, пов'язаного з розбійним нападом на водія транспортного засобу, слід спрямувати зусилля на відшукування таких слідів: протекторів шин, виступаючих частин транспортного засобу, лакофарбових покриттів, паливно-мастильних матеріалів, різноманітних предметів та об'єктів, ефективне використання яких має практичне значення при розшуку злочинця та викраденого автомобіля [56, с. 29].

На місці вчинення розбійного нападу працівники оперативно-розшукових підрозділів виконують доручення слідчого щодо виявлення та опитування очевидців події та інших обізнаних осіб, організують пошук злочинця по гарячих слідах з обстеженням навколишнього середовища та застосуванням службово-пошукової собаки, проводять розвідувальну роботу серед громадян, які зібрались в районі місця події. Для нейтралізації чуття службово-пошукової собаки злочинці застосовують тютюн, бензин, дезодоранти, витирають ганчіркою предмети, яких торкались [87, с. 124]. Однак ці чинники впливають лише на собаку, тому оперативний працівник, який здійснює пошук злочинця, має звертати увагу на такі на перший погляд незначні зміни в обстановці. Досить часті випадки, коли зловмисники навмисно залишаються на місці вчиненого злочину, та спостерігають за роботою працівників правоохоронних органів, аналізують їх діяльність з метою визначення напрямку своїх наступних дій. Тому оперативним працівникам повинно бути доручено спостереження за особами, яких видалили за межі місця події [56, с. 35].

Розслідування розбійних нападів часто характеризується наявністю проблемних слідчих ситуацій, обумовлених недостатністю інформації про обставини вчинення злочину та осіб, що його вчинили. Хоча визначення поняття проблемних слідчих ситуацій і до тепер є дискусійним, ми притримуємося думки, що – це система умов, які впливають на формування обстановки розслідування і породжують, у результаті їх оцінки особою, що розслідує злочин, складні пізнавальні завдання, обумовлені недостатністю наявної інформації, рішення яких потребує від нього підготовки та проведення комплексу пошуково-пізнавальних дій [147, с. 173–174].

Найбільш насичені проблемними слідчими ситуаціями розслідування розбійних нападів, які вчинені організованими злочинними угрупованнями (ч. 4 ст. 187 КК України). Зазначимо найпоширеніші з них. По-перше, ситуації інформаційної невизначеності щодо обставин події злочину та осіб, причетних до нього, які підрозділяються на: а) ситуації, викликані об'єктивними умовами навколишнього середовища; б) ситуації, викликані ненавмисними діями потерпілого, свідка-очевидця по знищенню слідів злочину; в) викликані умисними діями осіб, перешкоджаючих встановленню обставин події злочину. По-друге, конфліктні слідчі ситуації (з суворим або несуворим суперництвом). Обидві класифікаційні групи характеризують не лише кількісні, але й якісні аспекти конфліктних ситуацій. Наявність взаєморозуміння за декількома навіть другорядними аспектами кримінальної справи дозволяє слідчому встановити емоційний контакт, а потім, ефективно використовуючи методи переконання та інші прийоми тактико-психологічного впливу, максимально розширити зону емоційного контакту. По-третє, організаційно-невпорядковані слідчі ситуації, в яких можна виділити такі: а) ситуації, викликані недоліками організаційно-управлінського характеру (виникають внаслідок низького рівня взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами, та іншими); б) ситуації, викликані проблемами технічного забезпечення слідчих дій. По-четверте, комбіновані слідчі ситуації [147, с. 174–177].

До основних елементів криміналістичної характеристики пограбувань та розбійних нападів, вчинених організованими групами, слід віднести: факт нападу організованою групою та спосіб вчинення і укриття злочину; відомості про організаційну структуру групи та її членів; особливості предмету злочинного посягання [173, с. 78].

Встановлення факту вчинення злочину організованою групою осіб дозволяє використати в його розкритті такий специфічний прийом, як встановлення та розшук злочинців за ознаками, що характеризують злочинну групу. Цей прийом полягає у проведенні низки слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які ґрунтуються на використанні кількісних та якісних

характеристик цієї групи. В залежності від певних обставин нападу висуваються версії, що злочин могли вчинити особи, що організувались на ґрунті колишніх злочинних зв'язків; по місцю спільного проживання, роботи, навчання; родинних зв'язків тощо. Таким чином, розкриття та розслідування пограбувань та розбійних нападів слід починати зі встановлення ознак, які свідчать, що злочин вчинено саме організованою групою осіб, і чим раніше це буде встановлено, тим краще для розслідування [173, с. 79].

Встановлення способу вчинення злочину має зворотній зв'язок із встановленням факту нападу організованою групою, оскільки кількість учасників пограбування або розбійного нападу визначається насамперед наміченим способом дії. Саме спосіб вчинення злочину дозволяє виявити певну єдність, об'єктивну логіку спільної злочинної діяльності у всіх спільників, розкриває збіг їхньої поведінки як єдиного процесу, що по суті є істинним показником узгодженості та організованості групи [173, с. 79].

Зазначене свідчить про те, що шлях до визначення ознак злочину, вчиненого організованою групою лежить через встановлення способу його вчинення, а також об'єктивних та суб'єктивних факторів, які сприяли його вчиненню.

Для криміналістичної характеристики пограбувань та розбійних нападів, вчинених організованими групами, слід встановити як розподілені ролі у злочинній групі, наявність своєрідної психологічної структури, обумовленої взаємозв'язками, взаємовпливом та взаємозалежністю її членів. Виникає необхідність виокремити основні ознаки, які характеризують згуртованість та організованість групи. До них належать відомості про кількість, вік, освітній рівень спільників, наявність у них злочинних знань та досвіду, а також професійних навиків, що полегшують вчинення злочину [173, с. 81].

Злочинна діяльність організованої групи характеризується її направленістю. Можна виділити організовані групи, які вчиняють напади, наприклад, лише на ювелірні магазини, автозаправні станції, банківські каси, водіїв таксі тощо. Особливістю вчинення розбійного нападу організованою

групою, наприклад, на касирів підприємств та організацій, є довготривалість підготовки (1 – 2,5 роки), до основних напрямів якої належить вербування членів групи, знайомство з касирами та працівниками охорони, приготування алібі, вибір часу нападу. Напад відбувається за наявності в касі значної суми грошей. Серед учасників нападу зазвичай є працівник цього ж підприємства, який також може не зупинитись перед вбивством касира чи працівника охорони [173, с. 81].

Відповідно до наведеного можна зробити припущення, що організована група, яку законодавець виділяє як окремо усталену та найбільш небезпечну форму групової злочинності загалом, є антисупільним варіантом взаємодії, яка полягає в узгоджених, координованих та організованих спільних діях злочинців при підготовці, вчиненні та укритті пограбування чи розбійних нападів, на противагу якій правоохоронні органи України ставлять взаємодію між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами як найбільш ефективну зброю у боротьбі зі злочинністю.

Необхідність колективних зусиль слідчих та оперативно-розшукових підрозділів у розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами, зумовлюється такими обставинами: 1) масштабом діяльності цих груп; 2) особливою складністю виявлення організованої групи та доказування вини її окремих учасників, що вимагає якісного документування діяльності групи шляхом проведення оперативно-розшукових заходів під час дослідчого провадження, вчасної передачі отриманих результатів слідчому; 3) тривалим характером злочинної діяльності організованої групи, спрямованої на незаконне отримання надприбутків шляхом вчинення серії злочинів, іноді не однотипних. Це призводить до утворення численних джерел інформації, відповідно, збільшується обсяг слідчої та оперативно-розшукової роботи, з'являється тактична необхідність одночасного проведення великої кількості слідчих та оперативно-розшукових дій; 4) систематичною цілеспрямованою протидією правоохоронним органам, для подолання якої виникає необхідність застосовувати спеціальні заходи, передбачені Законами України “Про

оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” та “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” [186, с. 8].

При розкритті та розслідуванні пограбувань та розбійних нападів позитивних результатів може надати пасивне використання потерпілих. Наприклад, злочинець, який вчинив серію розбійних нападів, викликається до слідчого для допиту по останньому злочину, по якому у правоохоронців вже є кілька непрямих доказів причетності цього злочинця. Але при затриманні злочинець заявив, що він не причетний до вчинення цього злочину. Тому слідчий вдався до певної комбінації, а саме запросив потерпілих по іншим розбійним нападам, які за почерком скоєння також міг вчинити затриманий злочинець. Потерпілим запропонували зачекати на лаві в коридорі, через який оперативні працівники мали провести злочинця до слідчого. Злочинець, проходячи повз потерпілих, упізнав їх. Вирішивши, що працівникам міліції вже все відомо, на допиті визнав свою причетність до вчинення розбійних нападів, та розповів про усі епізоди, навіть про ті, які працівникам міліції не були відомі [84, с. 59].

На перший погляд, ця комбінація може видатись провокацією, психологічним тиском. Проте, якщо придивитись уважніше до даної ситуації, то можна побачити, що слідчий та оперативні працівники не вдавались до жодних активних дій. Злочинець сам увів себе в оману, а потерпілі могли бути викликані для повторного допиту по нерозкритих злочинах. Оскільки більшість нападників у момент вчинення злочину приховують свої обличчя, потерпілі не могли їх впізнати, однак сам злочинець добре запам'ятовує обличчя своїх жертв. І навіть якщо злочинець, під час допиту не визнав своєї вини, а у слідчого для його арешту не було достатньо підстав, цей прийом надасть позитивних результатів тому, що злочинець, залишивши приміщення міліції, почне панікувати, і намагатиметься позбавитись знярядь злочину або переховати майно, здобує злочинним шляхом. Щоб цього не сталося, за злочинцем організовується оперативне спостереження одразу як він залишить приміщення міліції після

допиту. В цей час слідчий має підготувати подання для отримання постанови суду та бути готовим для проведення обшуку домоволодіння, або іншого приміщення, в залежності від отриманої оперативними працівниками інформації.

При виявленні та затриманні підозрюваного у вчиненні пограбування чи розбійного нападу його слід обшукати з метою виявлення та вилучення знарядь злочину та викраденого майна [41, с. 44]. Відомі випадки, коли злочинці приховували відкрито викрадене майно під власним одягом, особливо якщо це елемент одягу. Наприклад, на злочинцеві можуть бути одягнені одночасно два светри, при цьому викрадений може бути не поміченим оперативними працівниками, які проводили затримання, а злочинець буде заперечувати свою причетність до злочину. Тому при розкритті пограбувань та розбійних нападів слідчим або оперативними працівниками обов'язково має проводитись особистий обшук підозрюваного по доставленні останнього до органу міліції, і особливо перед поміщення його до камери тимчасового утримання з іншими затриманими або правопорушниками, якщо немає можливості тримати їх окремо. В камері злочинець може передати викрадене майно іншій особі, і таким чином отримає можливість уникнути відповідальності за вчинення злочину.

Тому пошук викраденого майна слід продовжувати і в місцях утримання затриманих та арештованих серед їхнього одягу та особистого майна, порівнювати їх з картотекою викрадених та не розшуканих речей [8, с. 53]. Також відомий випадок отримання оперативної інформації працівниками оперативних підрозділів при слідчих ізоляторах, згідно якої арештований злочинець розповідав сусідові по камері про вчинене на території іншого району міста пограбування, крім того за яке його арештували, та хвалився, що зараз він гріється курткою, якою заволодів під час того злочину. Як виявилось це був ще один епізод пограбування цього злочинця, про який слідчому та оперативним працівникам не було відомо, оскільки він був вчинений на території іншої адміністративної одиниці. Це також свідчить про неуважне стеження працівників за оперативною обстановкою на території суміжних районів

(орієнтуваннями). Не слід виключати імовірність латентного злочину, коли потерпіла особа з будь-яких міркувань вирішила не заявляти про вчинення відносно неї злочину.

Таке явище, як інсценування злочину, також притаманне пограбуванню та розбійному нападові. Підставою для проведення слідчим або оперативним працівником додаткової перевірки та включення інсценування як однієї з версій є заява потерпілого про напад, під час якого у нього було викрадене державне, колективне чи інше майно, яке йому не належить, але знаходилося у нього під час нападу, а також виявлення розбіжностей між поясненнями заявника та фактичними обставинами (об'єктивними даними про обставини та обстановку нападу), встановленими розслідуванням (огляд місця події, допит заявника чи свідків-очевидців, освідування заявника тощо). Для перевірки показань заявника на інсценування злочину слід, насамперед, встановити чи дійсно були у нього в наявності матеріальні цінності, про викрадення яких він заявляє. Для цього слідчим можуть залучатись оперативні працівники сектору карного розшуку по боротьбі з економічною злочинністю, які проводять інвентаризацію матеріальних цінностей чи ревізії фінансово-господарської діяльності заявника (якщо він є матеріально-відповідальною особою). Іноді виявляється, що на день “нападу” у “потерпілого” взагалі не було таких цінностей або він збув їх у власних цілях ще задовго до “нападу”. Можливо ця особа не причетна до втрати цінностей, але почуває себе винною перед власником з особистих причин, тому вирішила вдатись до інсценування злочину. Показання заявника ще можна перевірити за допомогою слідчої дії, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством безпосередньо з метою перевірки показань, уточнення обставин та обстановки події, тобто відтворення (слідчий експеримент). Одночасно слід перевірити, чи була якась необхідність отримання заявником цінностей, які згодом були викрадені під час нападу, за його словами. Також пропонується за допомогою оперативної перевірки встановити спосіб життя чи поведінки заявника до та після події, зібрати відомості про заявника. Важливі докази, які викривають заявника в інсценуванні, можуть бути отриманні шляхом обшуку за

місцем проживання чи місця роботи останнього. При обшуку особлива увага приділяється відшукуванню нібито викрадених під час нападу речей, серед яких не обов'язково можуть бути цінності. Так, по одній справі доказом інсценування слугував виявлений при обшуку ключ від дверного замка, який, з показань “потерпілого”, нападники забрали з собою після того, як замкнули його (“потерпілого”) в магазині. У великій мірі викриття інсценування нападу залежить від криміналістичної та судово-медичної експертизи. За їх допомогою можна встановити, наприклад, що заявник приніс зняряддя “нападу” на місце події у власній сумці за трасологічними, хімічними чи іншими ознаками; чи заявник сам спричинив собі тілесні ушкодження, чи йому допомагав в інсценуванні злочину знайомий, з метою створення ушкоджень, характер та розташування яких виключали версію щодо самопоранення. Зазвичай при інсценуванні “потерпілі” самі, або за допомогою інших осіб, завдають собі легких тілесних ушкоджень, при цьому в найбільш доступні та життєво менш важливі частини тіла. У цих випадках одяг заявника має вилучатись, після чого вивчаються наявні на ньому пошкодження, або фіксується їх відсутність, яка також буде розцінена як доказ інсценування злочину [22, с. 58–60].

До загальних причин та умов, що сприяють вчиненню пограбувань і розбійних нападів відносять: негативний вплив сімей, в яких батьки допускають антигромадські вчинки; відсутність чи недосконалість охорони матеріальних цінностей; низький культурний рівень осіб, прихильних до вчинення злочинів; бездоглядність підлітків, що сприяє впливу на них раніше судимих осіб, п'яниць і наркоманів; можливість придбання зброї кустарного виробництва; недоліки патрульно-постової служби міліції [76, с. 284]. Усунення причин та умов, як нами вже зазначалося, покладається майже на усі підрозділи органів внутрішніх справ України. Чим тісніше буде їх співпраця, зокрема слідства та оперативно-розшукових підрозділів, тим краще будуть результати.

Враховуючи викладене, ми дійшли висновку, що пограбування та розбійні напади відносяться до особливо небезпечної категорії злочинів, і відповідно потребують максимальних зусиль від слідчого та оперативно-розшукових

підрозділів. Оскільки у більшості випадків ці злочини вчиняються групами осіб, певна частина яких організовані, боротьба з ними потребує відповідної чіткої організації у спільних діях між слідчим та оперативними працівниками, оскільки на кону стоїть не лише майно, але й життя людини.

2.3. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні шахрайств

Шахрайство – це злочин проти власності (ст. 190 КК України), предметом злочинного посягання якого є майно або право на майно. Шахрайство полягає у протиправному заволодінні чужим майном або придбанні права на нього шляхом обману потерпілого чи зловживанням його довірою. Шахрай має на меті шляхом обману чи зловживання довірою викликати у потерпілого впевненість про вигідність або обов'язковість передачі йому майна чи права на нього. Обов'язковими ознаками шахрайства є добровільність передачі майна зловмиснику та наявність у останнього умислу на незаконне заволодіння чужим майном. Обман чи зловживання довірою є обов'язковими складовими та одночасно способом вчинення шахрайства. Обман – це створення неправдивого уявлення про щось, хибної думки. У праві обманом визначають навмисне введення іншої особи в оману з метою одержання матеріальної або іншої особистої вигоди. Вчинення шахрайства шляхом обману полягає у наданні потерпілому неправдивої інформації або в приховуванні фактів, повідомлення про які було обов'язковим, і ці дії вводять потерпілого в оману. Таким чином, шахрайство може здійснюватись як в активній (шляхом цілеспрямованого надання потерпілому дезінформації), так і в пасивній формі (замовчування істини, неповідомлення потерпілого про факти, знання яких може змінити

позицію потерпілого не на користь шахрая). Однак, яким би чином шахрай не здійснював обман – запевненням чи замовчуванням, це справляє дієвий психологічний вплив на потерпілого, викликаючи у нього почуття впевненості чи спокусливості вигоди для нього від передачі майна чи права на майно шахраєві. Зловживання довірою є різновидом обману, який полягає у використанні довіри з боку потерпілого, яке ґрунтується на особистих або юридичних стосунках з особою, яка володіє майном, до яких можна віднести: родинні або дружні взаємини, знайомство, спільна службова діяльність тощо. Для кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом зловживання довірою, слід встановити, що потерпілий передавав своє майно або право на нього зловмисникові, виходячи із почуття довіри та оманливої впевненості, що шахрай діє правильно та добросовісно. Одним із способів вчинення шахрайства може бути проникнення до бази даних комп'ютерної та іншої обчислюваної техніки, з метою спотворення інформації і відповідно дезінформування потерпілого. Обов'язковою умовою має бути незаконність такого проникнення (якщо тут не має місце використання службового становища), а також спотворення або доповнення наявної інформації, з метою введення в оману споживача. Також, при здійсненні шахрайства, фальшиві повідомлення можуть передаватись через мережу Інтернет, мобільного зв'язку тощо. Шахрайство вважається закінченим з моменту фактичного отримання зловмисником майна або права на майно [67, с. 575–577].

При розкритті та розслідуванні шахрайства, перед встановленням особи злочинців та зв'язку окремого злочину з іншими нерозкритими злочинами, слід встановити спосіб вчинення шахрайства. Серед науковців існує думка, яку ми також розділяємо, про те, що слід розрізняти поняття “спосіб вчинення шахрайства” та “спосіб шахрайства”. Так, способом вчинення шахрайства слід вважати лише ті дії злочинця, які безпосередньо направлені на заволодіння предметом злочинного посягання, та складають об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 190 КК України. Спосіб шахрайства полягає у сукупності актів поведінки шахрая безпосередньо від моменту виникнення

злочинного умислу до закінчення дій, пов'язаних із прихованням злочину та укриттям слідів його вчинення. Спосіб шахрайства включає в себе такі складові частини як: дія (бездіяльність), направлена на підготовку до вчинення злочину; його безпосереднє вчинення; укриття слідів злочину та речових доказів, до яких також відносяться знаряддя та засоби, які використовувались при вчиненні злочину. Таким чином, спосіб вчинення шахрайства слід розглядати як один із складових елементів способу шахрайства. Усі елементи способу шахрайства взаємопов'язані, тому, маючи інформацію щодо способу вчинення шахрайства, слідчий та працівники оперативно-розшукового підрозділу будуть мати можливість побудувати версії, які вирізнятимуться високим рівнем вірогідності, щодо дій злочинця по підготовці та укриттю слідів шахрайства, про знаряддя та засоби вчинення цього злочину [78, с. 3].

Перед порушенням кримінальної справи за фактом вчинення шахрайства проводиться перевірка заяв та повідомлень про цей злочин. Як нами уже зазначалося, цю перевірку може проводити як працівник оперативно-розшукового підрозділу, так і слідчий (у більшості випадків її проводить оперативний працівник). Однак хто б з них не проводив перевірку взаємодія між слідчим та оперативним працівником має починатися на цьому етапі.

Залежно від способу вчинення шахрайства, особа, яка здійснює перевірку, визначає необхідні заходи для її проведення. Наприклад, заходами перевірки заяв та повідомлень у справах про шахрайства, пов'язані із нерухомістю, є: відібрання пояснень від окремих громадян та службових осіб; проведення оперативно-розшукових заходів; витребування необхідних документів з організацій, установ; попереднє дослідження предметів та документів; отримання консультацій спеціалістів тощо. Крім того, шахрайства, пов'язані із нерухомістю, також поділяються на окремі види в залежності від специфіки способу шахрайства та предмету злочинного посягання. Наприклад, шахрайства, пов'язані із відчуженням житла, вчиняються з використанням підроблених чи справжніх документів, отриманих шляхом обману, переважно з метою заволодіння житлом, власник якого помер або незаконно визнаний недієздатним

та примусово поміщений до психіатричної лікарні (зазвичай такі злочини вчиняються відносно людей похилого віку). Слідчий або оперативний працівник, які проводять перевірку заяви чи повідомлення, мають встановити який саме факт має місце у даному випадку. Наприклад, з метою встановлення факту та обставин смерті особи, житло якої було відчужене після її смерті, слід вживати таких перевірних заходів: 1) ознайомлення з матеріалами про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом смерті та встановлення працівників ОВС, які проводили огляд місця події та опитували родичів, сусідів померлого, для з'ясування питань: а) хто повідомив ОВС про смерть власника житла; б) чи є в померлого власника законні спадкоємці; в) чи було виявлено документи, що посвідчують особу померлого власника, та правовстановлюючі документи на житло, хто їх знайшов і куди пізніше їх було передано; г) чи існують за правовстановлюючими документами інші власники житла; 2) проведення детального опитування судово-медичного експерта та інших працівників моргу для з'ясування питань: а) коли надійшов труп; б) що стало причиною смерті; в) чи було передано документи, що посвідчують особу, разом з померлим, нинішнє перебування цих документів тощо [104, с. 186–189].

Зазначені заходи є обов'язковими для проведення перевірки заяв та повідомлень, однак вони можуть проводитися слідчим або оперативним працівником за дорученням слідчого і при проведенні досудового слідства, якщо вони не були проведені у повному обсязі до порушення кримінальної справи.

У наш час на території України є найбільш розповсюдженими такі види шахрайства, в залежності від сфери суспільних відносин у яких вони вчиняються: 1) традиційні промисли шахраїв: азартні ігри, лотереї (гра в наперстки, “експрес-лотерея”, гра в карти, ігри в казино); гадання; цілителі (“зняття порчі”, наркологи-шахраї, “ясновидці”, екстрасенси); жебраки-бізнесмени; весільні аферисти; 2) купівля-продаж товарів та послуг: презентації; рекламні компанії з продажу товарів та надання послуг; угоди щодо нерухомості, автотранспорту, виробів із дорогоцінних металів; 3) фінансові операції: фінансові піраміди, страхування, обіг цінних паперів, банківські

махінації; злочинні махінації з пластиковими платіжними засобами; шахрайства під час обміну валюти та готівкових розрахунків; 4) та інші: працевлаштування, відпочинок в Україні та за кордоном; шахрайства, вчинювані на різних видах транспорту, видавання себе за посадову особу з метою незаконного отримання товарно-матеріальних цінностей та послуг; релігійні (секти, молебні будинки) тощо [171, с. 176–177].

Незважаючи на те, що зазначені види шахрайств є досить різноманітними і вчиняються у багатьох сферах суспільних відносин, їх об'єднує одна особливість, яка головним чином негативно впливає на розкриття та розслідування цього виду злочинів, а саме та обставина, що у абсолютній більшості випадків потерпілі усвідомлюють, що стали жертвами шахрайства, лише через певний час після вчинення злочину. Відповідно працівники органів внутрішніх справ отримують інформацію про вчинений злочин ще пізніше, чим заздалегідь позбавлені можливості затримати злочинців на гарячому, а злочинці отримують більше часу для залишення місця вчинення злочину та приховання слідів злочину.

Своєрідність обстановки вчинення шахрайства також суттєво ускладнює доказування вини злочинців. Відсутність насилля при вчиненні злочину, добровільність, а інколи ініціатива потерпілого у передачі злочинцю свого майна, відсутність очевидців, свідків, які могли б підтвердити як передачу, так і наявність самого обману чи зловживання довірою під час передачі, значно ускладнюють встановлення злочинного характеру заволодіння майном і умислу винної особи на заволодіння ним, а також процедуру доказування, що обумовлюється дефіцитом доказової інформації [3, с. 150–151].

На початковому етапі процесу доказування при розкритті та розслідуванні шахрайств завжди має мати місце підготовка до запланованих заходів. Проведенню будь-якої слідчої дії, в ідеалі, має передувати оперативна розвідка. У свою чергу слідчий має ознайомитися з особливостями виробничо-фінансової діяльності конкретного підприємства, обліку та звітності, технології виготовлення продукції, контрольно-пропускної системи, тобто особливості тієї

галузі, в якій вчинене шахрайство. Для отримання відповідної консультації слідчий має звернутися до спеціалістів з питань, які поставлені перед досудовим слідством, щоб встановити які недоліки діяльності підприємства чи фізичної особи могли бути використані шахраями, встановити можливі прийоми та операції по вилученню цінностей, способи приховання злочину, визначити коло причетних до вчинення злочину осіб [97, с. 157].

При розкритті та розслідуванні шахрайств, з урахуванням усіх рівнів складності слідчої ситуації, є оптимальним рішенням проведення таких процесуальних дій: допит потерпілого та свідків злочину; виїмка та огляд вилучених предметів та документів; огляд місця події; пред'явлення для впізнання (пред'явлення фото та відеотеки з зображенням шахраїв, які перебувають на обліку); затримання та допит підозрюваного (обвинуваченого); обшук за місцем його проживання чи роботи, у родичів та знайомих; пред'явлення для впізнання потерпілому предметів, вилучених у підозрюваного (обвинуваченого); призначення експертиз; слідчий експеримент; очна ставка [3, с. 157–158].

Так, 74,0 % опитаних слідчих і 68,7 % оперативних працівників вказали, що при розкритті та розслідуванні шахрайства взаємодія між ними надає максимального результату під час проведення пред'явлення для впізнання та 60,7 % опитаних слідчих і 63,7 % оперативних працівників – обшуку та виїмки (див. додаток А, Б).

Як бачимо, зазначені процесуальні дії є досить стандартними для усіх видів майнових злочинів, і відповідно взаємодія слідчого з працівниками оперативно-розшукового підрозділу при їх виконанні також не має значних розбіжностей. Лише в залежності від виду розслідуваного злочину та предмету доказування результати окремих слідчих дій набувають більшого доказового значення, оскільки вони безпосередньо направлені на розкриття тих питань, від яких залежить встановлення істини у конкретній справі та виконання завдань кримінального судочинства.

Для розкриття шахрайства слідчому та працівникам оперативно-розшукового підрозділу слід довести умисел підозрюваного на заволодіння чужим майном або правом на нього шляхом обману чи зловживання довірою. Тобто їм слід встановити суб'єктивну сторону злочину, і найкращим засобом для досягнення цієї мети є допит.

Аналогічно, як і при розкритті та розслідуванні розбійного нападу, першочерговість проведення огляду місця події чи допиту визначається в залежності від окремої ситуації. Оскільки після вчинення шахрайства у більшості випадків минає значна кількість часу, перш ніж про це стане відомо органам міліції, тому в таких випадках краще починати розслідування з допиту потерпілого та свідків, таким чином більш детально з'ясувати обставини події. Це дозволить ретельніше провести огляд місця події і не залишити поза увагою важливі докази.

Допит підозрюваного у вчиненні шахрайства слід починати за загальними правилами. Перед початком допиту, ознайомивши підозрюваного з його правами, слід запропонувати йому зізнатися, переконавши, що щире зізнання буде враховано як пом'якшуюча обставина при вирішенні справи в суді (ст. 66 КК України). На початку допиту уточнюються анкетні данні підозрюваного, коротко фіксуються окремі факти його автобіографії для побудови психологічного портрету, встановлення якими навичками та звичками може володіти, а також для встановлення причин та умов, що могли спонукати до вчинення злочину. Якщо злочин вчинено групою осіб, але підозрюваний не визнає цього факту та своєї причетності до вчинення злочину, слід встановити його родинні та інші зв'язки. Зазначені підозрюваним зв'язки згодом перевіряються оперативним шляхом для виявлення спільників та викраденого майна. Якщо спільники встановлені, оперативні працівники, які проводили їх затримання та попереднє опитування, повідомляють слідчого який зі спільників більш схильний до зізнання, і відповідно якого слід допитати в першу чергу.

Загалом шахраї характеризуються високою емоційною стійкістю та розумовими здібностями, що дозволяє їм вдало обирати жертву та здійснювати

психологічний контроль над нею. Ця обставина ускладнює роботу слідчого під час допиту. На допиті шахрай, на відміну від крадія та грабіжника, рідко відмовляється від надання свідчень. Навпаки, він намагається дати умисно викривлену інформацію, щоб заплутати слідство та відвести від себе підозру, а також отримати інформацію від слідчого щодо просування розслідування справи, щоб знати які обставини злочину відомі слідчому та працівникам оперативно-розшукового підрозділу, чи відомо їм про інші епізоди шахрайств, які свідчення дали спільники тощо. Щоб уникнути цього, під час допиту слідчий має відмічати у протоколі усі деталі злочину, повідомленні підозрюваним, кожна з яких має бути перевірена оперативним шляхом. Усі питання, які виникають у слідчого під час допиту, щодо розбіжностей між свідченнями допитуваного та відомою слідству інформацією мають бути занотованими окремо, щоб слідчий міг задати їх наприкінці допиту. В жодному разі неможна вступати в дискусію з допитуваним щодо зазначених питань по мірі їх виникнення в ході допиту. Такими діями слідчий допомагає злочинцю створити ідеальну версію, щоб довести непричетність останнього до вчиненого ним же злочину. Задані слідчим наприкінці допиту занотовані запитання допоможуть встановити неправдиві або закріпити правдиві свідчення, наданні підозрюваним під час допиту. І, звичайно, під час допиту слід запропонувати підозрюваному розповісти про місце зберігання майна, отриманого шляхом шахрайства, та інших речових доказів. В разі неможливості повернення майна через його знищення чи розтрату, слідчий має уточнити яким чином це сталося, про що зазначити у протоколі допиту і дати доручення оперативно-розшуковому підрозділу щодо перевірки достовірності цієї інформації.

Порядок допиту потерпілого та свідка у більшій мірі схожі між собою, враховуючи той факт, що шахрайські дії безпосередньо могли бути вчинені відносно особи, яка не є власником майна (наприклад, касири, продавці, бухгалтери). До предмета допиту таких осіб можуть належати: 1) з'ясування зовнішніх прикмет злочинця, характеру його дій при заволодінні майном; 2) отримання даних про документи (які пред'являлися злочинцем, які

оформлялися, особливості оформлення, їх зміст, відповідність формі тощо); 3) відомості про дії по одержанню й відвантаженню цінностей, особливості переданого майна, його вартість; 4) заходи, вжиті при виявленні злочину, дані про період виявлення шахрайських дій; 5) відомості про порядок діяльності того чи іншого підприємства, функції службових осіб та інше [97, с. 159].

Особливістю допиту потерпілих та свідків шахрайства є отримання від них інформації щодо особливих навичок злочинця. До таких можна віднести: спритність рук (наперсник, шулер), акторська майстерність перетворення, зміна зовнішності (відомий випадок, коли син, змінивши зовнішність, уклав угоду про продаж квартири матері, яка залишилась у власності сім'ї через визнання угоди недійсною, а гроші так і не були повернуті потерпілим, тому що особу злочинця не було встановлено), володіння спеціальною технікою виготовлення “кукли” та інші. Встановлення особливих навичок допоможе працівникам оперативно-розшукового підрозділу звузати коло підозрюваних осіб і відповідно прискорити пошук злочинця. Особливі навички шахрая, як особистий підпис, можуть стати доказом його причетності до вчинення інших злочинів, які значаться як не розкриті. Навички злочинця обов'язково вводяться до інформаційної бази даних як особлива прикмета злочинця.

Також при допиті потерпілого та свідків шахрайства не слід відкидати версію можливого інсценування злочину та надання повністю або частково неправдивої інформації. З метою приховання іншого злочину або розтрати майна, “потерпілий” міг особисто створити докази (підробити документи, виготовити “куклу”), та повідомити правоохоронні органи про шахрайські дії насправді неіснуючого злочинця. Свідок може давати неправдиві свідчення, приховуючи халатність, допущену ним при виконанні службових обов'язків, в результаті чого вчинення злочину стало можливим, хоча насправді він не є спілником злочинців. Зазначені свідчення перевіряються пошуком розбіжностей зі свідченнями інших осіб та наявною у слідства інформацією, а також оперативним шляхом.

Якщо підозрюваний (обвинувачений) зізнається у вчиненні шахрайства, для перевірки та підтвердження достовірності його свідчень, після детального допиту, проводиться слідчий експеримент (відтворення обстановки і обставин подій), під час якого він не лише демонструє свою орієнтованість на місці вчинення злочину, але й свої особливі навички, які використовувались ним при виконанні шахрайських дій.

Ми пропонуємо розглядати поняття “шахрайські дії” у такому значенні – це умисні дії особи, що переважно базуються на спеціальних знаннях та особливих навичках, направленні на створення ідеальної чи матеріальної ілюзії з метою заволодіння чужим майном або правом на майно. Ми вважаємо необхідним використання слова “переважно” у даному визначенні, оскільки не завжди особа, яка вчиняє шахрайство, володіє спеціальними знаннями та навичками (наприклад, злочинець на вулиці попросив у перехожого мобільний телефон під приводом подзвонити, але, як лише перехожий відволікся, він залишив місце вчинення злочину разом з мобільним телефоном). “Дія” та “бездіяльність” – два протилежних поняття, які є складовими елементами діяння і разом використовуються у визначенні шахрайства як злочину. У запропонованому нами визначенні використовується лише поняття “дія”, оскільки воно уособлює в собі активність, рух.

За необхідності слідчий експеримент також застосовується для перевірки та підтвердження достовірності свідчень потерпілих та свідків.

Для перевірки та уточнення свідчень, за допомогою слідчого експерименту із застосуванням відеозапису, використовуються такі прийоми: 1) слід зафіксувати початок слідчого експерименту в кабінеті слідчого, позначивши дату, час, відомості про осіб, які приймають участь у слідчому експерименті, номер кримінальної справи, місце та мету проведення експерименту; 2) фіксується маршрут руху до місця події, що вказала особа, свідчення якої перевіряються; 3) зафіксувати, що особа, свідчення якої перевіряються, сама обрала маршрут руху; 4) на місці здійснюється прив’язка до місцевості шляхом зйомки орієнтирів (зупинки, будівлі, найменування вулиць

тощо); 5) фіксуються важливі для справи об'єкти та їх розташування відносно стійких, незмінних орієнтирів даної місцевості; 6) фіксуються дії особи, свідчення якої перевіряються, в момент, коли вона вказує на об'єкти та дає роз'яснення щодо них; 7) фіксуються усні пояснення особи щодо виявлених доказів на місці проведення слідчого експерименту. Після закінчення відеозйомки запис має бути уважно переглянутий слідчим спільно з оперативними працівниками. Під час перегляду відмічаються ознаки неадекватної та неприродної поведінки особи, свідчення якої перевірялись. За допомогою такого аналізу, слідчий та працівники оперативно-розшукового підрозділу визначають для себе на які об'єкти та обставини слід звернути особливу увагу, якщо є підозра що особа дала неправдиві свідчення [1, с. 3]. Зазначені прийоми особливо ефективні при проведенні слідчого експерименту по справі про страхове шахрайство, під яким розуміють умисний злочин, спрямований на обман страхової компанії, що вчиняється страхувальником з метою незаконного збагачення за рахунок страховика шляхом надання завідомо неправдивої інформації про об'єкт страхування, інсценування страхового випадку, штучного збільшення суми страхового відшкодування, а також вчинення інших протиправних дій [138, с. 7].

Обов'язковим є проведення впізнання за участю потерпілого та свідків за фото- та відеотекою зображень осіб, які притягувалися до відповідальності за вчинення аналогічних злочинів. Оскільки цей злочин здебільшого вчиняється відкрито, проведення впізнання при його розкритті та розслідуванні є обов'язковим. При цьому проводиться впізнання як осіб, так і предметів, які використовувалися шахраєм при вчиненні злочину. Таке впізнання може проводитись як оперативно-розшуковий захід, але в разі необхідності його можна оформити протоколом як слідчу дію, дотримуючись вимог та порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством.

При розкритті та розслідуванні шахрайства метою обшуку є не лише відшукання викраденого майна, а й інших речових доказів, які використовувались злочинцем при вчиненні злочину. Ними можуть бути: речі та

речі-замінники, аналогічні тим, що були передані потерпілому; залишки цих речей; залишки упаковки; нарізані за форматом грошових купюр аркуші паперу; позначені карти тощо [3, с. 156]. Встановлення зв'язків підозрюваного (обвинуваченого) може вказати на місця, в яких слід провести обшук. Але обшук також може вказати на його зв'язки. Виявлені під час обшуку фотоальбоми, нотатки можуть вказати на спільників злочинця. Порядок проведення обшуку та здійснення взаємодії між слідчим та працівниками оперативно-розшукових підрозділів такий самий, як і при розкритті та розслідуванні інших майнових злочинів. Обшук має бути вчасно та якісно підготовлений і проведений.

Протокол обшуку має містити перелік вилучених об'єктів, їх загальні та окремі ознаки та властивості, пошкодження, особливі прикмети, індивідуальні номери, колір форму, вагу, розмір, кількість, упакування тощо. Іноді виникає необхідність у вилученні великої кількості документів, комп'ютерів, периферійних пристроїв, змінних накопичувачів інформації. У випадку неможливості їх повного та детального опису зазначається їх загальна кількість. Все вилучене, упаковується, опечатується, скріплюється підписами понятих та учасників слідчої дії [25, с. 166].

Взаємодія слідчого та працівників оперативно-розшукового підрозділу з експертами-криміналістами під час проведення огляду місця події, обшуку та після них, дозволить на місці встановити особливості виявлених речових доказів, можливі способи їх виготовлення, групову належність, тим самим зорієнтувати оперативно-розшукові заходи у вірному напрямку (наприклад, на пошук інструменту, яким було виготовлено "куклу", під час проведення обшуку).

Протиправні діяння, викладені у диспозиції ч. 2, 3 та 4 ст. 190 КК України, у більшості випадків вчиняються у сферах суспільних відносин, пов'язаних із великим обігом рухомого та нерухомого майна, значними сумами коштів, що завдає істотної шкоди їх власникам, у тому числі державі. Як правило це складні

за структурою багатоетапні злочини, які вимагають тривалої підготовки, людських ресурсів та високого рівня організованості.

Як приклад можна навести шахрайства, вчинені у сфері комерційної діяльності. При розкритті та розслідуванні цього виду шахрайств використовується такий комплекс типових версій: 1) завдана матеріальна шкода є результатом умисних дій підозрюваного (оскільки використовувались різноманітні хитрощі, викрути, трюки, маніпуляції); 2) завдана матеріальна шкода є наслідком поганої організації роботи підозрюваного (тобто мали місце прорахунки, помилки, неправильний підбір кадрів тощо); 3) завдана шкода є результатом свідомого комерційного ризику. В останніх двох випадках особа звільняється від кримінальної відповідальності. Однак слід враховувати, що особа, яка притягується до відповідальності, намагається уникнути відповідальності та надати своїм діям законного характеру, посилаючись при цьому на обставини господарського ризику, або на те, що вони не усвідомлювали негативний характер дій, які призвели до завдання матеріальної шкоди (наприклад, бухгалтери переважно посилаються на арифметичну помилку і не визнають умисного подання невірних розрахунків) [163, с. 9].

Одним із видів комерційного шахрайства є шахрайство у банківсько-кредитній сфері. Більшість цих злочинів вчиняється за участю або сприянням працівників банку. Враховуючи те, що зловживання з боку персоналу банку є достатньо поширеним явищем, практика свідчить, що в дрібних банках вони трапляються частіше ніж у великих. Це пов'язують в першу чергу з поєднанням в дрібних банках однією людиною декількох посад, що дозволяє вчинити розкрадання як касир, а потім приховати його як бухгалтер [89, с. 227].

Якщо по справі про комерційне шахрайство заплановані слідчі дії вимагають детальної інформованості щодо обставин вчинення злочину, слідчий має провести їх особисто, не перекладаючи це на працівників оперативно-розшукового підрозділу. Не володіючи необхідними знаннями в галузі кримінального законодавства, не знаючи критеріїв розмежування суміжних складів злочину, працівники оперативно-розшукових підрозділів виконують

слідчі дії на низькому якісному рівні. Деякі докази, отримані таким чином, в подальшому неможливо використовувати в процесі доказування. Проведення окремих слідчих дій потребує прояву професійних якостей слідчого (огляд місця події, очна ставка, слідчий експеримент), тому їх проведення також не слід доручати оперативним працівникам. У разі доручення слідчим оперативному працівникові виконання слідчої дії, слідчий має проінформувати його про мету та завдання цієї дії. Це сприятиме прояву творчого підходу в оперативного працівника до виконання доручення слідчого. При здійсненні взаємодії між слідчим та працівниками оперативно-розшукового підрозділу слідчий визначає перелік доказів, які можуть бути використані у забезпеченні притягнення винного до кримінальної відповідальності, а оперативний працівник прораховує та пропонує можливі способи отримання цих доказів [163, с. 12].

Досить проблемною на сьогодні є ситуація із розкриття та розслідування майнових злочинів, що вчиняються представниками циганської національності. Основною проблемою є те, що при затриманні цигана неможливо встановити та перевірити його особу. Більшість циган умисно не використовують своїх документів, гублять і навіть знищують їх. При затриманні вони представляються одними і тими ж іменами та прізвищами, кількість яких дуже обмежена, в той час як у спілкуванні між собою використовують справжні імена. Це допомагає їм уникнути ідентифікації особи, встановлення попередньої судимості, приховати причетність до вчинення злочинів. Сфера їх “діяльності” дуже розгалужена: крадіжки, пограбування, розбійні напади, зґвалтування, незаконний обіг наркотиків, викрадення людей тощо. Шахрайство посідає не останнє місце у цьому списку. Маючи погану славу, цигани спричиняють емоційні хвилювання особи як лише підходять до неї. Нахабно хапаючи за руки, пропонуючи поворожити або зняти порчу, в присутності інших циганів, які також здійснюють психологічний тиск, вони створюють стресову ситуацію для потерпілої особи, яка у подальшому, звернувшись до працівників міліції, може пригадати лише те, що це були особи циганської національності, не пам’ятаючи облич, одягу чи інших особливих прикмет [17, с. 127 – 130]. Іншою особливістю

є непоодинокі випадки застосування гіпнозу до осіб, відносно яких вчиняються шахрайства. У таких випадках важко довести вину шахрая, оскільки особа добровільно віддає своє майно. Самі цигани-шахраї не визнають, що потерпілий передав їм значну суму грошей чи коштовності, а стверджують, що отримали лише 10 грн. за послуги (зняття порчі чи ворожіння). Поряд з цим, вітчизняне законодавство досить скептично ставиться до такого явища як гіпноз, а правоохоронні органи, у тому числі МВС, не укомплектовані спеціалістами цієї галузі, які могли б встановити факт застосування гіпнозу до потерпілого. Тому слідчі та оперативні працівники практичних підрозділів змушені застосовувати до таких злочинів методику розкриття та розслідування звичайних шахрайств, що у більшості випадків має негативний результат.

Розглянуті вище питання, на фоні шахрайства, дають нам можливість зробити висновок, що виявлення шахрайських дій, їх доказування, доведення вини шахрая, розшук, арешт та конфіскація майна, здобутого шахрайським шляхом, виявлення та вилучення знарядь злочину, виявлення та розкриття латентних шахрайств є найкращим свідченням того, що взаємодія між слідчим та оперативними працівниками здійснена на належному рівні.

Висновки до розділу 2

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений розгляду питань взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні окремих видів майнових злочинів: крадіжки, пограбувань, розбійних нападів та шахрайства. При проведенні дослідження був використаний особистий досвід та приклади з практики дисертанта.

1. Обґрунтовано використання поняття “майнові злочини”, оскільки дисертаційне дослідження присвячене розгляду проблемних питань взаємодії зазначених підрозділів при розкритті та розслідуванні лише тих, злочинів, що стосуються майна, тобто майнових.

Мається на увазі, що об’єктом злочинів проти власності передусім є суспільні відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном. Майно є предметом абсолютної більшості злочинів проти власності. Таким чином наведене пояснює походження самого поняття “майнові злочини”.

Оскільки крадіжка є найбільш розповсюдженим злочином серед усієї групи майнових злочинів і є структурним елементом більшості майнових злочинів, у розділі основна увага приділена її характеристиці. Визначено поняття крадіжки, її основні риси, відмінності від інших злочинів. Охарактеризовані три основні групи крадіжок: за місцем їх вчинення, предметом злочинного посягання та способом незаконного вилучення майна.

Розглянуто особливості кваліфікації, розкриття та розслідування окремих видів крадіжки відповідно до структури ст. 185 КК України. Характеризуючи етапи розслідування крадіжки визначено основні форми взаємодії, наприклад, створення слідчо-оперативної групи.

Зроблено висновок, що спільна робота взаємодіючих підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів дасть позитивні результати, якщо будуть проводитися такі заходи, як: планування, інформаційне забезпечення, здійснення контролю за роботою та координація роботи взаємодіючих.

Встановлено, що складність розслідування майнових злочинів обумовлена певними причинами, зокрема: різноманітність способів вчинення, приховання та наявність епізодів тощо.

2. На основі аналізу слідчих дій встановлено, що вони дадуть максимальний результат лише за умови спільного їх виконання слідчим та працівниками оперативно-розшукових підрозділів. А розкриття та розслідування такого виду майнових злочинів як крадіжка, повною мірою залежить від належної взаємодії таких підрозділів. Встановлено, що їх взаємодія має починатися з моменту отримання інформації про злочин і закінчуватися спільним усуненням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (в порядку ст. 23¹ КПК України).

4. Наведені у підрозділі характерні ознаки пограбувань та розбійних нападів враховуються при організації їх розкриття і визначають напрямок їх розслідування.

Аналізуючи поняття пограбування та розбійного нападу виокремлено їх розмежування, яке полягає у тому що, напад має більш складну структуру й безпосередньо і одночасно посягає на власність і на особу, у віданні або під охороною якої знаходиться майно; він завжди супроводжується насильством над потерпілим.

Пограбування та розбійні напади відносяться до особливо небезпечної категорії злочинів, і відповідно потребують максимальних зусиль від слідчого та оперативно-розшукових підрозділів. Вчасне порушення кримінальної справи надає можливості підрозділам взаємодіяти між собою збираючи доказову інформацію. Охарактеризовані у роботі слідчі дії та особливості взаємодії слідчих і оперативно-розшукових підрозділів сприяють швидкому та ефективному розкриттю та розслідуванню цих злочинів. Встановлено, що до обов'язкових невідкладних слідчих дій при розкритті та розслідуванні пограбувань та розбійних нападів відносяться огляд місця події та допит потерпілого (послідовність їх виконання залежить від конкретної ситуації).

5. Оскільки вибір розшукових заходів, тактичних прийомів переслідування, послідовності їх застосування залежить від тієї слідчої ситуації, яка складається на момент їх проведення, у роботі встановлені особливості взаємодії при розкритті та розслідуванні конкретних різновидів пограбувань та розбійних нападів (наприклад, на водіїв транспортних засобів, на осіб похилого віку тощо) та наслідків, до яких вони призвели (наприклад, потерпілий у важкому стані, загинув після або під час розбійного нападу на нього тощо). Охарактеризовано таке явище, як інсценування пограбування та розбійного нападу.

6. Розслідування розбійних нападів часто характеризується наявністю проблемних слідчих ситуацій, обумовлених недостатністю інформації про обставини вчинення злочину та осіб, що його вчинили. Найбільш насичені проблемними слідчими ситуаціями є розслідування розбійних нападів, які вчинені організованими злочинними угрупованнями. Тому у розділі їм надана детальна характеристика. Результати проведеного дослідження уможливили зробити припущення, що організована група, яку законодавець виділяє як окремо усталену та найбільш небезпечну форму групової злочинності загалом є антисуспільним варіантом взаємодії, яка полягає в узгоджених, координованих та організованих спільних діях злочинців при підготовці, вчиненні та укрітті пограбування чи розбійних нападів, на противагу якій правоохоронні органи ставлять взаємодію між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами як найбільш ефективну зброю у боротьбі зі злочинністю.

7. Розглядаючи поняття шахрайства дисертант послідовно підходить до його криміналістичної характеристики та до ефективного розкриття та розслідування таких злочинів, тобто до взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими підрозділами. Розглянуті етапи процесу доказування, зокрема, початкового, де здійснюється саме взаємодія вказаних підрозділів.

Серед розглянутих у дисертаційному дослідженні видів шахрайства, значна увага приділена циганським шахраям, оскільки їх розслідування створює певні труднощі. Наприклад, при затриманні цигана неможливо встановити та

перевірити його особу, у них майже завжди відсутні документи, що посвідчують особу, застосування гіпнозу до осіб, відносно яких вчиняються шахрайства тощо.

8. Дослідивши розкриття та розслідування усіх видів майнових злочинів, дисертантом зроблений висновок, що процесуальні дії є досить стандартними для них усіх, і відповідно взаємодія слідчого з працівниками оперативно-розшукового підрозділу при їх виконанні також не має значних розбіжностей. Лише в залежності від виду розслідуваного злочину та предмету доказування окремі слідчі дії набувають більшого доказового значення, оскільки вони безпосередньо направлені на розкриття тих питань, від яких залежить встановлення істини у конкретній справі та виконання завдань кримінального судочинства.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ МАЙНОВИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Оптимізація форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів

Оптимізація діяльності правоохоронних органів, і в першу чергу форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, посідає особливе місце серед інших, оскільки вона направлена на протидію злочинності, яка на відміну від правоохоронних органів, самостійно змінюється та удосконалюється кожного дня. Для здійснення належної протидії злочинній діяльності, слідчі та оперативно-розшукові підрозділи у своїй взаємодії мають ефективно та раціонально використовувати усі наявні способи та ресурси, щоб не відставати від злочинності у підготовленості, організованості та забезпеченості, або бути на рівні з нею.

Термін “оптимізація” у перекладі з латинської означає найкращий, і походить від слова *optimus*. Довідкова література містить багато варіантів визначення слова “оптимізація”, однак усі вони схожі за своєю суттю, зокрема такі:

1. визначення значень економічних показників, за яких досягається оптимум, тобто найкращий стан системи. Найчастіше оптимуму відповідає досягнення найкращого результату при даних витратах ресурсів або досягнення найкращого результату при мінімальних ресурсних витратах. Процес надання будь-чому найвигідніших рішень, характеристик, параметрів, співвідношень [37, с. 429];

2. процес вироблення оптимальних рішень [154, с. 108];

3. надання чому-небудь оптимальних найбільш сприятливих властивостей, співвідношень [16, с. 677];

4. знаходження найбільшого чи найменшого значення будь-якої функції чи вибір найкращого (оптимального) варіанту із багатьох можливих [145, с. 357];

5. процес знаходження екстремуму функції, тобто вибір найкращого варіанту з багатьох можливих, процес вироблення оптимальних рішень. Процес приведення системи у найкращий (оптимальний) стан [12, с. 601].

Оптимум (латин. *optimum* – найліпше, найкраще) – 1. Сукупність найсприятливіших умов для досягнення чогось, здійснення мети, реалізації планів. 2. Екстремальне значення показника, який застосовується як критерій оптимальності [37, с. 429]. Оптимізуватися – означає набути найбільш вигідних характеристик [16, с. 677].

У юридичній літературі категорія “оптимізація” є досить дискусійною. Насамперед, це пов’язано з проблемою відмежування її від терміна “ефективність”. Деякі вчені вважають, що оптимізація є складовим елементом ефективності, інші, що ефективність є складовим елементом оптимізації, треті – ототожнюють ці дві категорії.

Аналізуючи думки відомих вчених, які вивчали поняття ефективності та оптимальності окремих правових явищ, ми спробуємо обґрунтувати своє рішення щодо використання у дисертаційному дослідженні саме категорії “оптимізація”.

Для початку розглянемо термін “ефективність”, як більш розповсюджений у юридичній літературі. Термін “ефективність” походить від латинського слова “ефект” (*effectus*), тобто результат, наслідок яких-небудь причин, дій. Ефективний – той, що дає ефект, але не будь-який, а завчасно намічений, корисний, що призводить до потрібних результатів; звідси ефективність – це результативність цілеспрямованої дії. Поняття “ефективність” має універсальний характер: воно розповсюджується на будь-які керовані чи

самокеровані системи та підсистеми – соціальні, біологічні, неорганічні – як складні, так і прості. Також ефективними можуть бути окремі трудові операції [109, с. 165].

Основи теорії ефективності досудового слідства розроблені О.І. Михайловим у його докторській дисертації. На думку вченого, при вивченні ефективності досудового слідства з успіхом можна застосовувати системний підхід і системний аналіз. Перший з них допомагає розглянути досудове слідство як систему, тобто цілісну велику кількість взаємопов'язаних елементів, дозволяє змістовно дістатись до суті взаємодії елементів системи досудового слідства, описати їх, відобразити внесок кожного з них у досягнення завдань кримінального судочинства. Другий дає можливість, використовуючи математичний апарат, формалізувати та кількісно відобразити деякі параметри системи досудового слідства [92, с. 21].

Використання системного підходу при дослідженні ефективності взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів, вказує на те, що ефективність окремої форми взаємодії як складової частини (підсистеми) входить до змісту більш широкого виду правозастосовної діяльності – ефективного розкриття та розслідування майнового злочину, а через неї входить до змісту ефективності діяльності слідчого, працівника оперативно-розшукового підрозділу, досудового слідства. Таким чином, взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів може розглядатись як цілісна та відносно самостійна система, до якої входять як структурні елементи дрібніші види діяльності (процесуальні і непроцесуальні форми взаємодії), а потім слідчі дії, оперативно-розшукові заходи та пов'язані з ними трудові операції.

Загалом правовій науці відомі три основні підходи до визначення поняття “ефективність”. Відповідно до першого, ефективність визначається лише як результативність норм та інститутів держави та права; вона вимірюється ступенем досягнення поставленої перед ними мети; при цьому це визначення вважається достатнім для того, щоб оцінити усі сторони діяльності інститутів

держави, що вивчаються, чи функціонування досліджуваних норм права. Тому питання про співвідношення понять “ефективність”, “оптимальність” та “соціальна цінність” у рамках такого наукового напрямку не вирішується. І.Л. Петрухін, погоджуючись із тим, що визначення ефективності включає в себе ступінь досягнення цілей “на виході” системи, підкреслив, що ефективність у цьому розумінні – лише один з аспектів всебічної оцінки правових явищ і оптимального управління ними. При другому підході визнається правильним наведене визначення ефективності, однак вважається, що його недостатньо для оцінки норм права та інститутів держави. Прибічники цієї точки зору вводять ефективність у зміст більш широкої та ємкої категорії “оптимальність”. До них належать І.С. Самощенко, В.І. Никитинський та А.Б. Венгеров, які, модифікуючи та поглиблюючи думку польського вченого А. Подгурецького, включають до змісту поняття оптимальності три елементи, зокрема такі: 1) ефективність, яка визначається за ступенем досягнення мети; 2) корисність, під якою розуміють різницю між результатом дії норми права (інституту) та різного роду непередбачуваними побічними наслідками такої дії, з яких одні позитивно, інші негативно впливають на суміжні, не регульовані даною нормою, суспільні відносини (для визначення корисності необхідна всебічна оцінка, “зважування” користі та шкоди); 3) економічність норми, тобто кількість матеріальних витрат, необхідних для її функціонування. Представники третього підходу до визначення поняття ефективності не визнають категорію оптимальності. Усі зазначені у другому підході елементи вони включають до поняття ефективності, додаючи до них деякі інші елементи. Однак представники другого і третього підходу спільно визнають, що слід оцінювати норми права та інститути держави за різними критеріями, а саме з точки зору досягнення поставленої перед ними мети, обґрунтованості цієї мети, ступеню можливого завдання шкоди суміжним підсистемам, ступеню соціальних витрат на підтримання та функціонування норм (інститутів) [109, с. 167–171].

О.І. Михайлов, розглядаючи проблеми ефективності досудового слідства, до складових елементів поняття ефективності відносив такі: 1) результативність

досудового слідства, тобто досягнення безпосередньої, найближчої мети боротьби зі злочинністю; 2) плідність досудового слідства, тобто досягнення опосередкованої кінцевої мети розслідування; 3) раціональність досудового слідства, тобто зведення кількості помилок при розслідуванні до мінімуму, економія сил та засобів, впровадження наукових методів у слідчу практику, виконання слідчих та інших процесуальних дій правильним раціональним способом [93, с. 182].

У загальному вигляді економія сил, засобів та часу, на думку В.П. Бахіна, полягає в організації розслідування, яка забезпечує найповніше та достовірніше встановлення того, що з'ясовується, а конкретизується вона: а) вибором найдоцільніших засобів та методів вирішення окремих питань; б) одночасним залученням у необхідних випадках сил та засобів для проведення будь-яких заходів (наприклад, розшукових), що виключає наступні зусилля малих сил за відновленням втрачених можливостей; в) забезпечення вирішення необхідних питань відповідними спеціалістами тощо. Таким чином, доцільність і економія діяльності взаємодіючих слідчого та оперативно-розшукових підрозділів підпорядковані не так меті досягнення результату, як забезпеченню при цьому правомірності дій [9, с. 57–58].

Однак, згодом О.І. Михайлов переглянув запропоновану ним структуру ефективності досудового слідства, та включив до неї такі елементи, як: 1) законність розслідування, яка полягає у розкритті злочинів лише законними, морально виправданими методами та засобами; 2) економічність, що полягає в умінні слідчим так організувати свою роботу, щоб добрі результати досягалися найбільш оптимальним шляхом, з найменшими витратами людської енергії та часу (тут же О.І. Михайлов зазначає, що з цих позицій правильніше було б говорити про оптимальність досудового слідства, під якою він має на увазі досягнення поставленої мети при мінімальних витратах матеріальних засобів, енергії слідчого та його робочого часу); 3) раціональність (зведення до мінімуму усіх помилок та прорахунків при розслідуванні, виконання слідчих, процесуальних та організаційних дій правильним, раціональним способом);

4) надійність висновків слідчого, що ґрунтується на повному та всебічному дослідженні усіх обставин справи, використання при винесенні процесуальних рішень лише ретельно перевіреної та проаналізованої інформації [91, с. 9].

Проаналізувавши наведені О.І. Михайловим структурні елементи, А.Я. Дубинський зазначив, що для аналізу поняття ефективності досудового слідства, у вузькому значенні, достатньо розглянути лише такі елементи як результативність (досягнення якісного результату) та раціональність, оскільки своїм змістом вони уже охоплюють оптимальність та надійність. Однак, з приводу законності А.Я. Дубинський не погоджується із думкою О.І. Михайлова, він вважає, що це поняття знаходиться у більш складному зв'язку з поняттям ефективності, оскільки з одного боку, законність є передумовою ефективності досудового слідства, а з другого – законність охоплюється поняттям раціональності досудового слідства, як правильний вибір правової норми, необхідної для використання, прийняття оптимального рішення і належна його реалізація. Таким чином, процесуальна діяльність може бути раціональною лише за умови її безперечності з точки зору дотримання вимог законності [32, с. 145–146].

А.С. Пашков, аналізуючи проблеми ефективності дії правових норм, розглядає категорію оптимальності як один із показників ефективності. Поряд з цим, оскільки категорію оптимальності часто ототожнюють з ефективністю, Л.С. Явич застерігає від механічного використання процесів оптимізації для вирішення особливо складних задач, які виникають у суспільній системі. Погоджуючись з Л.С. Явичем, А.С. Пашков зазначає, що у найточнішому сенсі задачі на оптимальність пов'язані зі знаходженням максимального (чи мінімального) значення цільової функції, а також підбором певної низки умов, при яких такий результат досягається. Подібний підхід є досить придатним для вибору певної стратегії поведінки у системах закритого характеру, і не придатним до задач, які вирішуються правом та окремими правовими нормами, оскільки суспільство, в якому вони діють, і функції, які виконують, не є

одноцільовими. Характер процесів, які відбуваються у суспільстві, не може бути ні максимізований, ні мінімізований [179, с. 37–38].

Підсумовуючи наведені вище думки, ми більше схилиємося до другого підходу визначення ефективності, хоча однозначне рішення щодо застосування його до різних систем прийняти важко.

Під ефективним прийнято розуміти усе, що призводить до очікуваних результатів, співпадаючих з метою певної діяльності. Мета має досягатися правомірними засобами та оптимальними способами [144, с. 19, 23].

Категорія “оптимальність” більше, ніж “ефективність”, підходить для всебічної характеристики та оцінки складних систем. Поняття ефективності “прив’язано” до досягнення мети. Рівень організаційної досконалості системи, останнім часом, також намагаються охопити поняттям ефективності, але це навряд є правомірним. Для характеристики рівня організації системи найбільш доцільною є “оптимальність”, яка відображається у співвідношенні результатів “на виході” системи із використовуваними ресурсами, у характеристиці роботи системи з врахуванням середовища, інформаційної забезпеченості системи. Усі ці властивості великих систем у кібернетиці та теорії організації охоплюються найбільш об’ємним поняттям оптимальності, тоді як ефективність зазвичай пов’язується лише з цільовим підходом до системи [109, с. 171–172]. Це є основною причиною того, чому ми використовуємо категорію “оптимізація” у нашому дослідженні.

Взявши за основу запропоновану І.Л. Петрухіним теоретичну конструкцію оптимальності правосуддя у кримінальних справах [109, с. 176–177], ми пропонуємо авторський варіант оптимальності взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів, а саме: 1) обумовленість даної взаємодії потребами кримінального судочинства; 2) визначення та постановка корисних цілей; 3) досягнення мети (ефективність взаємодії у вузькому значенні); 4) організація досягнення мети кримінального судочинства наявними засобами усіх взаємодіючих підрозділів; 5) організація досягнення мети кримінального судочинства засобами “зовнішнього середовища” (матеріально-технічне

забезпечення та здійснення управлінського впливу). До оптимальної взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів входить напрацювання ними корисних цілей. У наведеній теоретичній конструкції ефективність взаємодії вимірюється ступенем досягнення таких цілей. Визначення мети, тобто напрацювання її керівними органами чи взаємодіючими підрозділами охоплюється поняттям оптимальності, а не більш вузьким поняттям ефективності. Правильне визначення мети взаємодії має важливе значення, оскільки досягнення помилкових цілей призведе лише до негативних результатів спільних дій взаємодіючих та марних витрат сил і засобів.

Підсумовуючи викладене, ми пропонуємо сформоване автором визначення *оптимізації форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів*, під якою слід розуміти обумовлене потребами кримінального судочинства чітке визначення і постановка перед слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами головної мети і другорядних завдань, підвищення індивідуального професійного рівня особового складу, організованості та узгодженості спільних дій у складі слідчо-оперативних груп, забезпечення необхідної технічної, інформаційної та організаційно-методичної підтримки, напрацювання оптимальних рішень та способів досягнення найкращого результату шляхом мінімальних витрат при здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії, направлених на підвищення рівня розкриття майнових злочинів, відшкодування матеріальних збитків, швидкого та якісного розслідування кримінальних справ, усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, а також зменшення загального рівня злочинності та підвищення правосвідомості суспільства.

Прийнято вважати усталеними два напрями частини юридичної науки, яка розробляє проблему ефективності. До першого належить вивчення юридичних норм, галузей права і всього механізму правового регулювання. До основних завдань цього напрямку належить відокремлення правового компоненту з системи управляючого впливу, вимірювання його внеску у досягнення широких

соціальних цілей та розробка заходів підвищення ефективності правового регулювання. Другий напрямок ставить перед собою завдання визначити ефективність діяльності тих чи інших державних органів, виявивши систему різноманітних факторів – соціально-економічних, ідеологічних, психологічних, організаційних, правових та інших, що здійснюють вплив на цю діяльність. У межах цього напряму основним об'єктом вивчення є діяльність окремих державних органів (включаючи напрацювання рішень), як правозастосовна, так і організаційна, та відповідно усі суттєві фактори, які здійснюють на неї вплив, серед яких певне місце займає право [109, с. 166–167].

На нашу думку, зазначені напрями придатні для вивчення проблемних питань як ефективності, так і оптимізації. Тому, використовуючи другий напрям вивчення проблем оптимізації, ми проаналізуємо окремі з них у межах нашого дослідження взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів та спробуємо знайти шляхи їх вирішення.

Пропонуємо здійснити поділ напрямів оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів на такі дві групи: 1) нормативно-правові; 2) організаційні.

1. Що стосується нормативно-правових напрямів оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, насамперед, вважаємо за необхідне визначити недоліки законодавства, де починати слід із визначення загальних понять кримінального процесу, одним з яких є – слідча дія.

З теорії кримінального процесу відомо, що слідча дія – це різновид кримінально процесуальної діяльності, тобто процесуальна дія слідчого (прокурора або начальника слідчого підрозділу) чи особи, яка проводить дізнання, яка здійснюється як правило у стадії досудового розслідування у відповідності з окремими процедурними вимогами та направлена на збирання чи перевірку доказів [34, с. 46]. Однак ця позиція не є остаточною. Деякі науковці ототожнюють поняття процесуальних і слідчих дій, а деякі не можуть дійти згоди у визначенні переліку слідчих дій, відносячи, або навпаки, заперечуючи

віднесення до них окремих процесуальних дій. Наприклад, С.А. Шейфер до слідчих дій відносить такі: слідчий огляд, освідування, допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, призначення експертизи, отримання зразків для порівняльного дослідження, обшук, виїмка, накладення арешту на кореспонденцію [10, с. 205]. Р.С. Белкін до переліку слідчих дій, про проведення яких виносяться постанови слідчого, відносив накладення арешту на майно [10, с. 169]. А.Я. Дубинський визнавав як слідчу дію опис майна, що здійснюється в межах накладення арешту на майно, що являє собою більш широку за об'ємом процесуальну дію [34, с. 49].

У діючому Кримінально-процесуальному кодексі України досить детально визначений порядок провадження кожної слідчої дії та її оформлення, однак сам перелік слідчих дій досі не визначений. Таким чином, слідчому, який надає доручення працівникові оперативно-розшукового підрозділу на проведення слідчої дії, слід спочатку визначити: чи є ця дія слідчою або вона лише процесуальна, чи має він право доручати проведення цієї дії.

Ще А.Я. Дубинським було запропоновано внести до ст. 32 КПК УРСР (нині ст. 32 КПК України "Роз'яснення значення термінів кодексу") загальне визначення процесуальних та слідчих дій, а також навести вичерпний перелік слідчих дій та сформулювати загальну норму про їх провадження, у якій містилися б узагальнені правила про порядок та умови їх виконання (час та місце, заборона застосовувати дії, які принижують честь та гідність громадян, та загрожують життю та здоров'ю, можливості застосовувати науково-технічних засобів тощо). На його думку, з якою ми повністю згодні, закріплення переліку слідчих дій у законі виключить можливість проведення у слідчій практиці тих дій, які відсутні у цьому переліку, та обумовило б необхідність законодавчого дозволу на розробку нових слідчих дій, що зароджуються у практиці [34, с. 47].

Іншим невирішеним законодавством питанням є закріплення у законі положень про слідчо-оперативну групу. В першу чергу це вирішило б тривалий спір між науковцями до якої групи форм взаємодії вона належить. І хоча більшість вважає слідчо-оперативну групу організаційною формою, закріплення

положень про неї у КПК України переведе її у групу процесуальних форм взаємодії і таким чином призведе до формування єдиної думки щодо її групової належності. Крім того, це дозволить практичним працівникам при здійсненні взаємодії у вигляді слідчо-оперативної групи керуватися нормою закону, а не відомчими нормативно-правовими актами, які на даний час регулюють цю діяльність. Це значно спростить правозастосовну діяльність правоохоронних органів, усуне розбіжності між окремими відомчими нормативно-правовими актами, в окремих відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актах відпаде потреба.

Найближчим часом у кримінально-процесуальному законодавстві України не передбачається внесення відповідних змін стосовно взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів. Однак ведеться робота з розроблення проектів нового Кримінально-процесуального кодексу України, який має відповідати стандартам Європейської Конвенції та Європейським правовим принципам, що є однією з умов членства України у Раді Європейського союзу, тобто реформування судово-правової системи, а також вважається, що Кримінально-процесуальний кодекс від 01 квітня 1961 р. є застарілим для молоді держави, що розвивається.

На сьогодні, на доопрацюванні знаходяться два проекти, які є основними претендентами на отримання статусу нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Перший, проект Кримінально-процесуального кодексу України від 13 грудня 2007 р., реєстраційний № 1233, внесений на розгляд Верховної Ради України членами комітету з питань правосуддя, народними депутатами України В.Р. Мойсиком, І.В. Вернидубом, С.В. Ківаловим, Ю.А. Кармазіним [70].

У цьому проекті врахована більшість зауважень до статті 32 чинного Кримінально-процесуального кодексу України та кількість термінів, які у ній роз'яснюються, збільшена з 17 до 58, викладених у статті 6 проекту КПК України "Роз'яснення значення основних термінів Кодексу". Зокрема цей перелік доповнений такими термінами як: 1) дізнання (як форма досудового

розслідування у кримінальній справі); 2) доручення про надання правової допомоги; досудове слідство; начальник слідчого підрозділу (замість відділу); 3) начальник органу дізнання; 4) нічний час; 5) особа, яка здійснює дізнання; б) процесуальна дія; процесуальний документ (протокол, доручення, окреме доручення); 7) суб'єкти кримінального провадження; 8) інші терміни, що їх вжито у цьому проекті Кодексу, визначаються спеціальними нормами у ньому та інших законах України. Досить детально, але не систематизовано у цьому проекті розкрито питання про використання доручення як форми взаємодії між слідчим та підрозділами, які мають право на проведення оперативно-розшукових заходів. Порядок та умови застосування цієї форми частково регламентується у різних статтях (п. 3 ч. 1 ст. 35; ч. 3 ст. 38; ч. 3 ст. 42; ч. 5 ст. 43; ч. 4 ст. 212; ст. 221; ч. 4 ст. 222; ч. 3 ст. 257 проекту Кодексу та інші), чіткого визначення “доручення” не надається, хоча, на нашу думку, це поняття є досить розповсюдженим у цьому проекті Кодексу, тому потребує виділення в окрему статтю. Натомість упорядники проекту максимально розкрили питання щодо регламентації доручення у межах надання та отримання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах при провадженні окремих процесуальних дій (глава 64, розділу XII “Провадження у кримінальних справах, пов’язане із міжнародними відносинами”).

Визначення “слідчої дії” також не знайшло своє відображення у статті 6 проекту КПК під номером 1233. Своєрідний перелік слідчих дій містять частини 1 та 2 статті 227 проекту КПК України “Загальні правила провадження слідчих дій”, в яких упорядники розділили слідчі дії на дві групи в залежності від підстави їх проведення, зокрема такі: постанови слідчого чи рішення суду. Однак у першій ж зазначеній статті 237 із цього переліку виникає спірне питання, яке полягає у тому, що упорядники віднесли оголошення розшуку підозрюваного, обвинуваченого до слідчих дій, що для більшості вчених-процесуалістів є неприйнятним.

Оптимізації взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами у розкритті майнових злочинів сприятиме регламентація у проекті Кодексу

створення слідчо-оперативної групи, що в разі набуття цим Кодексом законної сили надасть їй процесуальній формі взаємодії. Відповідно до норм цього законопроекту начальник слідчого підрозділу своєю постановою, за погодженням з начальником відповідного органу дільнення, уповноважений створювати слідчо-оперативні групи (п. 4 ч. 2 ст. 39 проекту Кодексу). Стаття 222 цього проекту регламентує порядок взаємодії між слідчими та працівниками оперативно-розшукових підрозділів при здійсненні провадження досудового слідства слідчо-оперативною групою. Стаття 653 регулює створення та діяльність спільних слідчо-оперативних груп, що призначені для спільного розслідування злочинів, вчинених на територіях декількох держав, або для припинення порушення інтересів цих держав.

Інший проект Кодексу розроблений Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентіві України (ліквідована Указом Президента 02 квітня 2010 р.) спільно із Міністерством юстиції України [66]. Завданням цього проекту є радикальне реформування процесуального законодавства, він розроблявся як основа судово-правової реформи в Україні, тому істотно відрізняється від проекту Кодексу № 1233, в якому у більшості статей за основу взяті норми нині діючого Кримінально-процесуального кодексу України. На перше місце у проекті висувається захист осіб, які постраждали від злочину, відшкодування збитків та відновлення їх порушених прав. На другому місці – спрощення окремих процесів кримінального судочинства, зокрема, особа визнається потерпілим з моменту подання заяви про злочин, а не за постановою про визнання її такою. Оскільки статус цивільного позивача ліквідується, потерпілим може бути як фізична так і юридична особа (ст. 52 цього проекту Кодексу).

Однак головною для нашого дослідження зміною у вказаному проекті є те, що дільнення та досудове слідство буде здійснюватись одним органом розслідування, у зв'язку з чим у більшості форм взаємодії відпаде потреба, наприклад, у наданні доручень один одному, створенні слідчо-оперативної групи тощо. Відповідно до ч. 2 ст. 37 проекту досудове розслідування

здійснюватимуть слідчі органу досудового розслідування, які перераховані у ч. 1 цієї статті. Державний обвинувач, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має право: доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій та керівнику органу досудового розслідування призначати іншого слідчого (ч. 4 та ч. 7 ст. 34 проекту); утворювати слідчі групи у складі слідчих кількох органів досудового розслідування, а також доручати проведення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування (категорія “окреме доручення”, як форма взаємодії між органами досудового розслідування, у даному проекті Кодексу відсутня). Слідчий суддя має право доручити органу досудового розслідування провести дослідження окремих фактів (п. 3 ч. 6 ст. 162 проекту Кодексу). Керівник органу досудового розслідування зобов’язаний виконувати вказівки та доручення державного обвинувача, а також визначає слідчого (слідчих), якому доручає проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 38 проекту Кодексу). Те, що керівник органу досудового розслідування може надавати доручення двом і більше слідчим, свідчить про те, що вони спільно виконують певні завдання, тобто між ними відбувається взаємодія, однак порядок її здійснення в проекті не врегульований.

Поняття “оперативно-розшукова діяльність” також відсутнє у цьому проекті. Натомість з’являється термін “негласні слідчі (розшукові) дії”, які поряд зі слідчими (розшуковими) діями також може проводити слідчий. За цим проектом негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про умови, порядок та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком окремих випадків, та проводяться лише у випадку, коли відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 1 ст. 224 проекту Кодексу). По суті, за цим проектом, посада слідчого об’єднується із посадою працівника оперативно-розшукового підрозділу з усіма його правами та обов’язками. Вочевидь, спостерігається аналогія між зазначеним прототипом слідчого та його

історичним попередником часів зародження НКВС, коли у 1920 р. з метою реорганізації органів внутрішніх справ була зроблена невдала спроба створення слідчо-розшукової міліції, про яку зазначалося нами у першому розділі цього дослідження.

Таким чином, на нашу думку, наведений вище проект Кримінального процесуального кодексу України досить інноваційний, але не практичний. По-перше, об'єднуючи слідчі та оперативні підрозділи в один орган, ми отримаємо працівників, які на низькому кваліфікованому рівні володітимуть знаннями у сфері процесуальної (оперативний працівник) або оперативно-розшукової (слідчий) діяльності, кожен з яких буде зобов'язаний оволодіти ще однією спеціалізацією в додаток примусовій адаптації до нового кримінально-процесуального законодавства. Ми вважаємо, що втілення у життя зазначеної інновації потребує окремого її дослідження, поступовості, планування підготовчих етапів її впровадження, вивчення можливих негативних наслідків цього впровадження. По-друге, упорядники цього проекту вирішили низку проблем взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами шляхом усунення самих суб'єктів взаємодії, однак при цьому залишились не дослідженими і не врегульованими нові питання взаємодії, яка зароджуватиметься одночасно із правоохоронною діяльністю новоствореного органу досудового розслідування.

Залишається не вирішеним на законодавчому рівні питання чи має право слідчий надавати доручення органу дізнання про проведення конкретних оперативно-розшукових заходів.

А.Я. Дубинський вважав, що слідчий не має права проводити оперативно-розшукові дії, доручати їх проведення органу дізнання, а також контролювати хід виконання таких дій органом дізнання [33, с. 31].

Однак, відповідно до ч. 3 ст. 114 КПК України слідчий у розслідуваній ним справі вправі давати органу дізнання доручення і вказівки про проведення розшукових дій, які є для нього обов'язковими. Також у п. 1 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" зазначено, що підрозділи, які

здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого [130]. Виходячи зі смислу норм, закріплених у ч. 3 та ч. 4 ст. 104, ч. 1 ст. 108 і ч. 3 ст. 114 КПК України і ст. 2 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, відповідно до яких оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, можна зробити висновок, що поняттям “оперативно-розшукова діяльність” охоплюються й такі поняття як “оперативно-розшукові заходи” (ч. 1 ст. 103 КПК України), “оперативно-розшукові дії” (ч. 3 ст. 104 КПК України), “розшукові дії” (ч. 4 ст. 104; ч. 3 ст. 114 КПК України), тобто слідчий має право надавати органу дізнання доручення про проведення оперативно-розшукових дій, але це лише теорія, якій бракує законодавчого закріплення. З приводу надання слідчим органу дізнання доручення на проведення конкретного оперативно-розшукового заходу М.А. Погорецький вважає, що слідчий має на це право, якщо оперативно-розшуковий захід гласний, оскільки після прийняття слідчим кримінальної справи до свого провадження будь-які оперативно-розшукові заходи по ній, проведені без його відома та згоди, можуть розкрити наміри слідчого щодо подальших дій, що є порушенням його процесуальної самостійності, відповідно до якої усі рішення про спрямування розслідування по справі він обирає самостійно. Водночас М.А. Погорецький зауважив, що орган, який проводить негласні оперативно-розшукові заходи, сам має вирішувати, в яких формах та якими методами їх проводити, в цьому випадку слідчий не має втручатись у оперативно-розшуковий процес. З метою удосконалення такої форми взаємодії як доручення, М.А. Погорецький запропонував внести відповідні зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, а також помістити вичерпний перелік усіх оперативно-розшукових заходів до однієї зі статей Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, наприклад до ст. 8, яка визначає права підрозділів, що здійснюють ОРД. Для підвищення якості доручень та вказівок

слідчого органу дізнання і підвищення відповідальності останнього за їх виконання копії таких доручень надсилаються прокурору [117, с. 47–49].

Враховуючи значимість оперативної інформації на стадії порушення кримінальної справи, не слід обмежувати повноваження слідчого щодо надання органу дізнання обов'язкових для виконання письмових доручень про проведення оперативно-розшукових заходів межами стадії досудового слідства [6, с. 74]. Ми дотримуємося думки, що слід дозволити слідчому надавати доручення оперативно-розшуковим підрозділам до порушення кримінальної справи, аналогічно як і проведення огляду місця події (ч. 2 ст. 190 КПК України) та накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку (ч. 3 ст. 187 КПК України). Справа у тому, що форма повернення слідчим оперативно-розшуковому підрозділу матеріалів неякісно проведеної попередньої перевірки законодавством не визначена. Як правило, слідчий зазначає недоліки та питання, які слід вирішити, у супровідному листі, коли повертає матеріали перевірки на доопрацювання. У зв'язку з цим зазначені слідчим вказівки у супровідному листі не є обов'язковими для виконання, оскільки вони не визначені у дорученні, не пов'язані із спільним виконанням слідчої дії (наприклад, огляду місця події), слідчий не перебуває з виконавцем вказівок (оперативним працівником) у складі СОГ. Саме тому слід внести зміни до КПК України щодо можливості надання доручення слідчим органу дізнання, який проводить перевірку заяв або повідомлень про злочин, до порушення кримінальної справи. Це процесуально закріпить здійснення взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів уже на стадії порушення кримінальної справи. Аналогічно потребує вивчення можливість створення слідчо-оперативної групи до порушення кримінальної справи.

Враховуючи наведені недоліки та пропозиції, ми пропонуємо внести відповідні зміни до кримінально-процесуального законодавства, які б не суперечили іншим законодавчим актам.

Так, норми, які регулюють взаємодію між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами, викладені у різних частинах окремих статей кримінально-процесуального кодексу. Тому, для більшої зручності, ми пропонуємо змінити статтю 118 чинного кодексу, яка лише регулює порядок надавання слідчим окремого доручення, та викласти у ній усі процесуальні форми взаємодії із врахуванням необхідних змін.

Отже, пропонуємо викласти ст. 118 КПК України у такій редакції:

“Стаття 118 Взаємодія слідчих та органів дізнання на досудовому слідстві

Слідчий у розслідуваних ним справах вправі вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій, а також давати письмові доручення про провадження гласних оперативно-розшукових заходів чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, розшукових та слідчих дій. Перелік гласних оперативно-розшукових заходів визначається законодавчими актами України, які регламентують здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Доручення слідчого є обов’язковими для органів дізнання і виконуються не пізніше ніж у десятиденний строк.

У межах перевірки заяв та повідомлень про злочин доручення органам дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів та розшукових дій у невідкладних випадках може бути надано до порушення кримінальної справи. Строк виконання такого доручення обраховується з доби надходження заяви чи повідомлення про злочин і не може перевищувати десяти днів.

У разі, якщо на думку органу дізнання, виконання вимог, зазначених у дорученні, може зашкодити встановленню істини у справі або загрожує розкриттям інформації стосовно державної таємниці, він має право протягом доби з моменту отримання доручення звернутись із письмовим викладенням своїх заперечень до начальника слідчого підрозділу для урегулювання спірного питання або передачі справи іншому слідчому.

Слідчий має право провадити слідчі дії в інших слідчих районах і вправі доручити провадження цих дій відповідному слідчому або органу дізнання, які зобов'язані це доручення виконати в десятиденний строк.

У межах міста або району, хоча і поділеного на кілька слідчих дільниць, слідчий зобов'язаний особисто провадити всі слідчі дії.

При спільному проведенні окремих слідчих дій слідчий вправі давати вказівки органам дізнання в усній формі.

Для розкриття і розслідування складних та об'ємних злочинів створюється слідчо-оперативна група, до складу якої входять працівники органів досудового слідства, органу дізнання, експертних служб та інших підрозділів правоохоронних органів, про що особою, в провадженні якої знаходиться справа, виноситься мотивована постанова, яка погоджується начальником органу дізнання. Керівником слідчо-оперативної групи призначається особа, в провадженні якої знаходиться справа. Доручення і вказівки керівника групи виконуються відповідно до норм цієї статті.

Слідчий та орган дізнання зобов'язані спільно вживати заходів для виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів відповідно до ст. 23-1 цього Кодексу.”

Однією з умов запровадження зазначених змін до цієї статті є викладення у статті 8 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” переліку гласних та негласних оперативно-розшукових заходів.

Також необхідно внести зміни до ч. 3 ст. 66 КПК України, а саме слова “провести оперативно-розшукові заходи” замінити словами “провести гласні оперативно-розшукові заходи”, та виключити зі ст. 114 КПК України частину третю як таку, в якій відпала необхідність.

Оскільки зміст низки дій органів дізнання – оперативно-розшукових, службово-перевірочних – регламентується не кримінально-процесуальним законом, а іншими нормативними актами, суб'єкти таких дій прямо не підпорядковані слідчому й володіють певною самостійністю у розслідуванні, та частина таких дій може виконуватися до початку досудового слідства. Це робить

слідчого не завжди компетентним у деяких питаннях стосовно цих дій. Однак цілком зрозуміло, що для об'єктивного розслідування необхідна взаємодія та узгодженість дій усіх підрозділів у повному обсязі. Тому В.Г. Лукашевич запропонував змінити стару основу будови та функціонування оперативно-розшукової діяльності міліції на принципово нову, більш пристосовану до сучасних умов. Для цього, на його думку, слід використовувати метод “необхідної технології”. Відповідно до концептуального плану цього методу, на основі узагальнення потреб практики розслідування злочинів (професійної діяльності слідчого) у нових умовах, декларується функціональна характеристика органу дізнання (той її аспект, який має пряме відношення до розкриття й розслідування злочинів). Первинно здійснюється заміна об'єкта дослідження в якійсь загальній моделі, що складається із взаємозв'язків функціонально визначених елементів органу дізнання. На ній аналізується загальна структура конструкції, взаємодія усіх її частин і даються рекомендації щодо проектування внутрішньої побудови найважливіших елементів системи. При цьому цілком не обов'язково домагатися повного “висвітлення” усіх елементів органу дізнання, принципи роботи деяких з них можна не розшифровувати, головне щоб він не змінював зовнішню декларовану функцію. Цей метод дозволить спочатку проектувати оптимальну структуру щодо реалізації окремих (певних) функцій слідчої діяльності, а потім – деталі, за які можна використовувати вже існуючі структурні блоки (наприклад, оперативно-розшуковий підрозділ) [83, с. 24–25].

2. До організаційних напрямів оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, на нашу думку, слід відносити напрями удосконалення непроцесуальних форм взаємодії, управлінської та контрольної-наглядової діяльності органів, що забезпечують здійснення взаємодії.

Однією з організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії слідчих із оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів є обмін інформацією, відповідною передумовою якого є належне

інформаційне забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку. Для цього, по-перше, має бути систематизована вся оперативна інформація, яка міститься в оперативних обліках інформаційних центрів, та передбачене систематичне обов'язкове ознайомлення з нею працівників карного розшуку та інших підрозділів, особливо учасників слідчо-оперативної групи. По-друге, є доцільним відновити позитивно зарекомендовану практику видання обласних та загальнодержавних бюлетенів МВС та УВС оперативної інформації, в яких би містились дані про вчинені майнові злочини на території різних районів, міст та областей, загальна інформація та характеристика особистості злочинців, використовувані ними способи вчинення злочинів тощо. По-третє, до перспективних напрямів розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо запобігання та розкриття майнових злочинів слід віднести такі: підвищення оперативності отримання інформації; підвищення оперативності надходження та постановки на облік нової інформації; підвищення захисту оперативно-розшукової інформації від несанкціонованого доступу та внесення змін; забезпечення оперативних довідкових служб належними технічними засобами, у тому числі аварійними джерелами електроенергії та додатковими каналами зв'язку [19, с. 188–189].

Також, для оптимізації взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів ми пропонуємо звернутися до загально відомого, перевіреного часом методу мотивації – “батога та печива”. Не має сенсу заперечувати, що даний метод використовується в усьому світі майже в усіх сферах суспільних відносин (політичні, економічні, соціальні тощо). Аналогічно він використовується в управлінській діяльності правоохоронних органів, які на підставі законодавства про працю заохочують або карають у вигляді стягнень своїх працівників, серед яких працівники слідчих та оперативно-розшукових підрозділів. Заохочення та стягнення накладаються керівниками підрозділів на слідчих та оперативних працівників залежно від виконання або не виконання ними своїх функціональних обов'язків. Контроль за їх виконанням здійснюється за допомогою підведення щомісячних,

поквартальних та щорічних підсумків, на яких аналізуються статистичні дані про виконану роботу кожного підрозділу (відповідно до Інструкції про єдиний облік злочинів № 20/84/293/126/18/5 від 26.03.2002 р. затверджена Генеральною прокуратурою України, МВС України, Службою безпеки України, ДПА України, Міністерством юстиції України [129]) та робляться висновки щодо ефективності його діяльності. Таким чином, статистичні дані є основним показником роботи кожного працівника будь-якого підрозділу правоохоронних органів. Звідси походить вислів “гонитва за показниками”. Показники слідчого: кількість пред’явлених обвинувачень, кількість зупинених кримінальних справ, закритих, направлених до суду з обвинувальним висновком, з поданням тощо. Показники оперативного працівника: кількість розкритих злочинів, не розкритих, злочинів минулих років, кількість заведених оперативно-розшукових справ, з них реалізованих та не реалізованих, отриманої інформації тощо. Тому оперативний працівник переймається в першу чергу своєю безпосередньою роботою, оскільки керівництво питає саме про її виконання, а не про те, чи направлена, наприклад, кримінальна справа по даному злочину до суду. Це ж стосується слідчого. Звідси висновок – створені умови негативно впливають на взаємодію між цими двома підрозділами, спільним завданням яких є боротьба із злочинністю.

Отже, для виходу із цієї неприйнятної для кримінального судочинства ситуації ми пропонуємо не лише заохочувати або примушувати слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів за виконання або невиконання своїх безпосередніх обов’язків, а й за виконання або невиконання головних завдань, покладених державою на правоохоронні органи, що і є основною метою взаємодії між цими підрозділами. Щоб примусити до взаємодії при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, не змінюючи самої системи статистичного контролю за діяльністю слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, ми пропонуємо доповнити єдиний облік злочинів такими інформаційними даними: 1) чи створювалася слідчо-оперативна (слідча) група при проведенні розслідування кримінальної справи, на якому етапі (дата), яка кількість осіб з

якого підрозділу входили до її складу; 2) кількість наданої слідчим інформації про інші злочини, отриманої ним при здійсненні досудового провадження, з них кількість реалізованої оперативним шляхом; 3) кількість направлених доручень у кримінальній справі (за умови забезпечення їх якості керівником слідчого підрозділу), з них виконаних; вилучено викраденого майна слідчим, працівником оперативно-розшукового підрозділу, іншими підрозділами, не розшукано майна (вартість), майна не вилучено (вартість), причина не вилучення (розтрата, знищення, збут тощо); 4) ужиті заходи з усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (хто приймав участь, коротко вказати заходи, що проводились).

Зазначені показники, на нашу думку, дозволять контролювати стан взаємодії між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів та своєчасно реагувати на виявлені недоліки, з подальшим їх дослідженням та усуненням. Також ми вважаємо, що слід заохочувати працівників обох підрозділів у разі швидкого та якісного розкриття та розслідування майнового злочину, за умовою повного відшкодування майнових збитків або забезпечення цивільного позову. Наприклад, за розкриття та розслідування злочину тяжкого чи середнього ступеню тяжкості у межах 2–3 тижневого строку. Така тенденція сприятиме не лише покращенню взаємодії, але й зменшенню випадків тяганини у кримінальних справах по майновим злочинам.

На завершення відмітимо, що для ефективної боротьби з майновими злочинами слід покладатися не лише на слідство та оперативно-розшукові підрозділи, але й на прості спеціальні технічні засоби, оскільки злочину краще запобігти ніж розкривати та розслідувати. Для цього слід налагодити державне виробництво не лише камер зовнішнього та внутрішнього спостереження, різноманітних сенсорів та сигналізацій, які є досить поширеними на споживчому ринку охоронних засобів, а й таких, що допоможуть правоохоронним органам швидко знайти, ідентифікувати та затримати злочинця, повернути викрадене майно.

Наприклад, при здійсненні інкасаторських перевезень можуть використовуватися спеціальні сумки (дипломати, контейнери) з ланцюгом, який пристьобується до зап'ястя інкасатора наручником. У разі здійснення нападу на інкасатора та розірвання ланцюга в сумці спрацьовує пристрій, який виділяє нервово-паралітичний газ, який не дає нападникам можливості перебувати разом із сумкою у замкненому просторі (приміщення, салон автомобіля). Як свідчить практика, злочинці, залишаючи місце вчинення злочину, змушені позбутися сумки із викраденим майном, якщо не мають можливості одразу відкрити її. Крім того, сумка чи інша ємність, у якій знаходиться майно, може бути оснащена таким: 1) прихованим радіомаяком, що допоможе вистежити злочинців із викраденим майном; 2) пристроєм, що вистрілює на злочинців та викрадене майно капсулу з фарбою, яка не змивається тривалий час, у разі відкриття сумки тощо [53, с. 97]. Пофарбовані злочинці привертатимуть до себе увагу, що полегшить їх виявлення у натовпі. Пофарбоване викрадене майно важче реалізувати та легше ідентифікувати при його виявленні.

Отже, оптимізацію взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів слід починати з усунення недоліків законодавства та вирішення проблемних організаційних питань, викладених у підрозділі. Також вона залежить від підвищення особистих та професійних якостей самих учасників взаємодії, удосконалення їх діяльності. Тому потребує постійного вивчення, аналізу минулого досвіду та розробки нових способів із врахуванням досягнень наукового та технічного прогресу.

3.2. Напрями використання оперативної інформації в процесі доказування у справах про майнові злочини

Розглядаючи дане питання вважаємо за необхідне розпочати з поняття доказування, під яким слід розуміти процес встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі змістом якого є збирання, дослідження, оцінка та використання доказів. З однієї сторони доказування слугує встановленню фактів, обставин їх сутності, оцінці їх значення для встановлення істини (пізнавальна сторона доказування), з іншої – фіксації у встановлених законом порядку та формах отриманих результатів для надання їм статусу судового доказу (засвідчувана сторона доказування) [10, с. 61].

Відповідно до ст. 65 КПК України доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Завдання оперативно-розшукової діяльності (ст. 1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”) – це пошук та фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах держави, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, держави та суспільства.

Згідно із ч. 3 ст. 66 КПК України слідчий в справах, які перебувають в його провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Під фактичними даними розуміють не самі факти об'єктивної дійсності, які “приєднати” до справи неможливо, а лише відомості про них. Тобто, фактами для суб'єкта доказування стають ті події та явища об'єктивної дійсності, які він сам виділив за їх зв'язок із вчиненим злочином, і вони здатні

підтверджувати або спростовувати обставини предмета доказування [69, с. 196–197].

Відомості про навколишній світ і процеси, що протікають у ньому, сприймані людиною або спеціальним пристроєм називають інформацією. Сам термін інформація походить від латинського “informatio” – пояснення, викладення, повідомлення [101, с. 250].

Відповідно до Закону України “Про інформацію” від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ під інформацією слід розуміти документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [128].

Під оперативно-розшуковою інформацією С.С. Овчинський розуміє зміст оперативних повідомлень, складові відомостей з відкритих джерел, елементи даних електронних банків та автоматизованих систем, компоненти кримінологічних, психологічних, демографічних та інших знань, які, з одного боку, інтерпретовані, оброблені та проаналізовані з метою розкриття злочинів, розшуку злочинців, надання доказів у кримінальному процесі, та з іншого боку, можуть використовуватися для профілактики, запобігання та припинення злочинної діяльності шляхом контролю, впливу і як підсумок керування кримінальною ситуацією як кримінально-процесуальними заходами, так і заходами, що лежать за межами кримінально-правової форми [100, с. 4].

Відомості, що складають зміст оперативно-розшукової інформації за походженням та функціями, які вона призначена виконувати В.В. Бірюков поділяє на дві групи [11, с. 20]:

1) інформація про події злочину та об’єкти, що мають до неї відношення, яка зібрана у процесі оперативно-розшукової діяльності і використовується для розкриття, припинення та запобігання конкретних злочинів, а також та, що може бути використана для розкриття інших злочинів (в оперативних цілях);

2) відомості про різні об’єкти, що знаходяться в обліках, оперативних справах та інша інформація, поза зв’язком із подією конкретного злочину, але яка може набути криміналістичного та оперативно-розшукового значення.

З наведеного випливає, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є суб'єктами оперативного інформаційного забезпечення розслідування майнових злочинів.

Інформаційне забезпечення розслідування здійснюється провадженням слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Під час проведення оперативно-розшукових заходів можуть бути отримані результати, які самі по собі мають важливе значення у справі. За допомогою традиційних слідчих дій ці результати отримати або закріпити було б неможливо. Оперативно-розшукова діяльність, як напрям інформаційного забезпечення, має тактичну природу й охоплюється предметом криміналістичної тактики в частині сполучення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у процесі розслідування кримінальної справи. Використання оперативно-розшукових заходів можливе та доцільне в процесі підготовки слідчої дії. Саме через них стає можливим зібрати необхідну інформацію, наявність або відсутність якої має важливе значення для прийняття рішення про провадження слідчої дії і визначення правильної тактики її реалізації. Оперативно-розшукові заходи, як засоби інформаційного забезпечення, можуть проводитися як у рамках розслідування кримінальної справи, так і поза цих меж. Результатом їх проведення може стати порушення кримінальної справи, збирання додаткової інформації, необхідної для подальшого розслідування або для запобігання новим злочинам [81, с. 255].

Результати ОРД, які по суті представляють зафіксовану інформацію, можуть слугувати основою для отримання усіх видів доказів, створювати передумови для їх формування незалежно від того, проведені вони до або після порушення кримінальної справи. Однак, отримані оперативним шляхом відомості, матеріали, предмети та документи, хоча й пов'язані зі злочином, є його слідами, самі по собі як судові докази не використовуються у зв'язку з відсутністю у них ознак допустимості, що притаманні усім видам доказів, важливим елементом якої є відоме походження інформації [77, с. 11].

Науковцями давно розробляється тактика використання даних, одержаних не процесуальним шляхом, для встановлення обставин вчиненого злочину,

“перетворення” і “трансформації” їх у доказову інформацію проведенням певних розшукових і слідчих дій. Однак, Є.Д. Лук’янчиков вважає за доцільне використовувати оперативно-розшукову інформацію для планування, підготовки та проведення слідчої дії, а не вводити її до кримінального процесу відповідно до правового режиму для кожного виду доказів (шляхом допиту, обшуку, виїмки, отримання висновку експерта тощо) чи процесуально закріплювати оперативні дані у процесі проведення низки слідчих дій [81, с. 268–269].

Вичерпний перелік напрямів використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності визначено у ст. 10 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, зокрема такі:

1) як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій;

2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі;

3) для запобігання, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підбивних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли;

4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;

5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;

6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Із зазначеного переліку 1–3 пункти прямо вказують на можливість використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві. За даними проведеного анкетування слідчих, 49,6 % респондентів використовують матеріали ОРД у кримінальному процесі як приводи та підстави до порушення кримінальної справи, 28,2 % – як підстави до проведення слідчих

дій, 18,4 % – для отримання фактичних даних, що стали доказами у кримінальній справі (див. додаток А).

У п. 1 ст. 10 зазначеного Закону слід відмітити, що мова йде про наявність в отриманих оперативно-розшукових матеріалах достатніх даних, які є підставою для порушення кримінальної справи. А приводом може бути рапорт оперативного працівника про виявлення ознак майнового злочину.

М.А. Погорецький визначає привід, за яким порушується провадження у кримінальній справі за матеріалами ОРД, як передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії підрозділів, що здійснюють ОРД, адресований органам досудового розслідування, у результаті якого останні отримують матеріали ОРД, які містять достатні дані, що вказують на ознаки злочину, при реалізації останнім оперативно-розшукових функцій, який має визначену Законом процесуальну форму і є юридичним фактом, що породжує кримінально-процесуальні відносини [114, с. 177].

У теорії кримінального процесу існують такі точки зору з приводу реалізації матеріалів ОРД шляхом порушення провадження у кримінальній справі:

1) матеріали ОРД можуть бути використані для порушення провадження у кримінальній справі через такий привід, як повідомлення про злочин установ чи посадових осіб (п. 1 ст. 94 КПК України);

2) приводом для порушення провадження у кримінальній справі за матеріалами ОРД є безпосереднє виявлення ознак злочину органом дізнання у результаті його ОРД та слідчим при ознайомленні з матеріалами ОРД у разі виявлення ним злочину [114, с. 177–178].

Використання оперативно-розшукових матеріалів на стадії порушення кримінальної справи можливе за дотримання певних умов. Слідчому слід зберігати таємність відомих йому фактів про спеціальні засоби і методи ОРД [105, с. 186–187].

Інформування слідчого про стан оперативної роботи у значній мірі залежить від його особистих якостей та його ділових контактів із працівниками

карного розшуку. Проблема допустимості повного або часткового ознайомлення слідчого з оперативно-розшуковими матеріалами не має перешкоджати розкриттю зупиненої справи. З іншого боку, можливість використання оперативно-розшукової інформації при прийнятті рішення про провадження певних слідчих дій закладена у самому кримінально-процесуальному законодавстві (наприклад, підставою для проведення обшуку є наявність достатніх даних вважати, що у конкретному місці або особи можуть знаходитися знаряддя вчинення злочину, предмети, документи та інші речі, які можуть мати значення для кримінальної справи, тобто закон не пов'язує можливість проведення обшуку з наявністю доказів. А оперативно-розшукові дані можуть слугувати доповненням до відомостей, які підлягають доказуванню у кримінальній справі [40, с. 8].

На сьогодні, використання матеріалів ОРД для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі є недостатньо досліджене та урегульоване законом, тому у цьому напрямі виникають труднощі. Оскільки формування доказів пов'язане з проведенням слідчих дій, то результати ОРД не можуть безпосередньо використовуватися як докази. Це пояснюється тим, що законодавчо передбачена форма та порядок отримання результатів ОРД значно відрізняються від форм та порядку отримання кримінально-процесуальних доказів.

Під матеріалами оперативно-розшукової діяльності, які можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства слід розуміти оперативно-службові документи (протоколи, постанови, довідки, акти, предмети тощо), складені особою у провадженні котрої знаходиться оперативно-розшукова справа, за результатами проведення передбачених у Законі “Про оперативно-розшукову діяльність” і відомчими нормативними актами оперативно-розшукових заходів, у яких відображені джерела і способи отримання достатніх даних, що вказують на наявність у діяннях особи (осіб) ознак злочину, а також фактичні дані, які можуть бути використані як підстава і приводи до порушення

кримінальної справи, проведення слідчих дій і отримання доказів у справі [46, с. 53].

Матеріали ОРД існують у вигляді документів та інших матеріальних носіїв оперативно-розшукової інформації, які являються формою її фіксації. Форма, у якій існують такі документи має забезпечити:

– достовірність між подією, що відбулася та фактами, які відображені у отриманих матеріалах фіксації;

– можливість подальшого використання матеріалів отриманих при проведенні ОРД у рамках оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності;

– можливість перевірки отриманих матеріалів процесуальними та не процесуальними засобами [61, с. 160].

До матеріалів ОРД, які можуть передаватися слідчим для використання у розслідуванні злочинів відносять:

1) рапорти уповноважених осіб щодо встановлення при проведенні ОРД ознак злочину і підстав для порушення кримінальної справи (наприклад, зазначення обставин вчиненого злочину, дані про потерпілого, свідка; місця знаходження речового доказу чи документа або залучення їх до рапорту, якщо вони були отримані від громадян або вилучені безпосередньо працівником органу дізнання тощо);

2) складені оперативними працівниками протоколи із зафіксованими фактами злочинної діяльності (наприклад, затримання вилученого вантажу, вилучення знарядь вчинення злочину, порушення технології виготовлення продукції тощо);

3) протоколи про застосування науково-технічних засобів із зазначенням часу, місця та інших обставин їх виконання, з приєднанням фотознімків, аудіо- та відеозаписів;

4) інші документи – пояснення опитаних осіб, результати перевірок за обліками довідки про результати проведення оперативно-розшукових заходів

(наприклад, поквартирного опитування громадян, повідомлень зроблених по телефону тощо) [20, с. 275].

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України доказами у кримінальній справі є фактичні дані, що встановлюються протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів та іншими документами.

Так, відповідно до законодавства України існує два напрями використання матеріалів ОРД у процесі доказування у справах про майнові злочини:

1) протоколи проведення оперативно-розшукових заходів з відповідними додатками використовуються для отримання доказів у випадках, коли відомі джерело і способи отримання фактичних даних, що становлять зміст доказів;

2) протоколи оперативно-розшукових заходів є підставами для проведення слідчих дій з метою отримання доказів [69, с. 197].

Не дивлячись на те, що протоколи таких оперативних заходів як: негласне проникнення у житло або інше володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за поштовими відправленнями, телефонними переговорами, телефонної та іншої кореспонденції, застосування інших технічних засобів отримання інформації уже давно є джерелами доказів у кримінальному судочинстві, у практичній діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та суду така форма реалізації оперативних матеріалів не застосовується. Причиною є відсутність у кримінальному процесі цього виду доказів. Законодавчо не встановлено коло суб'єктів ОРД, які складають протоколи ОРЗ, порядок їх складання тощо. Не визначений порядок направлення таких протоколів органам досудового розслідування та суду, порядок залучення їх до справи, порядок їх перевірки, оцінки тощо. Не вирішеними залишаються питання режиму секретності та безпеки учасників ОРД. Не враховано, що оперативні працівники, які складають зазначені протоколи є негласним оперативним складом, відомості про них, форми та методи проведення оперативно-розшукових заходів є державною

таємницею. Головним є те, що без законодавчого вирішення вказаних вище питань неможливо здійснити перевірку та оцінку доказів, отриманих з таких джерел у відповідності до вимог КПК України [116, с. 46–47].

Слід зазначити, що, на думку М.М. Михеєнка, реалізація пропозицій про визнання самостійним джерелом доказів матеріалів застосування науково-технічних засобів в оперативній діяльності відкрила б широку дорогу для проникнення в кримінальний процес даних, одержаних у процесі оперативної роботи органів дізнання, що призвело до порушення законності і законних прав та охоронюваних інтересів особи [95, с. 115].

Послідовником зазначених поглядів М.М. Михеєнка був С.М. Стахівський, який наголошував, що в кримінальному процесі України збираються, перевіряються не результати оперативно-розшукової діяльності, а кримінально-процесуальні докази. Він пропонував виключити з числа процесуальних джерел доказів протоколи з відповідними додатками, складені уповноваженими органами за результатами оперативно-розшуковими заходами, оскільки це не відповідає принципу законності і негативно відбивається на об'єктивності прийнятих процесуальних рішень. Хоча і не заперечує, що інформація одержана в результаті проведення оперативно-розшукових заходів має велике значення для кримінального судочинства, оскільки допомагає слідчому встановити можливих носіїв доказової інформації, одержати відомості про осіб, котрі прагнуть діяти проти встановлення істини. Результати ОРД можуть бути використані для визначення напряму розслідування та висунення версій, черговості чи виду слідчих дій, обґрунтованості рішень про провадження окремих слідчих дій та тактики їх проведення, обрання чи зміни запобіжного заходу [150, с. 14, 15].

Ми поважаємо думку зазначених вчених, але водночас вважаємо, що не слід категорично відмовлятися від використання результатів оперативно-розшукової діяльності у процесі доказування якщо вони були отримані на законних підставах. Тобто, якщо суд від імені держави своїм рішенням дозволяє проводити зняття інформації з каналів зв'язку як оперативно-розшуковий захід,

що обмежує конституційні права людини, то чому він не може розглядати отриману в результаті цього заходу інформацію як доказ у справі.

Докладніше ця позиція була розглянута російським вченим В.М. Осиніним, який вважає, що результати оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися у кримінальних справах для: 1) прийняття процесуальних рішень; 2) визначення тактики проведення слідчих дій; 3) висування слідчих версій; 4) використання у процесі доказування. Він пропонує для забезпечення можливості використання результатів ОРД, отриманих негласним шляхом внести зміни до КПК РФ встановивши порядок введення в процес оперативно-розшукових матеріалів, а також визначити у Законі Про оперативно-розшукову діяльність РФ порядку проведення, оформлення і закріплення гласних ОРЗ [158, с. 20]. Зазначене та чинний КПК РФ [63], вказують на те, що у наших східних сусідів досі залишається невирішеним питання про використання результатів ОРД у процесі доказування.

Під результатом ОРД слід розуміти фактичні дані та інформацію, які отримані при проведенні оперативно-розшукових заходів та сприяють встановленню обставин, пов'язаних із підготовленим або вчиненим злочином, розшуком осіб, які переховуються від органів дізнання, досудового слідства та суду, а також без вісти зниклих [152, с. 6].

Будь-який оперативно-розшуковий захід несе у собі результат, який можливо використати при організації оперативно-розшукових заходів, які вимагають попередньої підготовки для утворення додаткових та сприятливих умов з метою успішного вирішення завдань ОРД. При вирішенні останніх Закон про ОРД передбачає використання результату як кінцевого продукту ОРД у кримінальному судочинстві, який розглядають у двох значеннях [43, с. 39]:

1) результат слугує завершенню провадження за кримінальною справою, яка може бути у разі зупинення кримінальної справи або при її кінцевому провадженні, включаючи за необхідності провадження у суді другої інстанції, виконання вироку та перегляд вироку, що набув законної сили;

2) завершеність кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів залежить від виконання ними процесуальних прав та обов'язків на певних етапах кримінального судочинства – результат суб'єктивної діяльності.

Зазначення в КПК України переліку оперативно-розшукових заходів та правил складання протоколів про їх застосування, на думку Є.Д. Лук'янчикова, не може розглядатися як втручання у сферу ОРД. Сьогодні подібні правила передбачені для провадження такої слідчої дії, як зняття інформації з каналів зв'язку. Пізнавальна діяльність у такому разі здійснюється не безпосередньо слідчим, а іншими особами за його дорученням. Це за більшістю ознак наближає цю слідчу дію до оперативно-розшукових заходів, застосування яких передбачає отримання дозволу прокурора або суду на їх проведення. Якщо такі заходи є потребою практики для протидії злочинності, а держава зацікавлена в охороні законних прав та інтересів не лише злочинців, а й законослухняних громадян, такі заходи мають бути закріплені в законі [81, с. 272].

Суб'єктами, уповноваженими законодавством на провадження слідчих дій, у тому числі й суб'єктами зняття інформації з каналів зв'язку є:

1) слідчий, який прийняв справу до свого провадження і здійснює відповідно до закону досудове розслідування з метою розв'язання завдань кримінального процесу;

2) особа, яка виконує окреме доручення слідчого в порядку ст. 118 КПК України;

3) начальник слідчого відділу, який відповідно до ч. 2 ст. 114-1 КПК України має право брати участь у провадженні досудового слідства та особисто провадити досудове слідство, користуючись повноваженнями слідчого;

4) прокурор, який відповідно до п.5 ч. 1 ст. 227 КПК України, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання та досудового слідства, у межах компетенції бере участь у провадженні дізнання та досудового слідства, і за необхідності особисто проводить окремі слідчі дії або розслідування у повному обсязі у будь-якій справі [144, с. 95].

Однак слід вказати, що зняття інформації з каналів зв'язку, як і негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації може проводитись оперативними підрозділами за рішенням суду, прийнятим за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника. Про отримання такого дозволу суду або про відмову в ньому зазначені особи повідомляють прокурора протягом доби. Застосування цих заходів проводиться виключно з метою запобігти злочинів чи з'ясування істини у кримінальній справі, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. За результатами здійснення зазначених оперативно-розшукових заходів складається протокол з відповідними додатками, який підлягає використанню як джерела доказів у кримінальному судочинстві [115, с. 116].

Таким чином, законом передбачено два способи зняття інформації з каналів зв'язку: як процесуальна (слідча) дія та як оперативно-розшуковий захід. Вони виступають важливими правовими способами отримання фактичних даних і потребують від слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів дотримання вимог кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства, врахування криміналістичних рекомендацій та практичного досвіду.

На завершення, можна виокремити декілька основних вимог до кримінально-процесуального забезпечення доказів, а саме:

1) не допускати витоку інформації про організацію, методи та тактику проведення досліджуваного оперативно-розшукового заходу, який є державною таємницею;

2) виключити можливість при проведенні ОРД необґрунтованого обмеження права та законних інтересів фізичних та юридичних осіб;

3) отримання даних про злочинну діяльність особи має проходити у таких умовах, щоб забезпечити можливість їх використання у процесі доказування, а

також оцінки та перевірки відповідності з чинним кримінально-процесуальним законодавством;

4) забезпечувати силами оперативних та слідчих підрозділів отримання достовірних даних, що мають відношення до предмета доказування за конкретною кримінальною справою [152, с. 7–8].

Отже, оперативна інформація, отримана оперативно-розшуковими підрозділами при здійсненні ОРД, є важливою і водночас невід'ємною складовою забезпечення розслідування майнових злочинів, про що свідчить той факт, що більшість кримінальних справ по неочевидним злочинам порушені за матеріалами ОРД. Важко переоцінити оперативне інформаційне забезпечення досудового слідства в межах взаємодії слідчого з оперативно розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, і тому воно потребує подальшого вивчення та вдосконалення, пошуку нових засад співпраці у боротьбі зі злочинністю.

Висновки до розділу 3

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений розгляду питань оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів, а також аналізу напрямів використання оперативної інформації в процесі доказування у справах про майнові злочини.

1. Розкриття та розслідування майнових злочинів має свої специфічні риси, які проявляються через особливості проведення слідчих та оперативно-розшукових заходів. Тому, для ефективної взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів слід встановити чіткий механізм.

2. Провівши порівняльний аналіз між поняттями “оптимізація” та “ефективність”, ми дійшли висновку, що перша категорія більш доцільна для характеристики рівня організації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів як системи, оскільки оптимальність відображається у співвідношенні результатів “на виході” системи із використовуваними ресурсами, у характеристиці роботи системи з врахуванням середовища, інформаційної забезпеченості системи. Усі ці властивості великих систем у кібернетиці та теорії організації охоплюються найбільш об’ємним поняттям оптимальності, тоді як ефективність зазвичай пов’язується лише з цільовим підходом до системи.

3. Сформоване авторське визначення “оптимізація форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це напрацювання оптимальних рішень та способів досягнення найкращого результату шляхом мінімальних витрат при здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів. У вузькому розумінні – це чітке визначення і постановка перед слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами головної мети і другорядних завдань, підвищення індивідуального професійного рівня особового складу, організованості та узгодженості спільних дій у складі слідчо-оперативних груп, забезпечення необхідної технічної, інформаційної та організаційно-методичної підтримки у здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії, направлених на підвищення рівня розкриття майнових злочинів, відшкодування матеріальних збитків, швидкого та якісного розслідування кримінальних справ, усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

4. Запропоновано поділ напрямів оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів на нормативно-правову та організаційну групи. Запропоновані напрями

оптимізації взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами відповідно до цього поділу.

Так, у межах нормативно-правового напрямку оптимізації запропоновано змінити назву та зміст ст. 118 КПК України “Окреме доручення” на “Взаємодія слідчих та органів дізнання на досудовому слідстві”. Новий зміст статті спрямований на врегулювання взаємодії слідчого з органом дізнання (у т. ч. з оперативно-розшуковими підрозділами) на досудовому слідстві, з урахуванням усіх відомих у кримінальному процесі відносин між ними. Відповідно до цього внести зміни до ч. 3 ст. 66 КПК України, а саме слова “провести оперативно-розшукові заходи” замінити словами “провести гласні оперативно-розшукові заходи”, та виключити зі ст. 114 КПК України частину третю як таку, в якій відпала необхідність.

У межах організаційного напрямку оптимізації запропоновано спосіб мотивації слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів шляхом примусу та заохочення.

5. Оптимізація взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів залежить від усунення недоліків законодавства, вирішення проблемних організаційних питань, підвищення особистих та професійних якостей самих учасників взаємодії, удосконалення їх діяльності.

6. На основі аналізу законодавства та наукової літератури виокремлено два напрями використання оперативної інформації у процесі доказування у справах про майнові злочини:

- 1) як докази у випадках, коли відомі джерело і способи отримання фактичних даних, що становлять зміст доказів;
- 2) як підстави для проведення слідчих дій з метою отримання доказів.

ВИСНОВКИ

Виходячи з поставленої мети і взаємопов'язаних завдань дисертаційного дослідження, сформульовані найбільш суттєві теоретичні положення і практичні рекомендації з удосконалення взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів.

У дисертації здійснено теоретичні узагальнення наукових поглядів щодо поняття, сутності, змісту взаємодії, аналіз нормативно-правового урегулювання взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні злочинів, надана характеристика найбільш розповсюдженим видам майнових злочинів.

Узагальнення результатів дослідження уможливило зробити такі висновки:

1. Сформульовані авторські поняття:

– “взаємодія” – це процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з них, та який в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети;

– “взаємодія слідчих і оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це процес спільної діяльності слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, які здійснюють вплив один на одного шляхом координаційних дій слідчого та забезпечення його оперативною інформацією оперативно-розшуковими підрозділами, що підвищує ефективність виконання ними своїх функціональних обов'язків та загальних завдань кримінального судочинства з охорони майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У вузькому розумінні – це комплекс узгоджених процесуальних та оперативно-розшукових дій, які ґрунтуються на завданнях кримінального

судочинства, направлених на швидке і повне розкриття та розслідування злочинів проти власності, захищаючи майнові інтереси держави та фізичних осіб, притягнення до відповідальності винних осіб, ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинними діями, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів проти власності, та їх усунення, що досягається за умов чіткого розмежування компетенції, шляхом ефективного використання наданих законом та державою ресурсів, та зберігаючи таємницю досудового слідства і джерел отримання конфіденційної інформації;

– “оптимізація форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів” у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це напрацювання оптимальних рішень та способів досягнення найкращого результату шляхом мінімальних витрат при здійсненні процесуальних та непроцесуальних форм взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів. У вузькому розумінні – це чітке визначення і постановка перед слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами головної мети і другорядних завдань, підвищення індивідуального професійного рівня особового складу, організованості та узгодженості спільних дій у складі слідчо-оперативних груп, забезпечення необхідної технічної, інформаційної та організаційно-методичної підтримки у здійсненні процесуальних та не процесуальних форм взаємодії, направлених на підвищення рівня розкриття майнових злочинів, відшкодування матеріальних збитків, швидкого та якісного розслідування кримінальних справ, усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину;

– розмежовані поняття “взаємодія” та “координація”, оскільки при координації орган системи або один із взаємодіючих підрозділів наділений владними повноваженнями відносно решти підрозділів, які йому підпорядковуються та дії яких координуються, а при взаємодії суб’єкти не

мають владних та підпорядкованих повноважень та у спільній діяльності рівні між собою.

2. За даними узагальнення слідчої практики найбільш розповсюдженими формами взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів є:

1) процесуальні: сприяння слідчому при проведенні ним окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114, ч. 4 ст. 191 КПК України); виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України), а також виконання окремих доручень на проведення слідчих та розшукових дій органом дізнання (ч. 1 ст. 118 КПК України); вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що їх вчинили, та повідомлення слідчому про наслідки оперативно-розшукових дій, які орган дізнання продовжує виконувати після передачі йому справи про тяжкий злочин, якщо не встановлено особу, що його вчинила (ч. 1 ст. 103, ч. 3 ст. 104 КПК України); спільне внесення пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України);

2) організаційні (непроцесуальні): взаємний обмін інформацією; інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку; спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до порушення кримінальної справи, визначення перспективи використання матеріалів; використання оперативно-розшукових обліків; проведення тактичних операцій; створення та діяльність слідчо-оперативних груп; проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому.

3. За даними вивчення кримінальних справ про майнові злочини встановлено основні недоліки, що стосуються взаємодії слідчих та оперативно-

розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні цієї категорії злочинів, зокрема такі: 1) більшість завдань, які слідчим вказуються у дорученні оперативно-розшуковим підрозділам мають загальний характер; 2) у справах по яких особа притягнута як обвинувачена, рідко трапляються матеріали оперативно-розшукових підрозділів, крім рапортів про хід проведення ОРЗ, якщо після пред'явлення обвинувачення особа переховується від слідства; 3) у більшості вивчених кримінальних справ відсутній план оперативно-розшукових заходів, а у тих, де вони є здебільшого відсутні відмітки про виконання намічених заходів.

4. У межах розкритої характеристики окремих видів майнових злочинів (крадіжка, пограбування та розбійний напад, шахрайство), розглянута взаємодія між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами при їх розкритті та розслідуванні, у результаті чого визначені можливі проблемні слідчі ситуації, напрями їх подолання шляхом проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, їх черговість, а також індивідуальний підхід до розкриття та розслідування конкретного майнового злочину.

Визначаються способи забезпечення відшкодування збитків, завданих майновими злочинами, зокрема такі: 1) заходи з виявлення та вилучення викраденого майна; 2) забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна.

5. Запропоновано поділ напрямів оптимізації взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів на нормативно-правову та організаційну групи. Запропоновані напрями оптимізації взаємодії між слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами відповідно до цього поділу.

Так, у межах нормативно-правового напрямку оптимізації запропоновано викласти ст. 118 КПК України у наступній редакції:

“Стаття 118 Взаємодія слідчих та органів дізнання на досудовому слідстві.

Слідчий у розслідуваних ним справах вправі вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій, а також давати письмові

доручення про провадження гласних оперативно-розшукових заходів чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, розшукових та слідчих дій. Перелік гласних оперативно-розшукових заходів визначається законодавчими актами України, які регламентують здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Доручення слідчого є обов'язковими для органів дізнання і виконуються не пізніше ніж у десятиденний строк.

У межах перевірки заяв та повідомлень про злочин доручення органам дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів та розшукових дій у невідкладних випадках може бути надано до порушення кримінальної справи. Строк виконання такого доручення обраховується з доби надходження заяви чи повідомлення про злочин і не може перевищувати десяти днів.

У разі, якщо на думку органу дізнання, виконання вимог, зазначених у дорученні, може зашкодити встановленню істини у справі або загрожує розкриттям інформації стосовно державної таємниці, він має право протягом доби з моменту отримання доручення звернутись із письмовим викладенням своїх заперечень до начальника слідчого підрозділу для урегулювання спірного питання або передачі справи іншому слідчому.

Слідчий має право провадити слідчі дії в інших слідчих районах і вправі доручити провадження цих дій відповідному слідчому або органу дізнання, які зобов'язані це доручення виконати в десятиденний строк.

У межах міста або району, хоча і поділеного на кілька слідчих дільниць, слідчий зобов'язаний особисто провадити всі слідчі дії.

При спільному проведенні окремих слідчих дій слідчий вправі давати вказівки органам дізнання в усній формі.

Для розкриття і розслідування складних та об'ємних злочинів створюється слідчо-оперативна група, до складу якої входять працівники органів досудового слідства, органу дізнання, експертних служб та інших підрозділів правоохоронних органів, про що особою, в провадженні якої знаходиться справа, виноситься мотивована постанова, яка погоджується начальником

органу дізнання. Керівником слідчо-оперативної групи призначається особа, в провадженні якої знаходиться справа. Доручення і вказівки керівника групи виконуються відповідно до норм цієї статті.

Слідчий та орган дізнання зобов'язані спільно вживати заходів для виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів відповідно до ст. 23-1 цього Кодексу.”

Однією з умов запровадження зазначених змін є викладення у ст. 8 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” переліку гласних та негласних оперативно-розшукових заходів.

Також слід внести зміни до ч. 3 ст. 66 КПК України, а саме слова “провести оперативно-розшукові заходи” замінити словами “провести гласні оперативно-розшукові заходи”, та виключити зі ст. 114 КПК України частину третю як таку, в якій відпала необхідність.

У межах організаційного напрямку оптимізації запропоновано спосіб мотивації слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів шляхом примусу та заохочення.

8. На основі аналізу законодавства та наукової літератури виокремлено два напрями використання оперативної інформації у процесі доказування у справах про майнові злочини:

- 1) як докази у випадках, коли відомі джерело і способи отримання фактичних даних, що становлять зміст доказів;
- 2) як підстави для проведення слідчих дій з метою отримання доказів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені дані опитування слідчих ОВС щодо проблем взаємодії з оперативно-розшуковими підрозділами при розкритті та розслідуванні майнових злочинів (234 особи)

1. Стаж практичної роботи:		
а) до 5-ти років	118	50,4 %
б) від 5 до 10 років	74	31,7%
в) понад 10 років	42	17,9 %
2. На Вашу думку, який з наведених факторів найбільше впливає на ефективність розкриття та розслідування майнових злочинів?		
а) кількість задіяних працівників	48	20,5 %
б) налагоджена взаємодія слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів	102	43,6 %
в) належне матеріально-технічне забезпечення	84	35,9 %
3. На Вашу думку, чи достатньо урегульована взаємодія слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів?		
а) так	162	69,2 %
б) ні, деякі недоліки існують	72	30,8 %
4. На якому етапі розслідування майнових злочинів починається взаємодія між оперативно-розшуковим і Вашим підрозділом?		
а) дослідчої перевірки	37	15,8 %
б) після порушення кримінальної справи	108	46,2 %
в) після створення СОГ	89	38 %
5. На якому етапі розслідування майнових злочинів припиняється взаємодія між оперативно-розшуковим і Вашим підрозділом?		
а) після порушення кримінальної справи	37	15,8 %
б) після пред'явлення обвинувачення підозрюваній у вчиненні злочину особі	178	76,1 %
в) після закінчення досудового слідства та ознайомлення обвинувачуваного з матеріалами кримінальної справи	19	8,1 %
6. Які форми взаємодії частіше використовуються у Вашому підрозділі?		
а) процесуальні	136	58,1 %
б) організаційні (непроцесуальні)	98	41,9 %
7. Яка з процесуальних форм взаємодії найбільш проблематична у застосуванні з Вашого практичного		

досвіду?

а) сприяння слідчому при проведенні ним окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114, ч. 4 ст. 191 КПК України)	82	35,1 %
б) виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України), а також виконання окремих доручень на проведення слідчих та розшукових дій органом дізнання (ч. 1 ст. 118 КПК України)	98	41,9 %
в) вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що їх вчинили, та повідомлення слідчому про наслідки оперативно-розшукових дій, які орган дізнання продовжує виконувати після передачі йому справи про тяжкий злочин, якщо не встановлено особу, що його вчинила (ч. 1 ст. 103, ч. 3 ст. 104 КПК України)	34	14,5 %
г) спільне внесення пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України)	20	8,5 %
8. Які найпоширеніші проблеми, пов'язані із застосуванням зазначеної Вами форми взаємодії?		
а) прогалини у законодавстві щодо її врегулювання	35	15 %
б) відсутній контроль за рівнем здійснення взаємодії у Вашому підрозділі з боку керівництва	51	21,8 %
в) велике робоче навантаження взаємодіючих підрозділів	148	63,2 %
9. Проблеми законодавчого врегулювання форм взаємодії полягають у:		
а) недоступності та неоднозначності сприйняття суті викладеної норми	62	26,5 %
б) більшість питань взаємодії викладені у відомчих нормативно-правових актах	131	56 %
в) протиріччя між окремими нормами законодавства	41	17,5 %
10. Яка з організаційних форм взаємодії найбільш проблематична у застосуванні?		
а) взаємний обмін інформацією	24	10,3 %
б) інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку	27	11,5 %
в) спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів	36	15,4 %
г) консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами		

до порушення кримінальної справи, визначення перспективи використання матеріалів	18	7,7 %
д) використання оперативно-розшукових обліків	46	20,5 %
е) проведення тактичних операцій	29	12,4 %
ж) створення та діяльність слідчо-оперативних груп	18	7,7 %
з) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому	34	14,5 %
11. При отриманні матеріалів від оперативно-розшукового підрозділу, який проводив дослідчу перевірку, для прийняття рішення в порядку ст. 97 КПК України, яку кількість повернено на доопрацювання?		
а) до 15 %	86	36,8 %
б) до 25 %	122	52,1 %
в) до 50 %	26	11,1 %
12. По яким категоріям кримінальних справ у Вашому підрозділі створення слідчо-оперативної групи (СОГ) є обов'язковим?		
а) у всіх кримінальних справах	193	82,5 %
б) лише по тяжким та середнього ступеня тяжкості злочинам	96	41,0 %
в) по багатоепізодним кримінальним справам	86	36,8 %
г) якщо злочини вчиненні у різних областях	76	33,3 %
13. З якими проблемами взаємодії найчастіше зустрічається слідчий, перебуваючи у складі СОГ:		
а) неналежна дисципліна учасників СОГ при виконанні вказівок слідчого	78	33,3 %
б) присвоєння керівної ролі слідчого іншими учасниками СОГ	48	20,6 %
в) неузгодженість дій	86	36,8 %
г) втручання керівництва ОВС в роботу СОГ	57	24,4 %
14. Який обсяг викраденого майна найчастіше вилучається оперативними працівниками у кримінальних справах по майновим злочинам?		
а) повністю	113	48,3 %
б) більше половини	66	28,2 %
в) менше половини	55	23,5 %
15. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні крадіжки?		
а) огляд місця події	199	85,0 %

б) накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку	12	5,1 %
в) обшук та виїмка	177	75,6 %
г) пред'явлення для впізнання	28	12,0 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	58	24,8 %
е) інші слідчі дії	29	12,4 %
16. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні пограбування та розбійних нападів?		
а) огляд місця події	73	31,2 %
б) накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку	112	47,9 %
в) обшук та виїмка	159	67,9 %
г) пред'явлення для впізнання	86	36,8 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	33	14,1 %
е) інші слідчі дії	43	18,4 %
17. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні шахрайства?		
а) огляд місця події	36	15,4 %
б) накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку	69	29,5 %
в) обшук та виїмка	142	60,7 %
г) пред'явлення для впізнання	173	74,0 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	56	23,9 %
е) інші слідчі дії	47	20,1 %
18. Чи достатньо на Вашу думку урегульовані питання про межі використання слідчим матеріалів ОРД при розкритті та розслідуванні майнових злочинів:		
а) так	203	86,8 %
б) ні	31	13,2 %
19. З якою метою у Вашій практиці використовувалися матеріали ОРД у кримінальному процесі:		
а) як приводи та підстави до порушення кримінальної справи	116	49,6 %
б) як підстави до проведення слідчих дій	66	28,2 %
в) для отримання фактичних даних, що стали доказами у кримінальній справі	43	18,4 %
г) не використовувались	9	3,8 %
20. На Вашу думку, у яких напрямках взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів		

потребує удосконалення?

а) внесення змін у законодавство	64	27,4 %
б) удосконалення організації взаємодії	78	33,3 %
в) варіанти а) та б)	196	83,8 %

Додаток Б

Зведені дані опитування працівників оперативно-розшукових підрозділів МВС України щодо проблем взаємодії зі слідчими при розкритті та розслідуванні майнових злочинів (358 осіб)

1. Стаж практичної роботи:		
а) до 5-ти років	116	32,4 %
б) від 5 до 10 років	173	48,3 %
в) понад 10 років	69	19,3 %
2. На Вашу думку, який з наведених факторів найбільше впливає на ефективність розкриття та розслідування майнових злочинів?		
а) кількість задіяних працівників	63	17,6 %
б) налагоджена взаємодія слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів	161	55,9 %
в) належне матеріально-технічне забезпечення	134	37,5 %
3. На Вашу думку, чи достатньо урегульована взаємодія слідчих та працівників оперативно-розшукових підрозділів?		
а) так	241	67,3 %
б) ні, деякі недоліки існують	117	32,7 %
4. На якому етапі розкриття і розслідування майнових злочинів починається взаємодія між слідчим і Вашим підрозділом?		
а) дослідчої перевірки	61	17,0 %
б) після порушення кримінальної справи	165	45,8 %
в) після створення СОГ	133	37,2 %
5. На якому етапі розкриття і розслідування майнових злочинів припиняється взаємодія між слідчим і Вашим підрозділом?		
а) після порушення кримінальної справи	37	10,3 %
б) після пред'явлення обвинувачення підозрюваній у вчиненні злочину особі	94	26,3 %
в) після закінчення досудового слідства та ознайомлення обвинувачуваного з матеріалами кримінальної справи	227	63,4 %
6. Які форми взаємодії частіше використовуються у Вашому підрозділі?		
а) процесуальні	258	72,1 %
б) організаційні (непроцесуальні)	100	27,9 %
7. Яка з процесуальних форм взаємодії найбільш проблематична у застосуванні з Вашого практичного досвіду?		

а) сприяння слідчому при проведенні ним окремих слідчих дій (ч. 3 ст. 114, ч. 4 ст. 191 КПК України)	185	51,7 %
б) виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України), а також виконання окремих доручень на проведення слідчих та розшукових дій органом дізнання (ч. 1 ст. 118 КПК України)	91	25,4 %
в) вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що їх вчинили, та повідомлення слідчому про наслідки оперативно-розшукових дій, які орган дізнання продовжує виконувати після передачі йому справи про тяжкий злочин, якщо не встановлено особу, що його вчинила (ч. 1 ст. 103, ч. 3 ст. 104 КПК України)	24	6,7 %
г) спільне внесення пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України)	58	16,2 %
8. Які найпоширеніші проблеми, пов'язані із застосуванням зазначеної Вами форми взаємодії?		
а) прогалини у законодавстві щодо її врегулювання	66	18,4 %
б) відсутній контроль за рівнем здійснення взаємодії у Вашому підрозділі з боку керівництва	102	28,5 %
в) велике робоче навантаження взаємодіючих підрозділів	190	53,1 %
9. Проблеми законодавчого врегулювання форм взаємодії полягають у:		
а) недоступності та неоднозначності сприйняття суті викладеної норми	74	20,7 %
б) більшість питань взаємодії викладені у відомчих нормативно-правових актах	223	62,3 %
в) протиріччя між окремими нормами законодавства	61	17,0 %
10. Яка з організаційних форм взаємодії найбільш проблематична у застосуванні?		
а) взаємний обмін інформацією	29	8,1 %
б) інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку	49	13,7 %
в) спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів	45	12,6 %
г) консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до порушення кримінальної справи, визначення		

перспективи використання матеріалів	55	15,4%
д) використання оперативно-розшукових обліків	29	8,1 %
е) проведення тактичних операцій	51	14,2 %
ж) створення та діяльність слідчо-оперативних груп	23	6,4 %
з) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підведення підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому	82	22,9 %
11. При передачі матеріалів дослідчої перевірки для прийняття рішення в порядку ст. 97 КПК України, яка їх кількість повернена на доопрацювання?		
а) до 15 %	129	36,0 %
б) до 25 %	185	51,7 %
в) до 50 %	44	12,3 %
12. За якими категоріями кримінальних справ у Вашому підрозділі створення слідчо-оперативної групи (СОГ) є обов'язковим?		
а) у всіх кримінальних справах	281	78,5 %
б) лише по тяжким та середнього ступеня тяжкості злочинам	194	54,2 %
в) по багатоепізодним кримінальним справам	134	37,4 %
г) якщо злочини вчиненні у різних областях	112	31,3 %
13. З якими недоліками взаємодії найчастіше зустрічається працівник оперативно-розшукового підрозділу, перебуваючи у складі СОГ:		
а) нераціональне використання слідчим наданих сил та засобів при спільному виконанні процесуальних дій	208	58,1 %
б) надання слідчим загальноприйнятих неконкретизованих вказівок та доручень	154	43,0 %
в) неузгодженість дій	136	38,0 %
г) втручання керівництва ОВС в роботу СОГ	37	10,3 %
14. Який обсяг викраденого майна найчастіше вилучається оперативними працівниками у кримінальних справах по майновим злочинам?		
а) повністю	116	32,4 %
б) більше половини	149	41,6 %
в) менше половини	93	26,0 %
15. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні крадіжки?		
а) огляд місця події	241	67,3 %
б) накладення арешту на кореспонденцію та		

зняття інформації з каналів зв'язку	16	4,5 %
в) обшук та виїмка	264	73,7 %
г) пред'явлення для впізнання	44	12,3 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	87	24,3 %
е) інші слідчі дії	44	12,3 %
16. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні пограбування та розбійних нападів?		
а) огляд місця події	96	26,8 %
б) накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку	202	56,4 %
в) обшук та виїмка	231	64,5 %
г) пред'явлення для впізнання	163	45,5 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	57	15,9 %
е) інші слідчі дії	65	18,2 %
17. При проведенні якої слідчої дії взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими підрозділами надає максимального результату при розкритті та розслідуванні шахрайства?		
а) огляд місця події	51	14,2 %
б) накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку	102	28,5 %
в) обшук та виїмка	228	63,7 %
г) пред'явлення для впізнання	246	68,7 %
д) відтворення обстановки і обставин подій	82	22,9 %
е) інші слідчі дії	71	19,8 %
18. Чи достатньо на Вашу думку урегульовані питання про межі використання слідчим матеріалів ОРД при розкритті та розслідуванні майнових злочинів:		
а) так	317	88,5 %
б) ні	41	11,5 %
19. З якою метою у Вашій практиці використовувалися матеріали ОРД у кримінальному процесі:		
а) як приводи та підстави до порушення кримінальної справи	183	51,1 %
б) як підстави до проведення слідчих дій	101	28,2 %
в) для отримання фактичних даних, що стали доказами у кримінальній справі	53	14,8 %
г) не використовувались	21	5,9 %
20. На Вашу думку, у яких напрямках взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів потребує удосконалення?		

а) внесення змін у законодавство	61	17,0 %
б) удосконалення організації взаємодії	117	32,7 %
в) варіанти а) та б)	302	84,4 %

Додаток В

**Статистичні дані зареєстрованих майнових злочинів по Україні
за 2007-2009 рр.**

Таблиця 1.1

		Зареєстровано злочинів			Розслідувано (розкрито) злочинів			
		2007	2008	2009	2007	2008	2009	
Рік		2007	2008	2009	2007	2008	2009	
Всього злочинів проти власності		187768	173751	242766	113981	105299	123282	
у відношенні державного або колективного майна	крадіжка	16356	16060	17736	10803	10164	8295	
	у т. ч.	з торгових точок	1852	1595	11744	1563	1475	5910
		вантажів на транспорті	1307	1689	1427	566	563	478
		з них: що транспортуються на залізниці	1217	1604	–	464	484	–
	грабіж		372	373	–	292	270	–
	розбій		122	113	–	116	76	–
у відношенні приватної власності	крадіжка	98232	94822	152860	54920	52167	66209	
	з них	з квартир	29939	25293	34000	17981	15624	19046
		у пасажирів	370	640	638	218	213	263
	грабіж		31889	26551	27598	19455	17026	18187
	розбій		5592	4871	5103	5264	4413	4826
умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу		602	562	932	234	119	281	

**Вибірка із статистичних даних зареєстрованих майнових злочинів
по Україні за 2007-2009 рр.**

Таблиця 1.2

Розбійні напади				Грабежі				Крадіжки			
2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
6464	5714	4984	5103	4166 1	32263	26924	27598	13206 1	114588	110882	175876

**Статистичні дані про знаряддя і способи вчинення злочинів
за 2007–2009 рр.**

Таблиця 1.3

	Рік	2007	2008	2009
Знаряддя і засоби	домкрат	7	3	5
	газорідка	17	13	22
	фомка	19	25	17
	сокира	116	112	105
	пристосовані предмети	248	250	247
Спосіб проникнення	підбір ключа	3881	3561	4403
	віджим	487	466	675
	злам	12390	10715	14175
	пролом	879	763	1001
	свердління	32	24	27
	через вікно	7556	6645	9724
	через загорожу	257	208	292
	відчинення дверей	2657	2015	3448
	через балкон	198	155	213
	перепилювання	55	47	56

Додаток Д

Акт впровадження у законотворчу діяльність

Додаток Ж

Акт впровадження у практичну діяльність

Додаток 3

Акт впровадження у навчальний процес

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгазин А. И. Тактика проверки и уточнения показаний по делам о страховом мошенничестве / А. И. Алгазин // Российский следователь. – 2007. – № 5. – С. 2–3.
2. Александр Ярмыш “Наблюдать неотступно...” / [ред. З. Г. Ползунова, И. А. Пурышева]. – К. “Юринформ”, 1992. – 188 с.
3. Александров И. В. Доказывание вины при расследовании мошенничества / И. В. Александров // Проблемы доказывания виновности в уголовном процессе. – Красноярск : Ред.-изд. отдел КГУ, 1989. – С. 149–158.
4. Ануфриев Н. И. Тайны сыска / Н. И. Ануфриев, А. М. Пиджаренко. – [кн. 1]. – К.: “Преса України”, 2002. – 524 с.
5. Баггер Х. Реформы Петра Великого / Ханс Баггер. – М.: “Прогресс”, 1985. – 194 с.
6. Байло А. Ю. Взаимодействие следователя и органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, при выявлении и расследовании мошенничества в сфере потребительского кредитования / А. Ю. Байло // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2008. – Вып. №3 (27). – С. 71–76.
7. Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право, уголовный процесс”, 12.00.09 “Криминалистика” / А. Н. Балашов. – М., 1973. – 18 с.
8. Баранов Н. Н. Расследование краж личного имущества / Н. Н. Баранов. – М., изд. ВНИИ МВД. – 1977. – 96 с.
9. Бахин В. П. Средства преодоления противодействия расследованию в свете задач оптимизации следственной деятельности / В. П. Бахин, В. С. Кузьмичев // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования

- преступлений : межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск : Свердловский юр. ин-т, 1988. – С. 54–60.
10. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Издательство БЕК, 1997.– 342 с.
11. Бірюков В. В. Криміналістично значима та оперативно-розшукова інформація. Їх зміст та співвідношення / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2008. – Спец. вип. № 1. – Ч. 2. – С. 14–22.
12. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – [5-е изд. доп. и перераб.]. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
13. Бурькин В. М. Организация взаимодействия по раскрытию преступления / В. М. Бурькин, В. Е. Зобов // Проблемы предварительного следствия. Министерство внутренних дел СССР / [отв. ред. В. Г. Беляев и др.]. – Волгоград: НИ и РИО, 1977. – Вып. 6. – 239 с.
14. Быков В. М. Психологические аспекты взаимодействия следователя и органа дознания: лекция / В. М. Быков ; за ред. М. К. Махрова. – Омск: научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1976. – 44 с.
15. Василь Шамрай Поняття і суть взаємодії, її значення / Василь Шамрай, Інна Олійник // Пр.ратура. Людина. Держава. – 2004. – №1. – С.60–67.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
17. Волобуєв А. Ф. Проблемні питання розслідування окремих видів шахрайств / А. Ф. Волобуєв, Т. А. Пазинич // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 3. – С. 124–131.
18. Володько Н. В. Установление в процессе расследования способов хищений, совершаемых на мясокомбинатах : лекция / Н. В. Володько. – К.: КВШ МВД СССР. – 1974. – 36 с.
19. Гайдай В. Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства / В. Я. Гайдай // Вісник ЛДУВС. – 2007. – Спец. вип. № 1. – Ч. 1. – С. 181–189.

20. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності ОВС України: монографія / В. І. Галаган. – К.: внутрішніх справ України, 2002. – 357 с.
21. Гапанович Н. Н. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений: учеб. пособие для вузов / Н. Н. Гапанович, И. И. Мартинович. – М.: Изд-во БГУ, 1983. – 104 с.
22. Гаухман Л. Д. Расследование грабежей и разбойных нападений / Л. Д. Гаухман, С. С. Степичев. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. – 92 с. – (Библиотека следователя).
23. Гахокидзе Д. В. Организация работы следственно-оперативных групп при расследовании хищений государственного и общественного имущества: лекция / Д. В. Гахокидзе, Г. Н. Меглицкий. – М.: ВЮЗШ МВД РСФСР, 1991. – 28 с.
24. Глазков В. А. Співробітництво як найбільш дієва форма реалізації індивідуального стилю діяльності оперативного працівника та слідчого під час оперативно-розшукового супроводження досудового слідства / В. А. Глазков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.– 2008. – Спец. вип. №1, Ч. 2. – С. 10–14.
25. Головкін С. В. Особливості тактики обшуку при розслідуванні шахрайств / С. В. Головкін // Вісник ЛДУВС. – 2008. – Спец. вип. № 1. – Ч. 2. – С. 157–166.
26. Горбачев А. В. Криминалистическая характеристика хищений: лекция / А. В. Горбачев. – Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР, 1981. – 40 с. 81
27. Гордін Л. Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності: [монографія] / Л. Я. Гордін. – Харків: Вид. “ФІНН”, 2009. – 192 с.
28. Гуткин И. М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / И. М. Гуткин. – Волгоград: ВШ МВД СССР, 1975. – 72 с.

29. Дербенев А. П. Психология взаимодействия следователя и оперативного работника: учеб. пособ. / А. П. Дербенев ; за ред. В. М. Рыбкина. – М.: научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1983. – 72 с.
30. Докучаев О.О. Следственно-оперативная группа как правовая форма взаимодействия следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность / О. О. Докучаев // Вестник криминалистики. – 2008. – Вып. №3(27). – С. 109–113.
31. Долинин В. Н. Криминалистическая характеристика и особенности расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых в жилище : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, судопроизводство, прокурорский надзор, криминалистика” / В. Н. Долинин. – Свердловск, 1989. – 19 с.
32. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя, правовые и организационные проблемы : монография / А. Я. Дубинский. – М.: Наукова думка, 1984. – 184 с.
33. Дубинский А. Я. Правовые и организационные проблемы исполнения процессуальных решений следователя : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика, судебные экспертизы” / А. Я. Дубинский. – К., 1984. – 44 с.
34. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: уч. пособие / А. Я. Дубинский. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. – 84 с.
35. Душейко Г. О. Деякі аспекти вдосконалення організації взаємодії у процесі розкриття злочинів / Г. О. Душейко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1998. – №2(4). – С. 138–144.
36. Егоров В. Л. Обеспечение возмещения материального ущерба при расследовании хищений социалистического имущества / В. Л. Егоров // Совершенствование криминалистических средств и методов раскрытия и расследования хищений социалистического имущества: сб. науч. тр. / отв. ред. Ледащев В. А. и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1982. – С. 76–80.

37. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [за ред. Р. С. Дяківа]. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
38. З організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події: Інструкція затверджена наказом МВС України від 04.10.2003 р. № 1155 “Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України” // Офіційний вісник України. – 2004. – № 9. – Ст. 551.
39. Закатов А. А. О совершенствовании тактики розыска и задержания расхитителей / А. А. Закатов // Совершенствование криминалистических средств и методов раскрытия и расследования хищений социалистического имущества: сб. науч. тр. / отв. ред. Ледащев В. А. и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1982. – С. 13–21.
40. Закиров С. Г. Оперативно-розыскная информация и уголовно-процессуальные вопросы ее использования при раскрытии приостановленных уголовных дел о грабежах и разбоях / С. Г. Закиров. – Российский следователь. – 2007. – № 7. – С. 8–10.
41. Звирбуль А. К. Расследование краж, грабежей и разбойных нападений / А. К. Звирбуль, В. И. Смыслов. – М.: Редакционно-издательский Совет ВЮЗИ. – 1982. – 47 с.
42. Зеленецький В. Поняття дізнання та його види / В. Зеленецький, П. Денисюк // Право України. – 2001. – № 9. – С. 48–50.
43. Зеленская Т. В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности (основные положения) / Т. В. Зеленская // Российский следователь. – 2006. – № 8. – С. 37–39.
44. История органов внутренних дел дореволюционной России / [под ред. Р. С. Мулукаева]. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 91 с.
45. Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / Е. П. Ищенко. – [науч. ред. И.Ф. Герасимов]. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. – 168 с.

46. Ігнатко В. Поняття матеріалів оперативно-розшукової інформації, що використовуються в інтересах судочинства / В. Ігнатко. – Право України. – 2004. – № 11. – С. 50–53.
47. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. – [2-е вид., перероб. і доп.]. / за заг. ред. проф. О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2006. – 256 с. 10
48. Історія держави та права зарубіжних країн: [навч. посіб.] / за заг. ред. проф. О. М. Джужи. – К.: НАВСУ, “Правові джерела”, 2000. – 352 с.
49. Карпец И. И. Проблема преступности / И. И. Карпец ; за ред. Р. А. Марковича. – М.: “Юридическая лит-ра”, 1969. – 168 с.
50. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія / Н. С. Карпов – К.: Вид. Семенко Сергія, 2004.– 310 с.
51. Керимов А. А. Деятельность банды пресечена / А. А. Керимов // Следственная практика. – М.: Изд. “Юр. лит-ра”. – 1964. – № 65. – С. 39–52.
52. Клименко Н. И. Некоторые вопросы организации расследования грабежей и разбойных нападений / Н. И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Изд-во при Киевском государственном университете изд-го объединения “ВИЩА ШКОЛА”, 1985. – Вып. № 31 – С. 37–40.
53. Коваленко В. Н. Некоторые направления организации раскрытия разбойных нападений по “горячим следам” / В. Н. Коваленко, В. Г. Лукашевич, М. А. Шматов // Актуальные проблемы обеспечения следственной практики научно-техническими достижениями : [межвуз. сб. науч. трудов] ; под общ. ред. В. М. Снежинского. – К. : 1987. – С. 91–98.
54. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Ковальов Василь Володимирович. – К., 2008. – 227 с.
55. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. : за станом на 06 берез. 2010 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст.1122.
56. Козлов В. С. Использование сил и средств органов внутренних дел при раскрытии и расследовании разбойных нападений на водителей

- автотранспортных средств / В. С. Козлов // Труды академии управления. Современные проблемы криминалистики / [ред. кол.: Ю. Г. Корухов, Т. В. Аверьянов, Н. А. Капорцева]. – М.: Академия управления МВД России, 1998. – С. 20–38.
57. Колонюк В. П. Элементы криминалистической характеристики грабежей и разбоев, совершаемых в учреждениях сберегательного банка / В. П. Колонюк // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: “Лыбидь”, 1990. – Вып. № 41. – С. 21–24.
58. Коновалова В. Е. Организация расследования хищений государственного и общественного имущества : учебное пособие / В. Е. Коновалова. – Х.: Харьковский юрид. ин-т им. Ф. Э Дзержинского, 1984. – 45 с.
59. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: монография / В. Е. Коновалова. – [2-е доп. и перераб.]. – Харьков: СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. – 320 с.
60. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30.– Ст. 141.
61. Костюков О. А. Поняття матеріалів ОРД, що використовуються в інтересах кримінального судочинства / О. А. Костюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2007. – Спец. вип. № 1. – Ч. 1. – С. 156–162.
62. Криминалистика [под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина]. – М.: Изд. МГУ, 1990. – 464 с.
63. Криминально-процессуальный кодекс Российской Федерации : от 18.12.2001 № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа к кодексу: <http://www.up-kodeks.ru/kodeks/up-kodeksru/upk-glava11.html>
64. Кримінальна справа № 05290378 від 29.09.2005 // Архів Староміського РВ ВМУ ГУ МВС України у Вінницькій області. – 2005.
65. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III : за станом на 16 лют. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 1316.

66. Кримінальний процесуальний кодекс України : Проект (представлений у грудні 2008 р.) [Електронний ресурс] / Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентові України, Міністерство юстиції України. – Режим доступу до проекту : <http://www.minjust.gov.ua/0/projectCriminalCodex>
67. Кримінального кодексу України : Науково-практичний коментар : [у 2 т.] – Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. Ф. Фесенка. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.
68. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 2006. – 207 с.
69. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Малярєнка, В. Г. Гончаренка. – [5-е вид., перероб. та доп.]. – К.: “Юристконсульт”, КНТ. – 2008. – 896 с.
70. Кримінально-процесуальний кодекс України : проект від 13 груд. 2007 р. № 1233 [Електронний ресурс] / упоряд. В. Р. Мойсик, І. В. Вернидуб, С. В. Ківалов, Ю. А. Кармазін. – Режим доступу до проекту : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31115
71. Кругликов А. П. Начало предварительного следствия органом дознания как форма его взаимодействия со следователем / А. П. Кругликов // Уголовное право. – 2005. – № 2. – С. 86–88.
72. Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания: учебное пособие / А. П. Кругликов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. – 60 с.
73. Крылов И. Ф. Розыск, дознание, следствие : учеб. пособ. / Иван Филиппович Крылов, Александр Иванович Бастрыкин. – Ленинград : Изд-во Ленинград. гос. ун-та., 1984. – 217 с.
74. Кубарев И. В. Сопровождение уголовного судопроизводства в оперативно-розыскной методике раскрытия преступлений / И. В. Кубарев, В. С. Кубарев //

Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. –2008. – Спец. вип. № 1. – Ч. 2. – С. 3–9.

75. Кузьменко Н. К. Систематизация неотложных следственных действий при расследовании краж, грабежей и разбойных нападений : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, судоустройство, прокурорский надзор, криминалистика” / Н. К. Кузьменко. – К., 1978. – 18 с.
76. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посібник / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; [за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва]. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
77. Куликов А. В. К проблеме уголовно-процессуальных доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности / А. В. Кругликов, Б. А. Таранин // Российский следователь. – 2007. – № 3. – С. 10–12.
78. Лановой А. Ф. Способ мошенничества: криминалистический анализ системы действий мошенника и ее терминологическое обозначение / А. Ф. Лановой // Российский следователь. – 2007. – № 6. – С. 2–4.
79. Литвинко Ф. М. Поиски грабителей с помощью активистов / Ф. М. Литвинко // Следственная практика. – М.: Изд. “Юр. лит-ра”. – 1960. – № 42. – С. 22–29.
80. Логвин В. М. Понятие и виды следственно-оперативных групп / В. М. Логвин, Ю. А. Матвейчев // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2006. – №2(12). – С. 96–99.
81. Лук’янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія / Є. Д. Лук’янчиков. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
82. Лукашевич В. Г. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики: Раздел “Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений” / В. Г. Лукашевич, М. В. Салтевский. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1986. – 44 с.
83. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів / В. Г. Лукашевич // Теоретичні та практичні проблеми використання

- можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів : зб. наук. праць. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – С. 17–26.
84. Любимов В. Розслідування справи про розбійний напад / В. Любимов // Радянське право. – 1963. – № 1. – С. 58–59.
85. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах / А. О. Ляш // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: матеріали наук.-практ. конф. : тези доп. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 332 с.
86. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – [Вид. 4-те, доп.] / В. С. Макарчук. – К.: Атіка, 2004.– 616 с.
87. Мартиросов А. С. К вопросу о понятии способа совершения грабежа и разбоя / А. С. Мартиросов // Труды высшей следственной школы МВД СССР. – Волгоград. – 1970. – №3. – С. 116–125.
88. Маручек А. А. Создание и развитие в системе органов внутренних дел аппаратов предварительного расследования преступлений (1917-1930-е гг.) : учеб. пособ. / А. А. Маручек, А. Я. Малыгин. – М.: Акад. МВД СССР, 1990. – 111 с.
89. Миронюк Т. В. Основні способи вчинення шахрайства у банківсько-кредитній сфері / Т. В. Миронюк // Правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів та слідчих апаратів у розкритті та розслідуванні злочинів : тези доп. – Ч. 2. – К.: НАВСУ, 2005. – С. 227–228.
90. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах : в 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. – К.: Генеза, 2000
Т. 3 : 1946–1990. – 616 с.
91. Михайлов А. И. О понятии и критериях эффективности предварительного следствия / А. И. Михайлов // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве. – М.: Всесоюз. ин-т. по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1980. – С. 5–14.

92. Михайлов А. И. Проблемы эффективности предварительного следствия : автореф. дис. на соиск. науч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, судопроизводство, прокурорский надзор, криминалистика” / А. И. Михайлов. – М., 1980. – 52 с.
93. Михайлов А. И. Проблемы эффективности предварительного следствия / А. И. Михайлов // Эффективность применения уголовного закона. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 181–191.
94. Михайлов И. В. Дознание в органах советской милиции и его взаимодействие с предварительным следствием : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : “Криминальный процесс ” / И. В. Михайлов. – М., 1965. – 17 с.
95. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори / М. М. Михеєнко. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.
96. Мінюков П. І. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу (відділення) органів внутрішніх справ і проблеми керівництва досудовим слідством: навчальний посібник / П. І. Мінюков, А. П. Мінюков. – К.: Кондор, 2004. – 214 с.
97. Мусієнко О. Л. Допит свідків при розслідуванні шахрайства / О. Л. Мусієнко // Проблеми законності. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – № 91. – С. 156–161.
98. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К.: Каннона, А.С.К., 2003. – 1104 с.
99. Невский С.А. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / С. А. Невский, Е. А. Сычев // Российский следователь. – 2003. – № 9. – С. 7–9.
100. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация: теоретические основы информационно-прогностического обеспечения оперативно-розыскной и профилактической деятельности органов внутренних дел по

- борьбе с организованной преступностью / С. С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 365 с.
101. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Российская акад. наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – [4-е изд., доп.]. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
102. Озерський І. В. Юридико-психологічні аспекти взаємодії слідчого з органом дізнання: навч. посіб. / В. Ю. Озерський. – К.: Знання, 2000.– 120 с.
103. Оперук В. І. Загальна характеристика способу скоєння розбійного нападу на банківську установу / В. І. Оперук // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2008. – спец.вип. – № 5. – Ч.3. – С. 69–74.
104. Павлова Н. В. Дослідча перевірка заяв та повідомлень про шахрайство, пов'язане з відчуженням приватного житла / Н. В. Павлова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк : Донецький юрид. інст. ЛДУВС, 2007. – № 3. – С. 184–193.
105. Павлова Н. В. Дослідча перевірка заяв та повідомлень про шахрайство, пов'язане з відчуженням приватного житла / Н. В. Павлова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірник наукових праць. – 2007. – № 3. – С. 184–193.
106. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні пограбувань і розбійних нападів / А. А. Патик // Митна справа. – 2010. – № 2. – Ч.2. – С. 159–163.
107. Патик А. А. Форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні майнових злочинів / А. А. Патик // Економіка, фінанси і право. – 2009. – № 6. – С. 26–29.
108. Патик А. А. Засади взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті й розслідуванні майнових злочинів / А. А. Патик // Науковий вісник. – 2010. – № 3. – С. 241–248.

109. Петрухин И. Л. Теоретические основы эффективности правосудия: монография / И. Л. Петрухин, Г. П. Батуров, Т. Г. Моршаков. – М. : Наука, 1979. – 392 с.
110. Пивоваров В. В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ : монографія / В. В. Пивоваров, Л. І. Щербина. – Х.: Право, 2006. – 176 с.
111. Пиджаренко А. Истории и тайны уголовного и политического сыска / Александр Пиджаренко. – К.: “Юринформ”, 1994. – 396 с.
112. Письменный Д. П. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові й організаційні засади : монографія / Д. П. Письменный, В. М. Федченко. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2006. – 204 с.
113. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін. – К.: НАВСУ, 1999. – 700 с.
114. Погорецкий М. А. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності як приводу до порушення провадження у кримінальній справі / М. А. Погорецкий // Питання боротьби зі злочинністю : збірник наукових праць / голов. ред. Ю. В. Баулін та ін. – Х.: Вид-во “Кроссроуд”, 2007. – Вип. 14. – С. 169–180.
115. Погорецкий М. А. Оперативно-розшукова діяльність: правові основи (структурно-логічні схеми) : навч. посібник / М. А. Погорецкий ; за ред. проф. Ю. М. Грошевого. – Х., РВФ Арсіс, ЛТД, 2003. – 192 с.
116. Погорецкий Н. А. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в качестве доказательств в уголовном процессе России и Украины: сравнительный анализ / Н. А. Погорецкий // Российский следователь. – 2003. – № 4. – С. 45–47.
117. Погорецкий М. А. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів / М. А. Погорецкий // Право України. – 2000. – № 9. – С. 47–49.

118. Політичний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна. – К.: “Генеза”, 1997. – 400 с.
119. Попов А. В. Некоторые вопросы осмотра места происшествия по делам об убийствах / А. В. Попов // Юридические науки. – Алма-Ата: Изд-е КазГУ, 1975. – Вып. 5. – С. 189–200.
120. Про вдосконалення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 02.09.2008 р. № 422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Наказу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.31142.0>
121. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна: Закон України від 04.06.2009 р. № 1449-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – Ст. 1563.
122. Про внесення змін до нормативно-правових актів, затверджених наказом МВС від 31.03.2008 р. № 160: наказ МВС України № 62 від 14.02.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до наказу:
<http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?base=1&id=x000D41AE73>
123. Про Державний бюджет України на 2008 рік : Закон України від 28.12.07 р. № 107-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 5–8. – Ст. 78.
124. Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв’язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 р. “Про податок з доходів фізичних осіб” : постанова Верховного Суду України від 28.05.2004 р. № 9 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 15. – С. 24.
125. Про єдиний облік : Інструкція затверджена наказами Генеральною прокуратурою України, МВС України, СБ України, ДПА України, Міністерством юстиції України від 26.03.2002 р. №№ 20/84/293/126/18/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1154.2983.0>

126. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст.51.
127. Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально кримінальної спрямованості: наказ МВС України від 30.04.2004 р. № 458 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 27. – Т. 2. – Ст. 367.
128. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 48. – Ст. 650.
129. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
130. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
131. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95 / Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
132. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
133. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 31.01.2008 р. № 160. – К., 2008. – 74 с.
134. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 р. № 889-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.
135. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 р. : за станом на 25 верес. 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст.793.
136. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
137. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності: Верховний Суд України. Постанова від 25.12.1992 р. № 12 //

- Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2009). – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2009. – 784 с.
138. Протидія шахрайству у сфері страхування засобів автотранспорту : метод. рекомендації / С. С. Чернявський, А. С. Канашук, О. А. Кузьменко та ін. – К.: НАВСУ, 2008. – 52 с.
139. Расследование разбойного нападения, связанного с убийством: уч. пособие для практических занятий / [сост. Ф. Г. Горляк, Г. А. Матусовский, С. С. Степичев]. – М.: Гос. издат. юр. лит., 1957. – 169 с.
140. Робозеров В. Ф. Организация раскрытия краж личного имущества граждан: проблемы комплексности и программирования : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, судопроизводство, пр.рорский надзор, криминалистика” / В. Ф. Робозеров. – Минск, 1979. – 22 с.
141. Розшук майна і коштів у ході розслідування кримінальних справ для забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків та вироків в частині можливої конфіскації майна: методичні рекомендації // Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / [під ред. П. В. Коляди]. – К.: ГСУ МВС України, 2001. – С. 45–46.
142. Российское законодательство X-XX веков: тексты и комментарии : в 9 т. / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература. – 1984–1994. Т. 3. “Акты Земских соборов” / под ред. А. Г. Манькова. – 1985.– 512 с.
143. Российское законодательство X-XX веков: тексты и комментарии : в 9 т. / [под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М.: Юридическая литература. – 1984–1994. Т. 8. “Судебная реформа” / под ред. Б. В. Виленский. – 1991.– 496 с.
144. Сергєєва Д. Б. Правові та криміналістичні засади знаття інформації з каналів зв'язку: монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2009. – 203 с.
145. Словарь иностранных слов / [18-е издание, стер.]. – М.: Рус. яз., 1989. – 624 с.

146. Соловьев А. Б. Методология и методика исследования эффективности производства следственных действий / А. Б. Соловьев // Вопросы совершенствования предварительного следствия. – М.: Всесоюз. ин-т. по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1983. – С.15–31.
147. Солодовников А. Г. Характеристика видов проблемных следственных ситуаций, возникающих при расследовании разбоев, совершенных организованными группами / А. Г. Солодовников // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2005. – Спец. вип. Ч.2. – С. 173–178.
148. Солонин П. Не допускать нарушений законности при расследовании и судебном рассмотрении дел о разбоях, грабежах и кражах / П. Солонин // Социалистическая законность. – 1964. – №11. – С. 33–36.
149. Социология. Наука об обществе: учебное пособие / [под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача]. – Х. – 1996. – 622 с.
150. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза” / С. М. Стахівський. – К., 2005. – 32 с.
151. Степанов В. В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях / В. В. Степанов. – Саратов: Мин. высш. и сред. спец. образования РСФСР, 1972. – 142 с.
152. Стяжкин Ю. А. Некоторые актуальные вопросы использования и легализации органами предварительного следствия и суда результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании / Ю. А. Стяжкин // Российский следователь. – 2006. – № 4. – С. 6–8.
153. Ткаченко В. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб як форма співучасті / В. Ткаченко // Право України. – 2007. – №6. – С. 115–118.
154. Толковый словарь по управлению. – М.: Алане, 1994. – 252 с.
155. Українська радянська енциклопедія : [в 12 т.] / голов. ред. М. П. Бажан та ін. – [2-е вид.]. – К.: Голов. ред. Укр. Енциклопедії, 1977–1985.

- Т. 8: олефін-поплін. – 1982. – 527 с.
156. Українська радянська енциклопедія : [в 12 т.] / голов. ред. М. П. Бажан та ін. – [2-е вид.]. – К.: Голов. ред. Укр. Енциклопедії, 1977–1985.
- Т.5: Кантата-кулики. – 1980. – 568 с.
157. Усатий Г. О. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів податкової міліції під час проведення слідчих дій / Г. О. Усатий // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 3. – С. 220–228.
158. Усынин В. М. Процессуальные формы взаимодействия органов предварительного следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, по уголовным делам на досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / В. М. Усынин. – Ижевск, 2005. – 22 с.
159. Филиппов П. М. Деятельность следователя по возмещению материального ущерба и обеспечению конфискации: учеб. пособие / [П. М. Филиппов, Е. П. Темушкин].; под ред. Н. И. Авдеенко. – Волгоград: МВД СССР ВСШ, – 48 с.
160. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
161. Хайкин Ю. Е. Организация взаимодействия следователя с уголовным розыском / Ю. Е. Хайкин // Вопросы организации следственной работы в органах внутренних дел. – Волгоград, 1972. – С. 97–101.
162. Хомколов В. П. Повышение эффективности использования отдельного поручения (указания) следователя как важное направление совершенствования оперативно-розыскного обеспечения его деятельности / В. П. Хомколов // Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел: труды Академии МВД СССР. – М., 1990. – С. 134–143.
163. Ценова Т. Л. О типичных ситуациях начального этапа расследования коммерческого мошенничества и алгоритме следственно-оперативных

- мероприятий / Т. Л. Ценова // Российский следователь. – 2003. – № 7. – С. 8–12.
164. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. : за станом на 10 лют. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
165. Чайковський А. С. Дізнання та досудове слідство : історія і сучасність / А. С. Чайковський, С. В. Губар, В. А. Довбня. – К.: НАВСУ, 2004. – 204 с.
166. Чельцов М. А. Уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. – М.: Юр. изд-во мин. юст. СССР, 1948. – 624 с.
167. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права : в 2 т. / М. А. Чельцов-Бебутов. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1957–1958
Т. 1: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. – 1957. – 840 с.
168. Черных М. П. Осмотр места происшествия по делам о разбойных нападениях на кассиров и инкассаторов : памятка / М. П. Черных. – М.: ВНИИ МВД СССР. – 1978. – Вып. 9. – 12 с.
169. Ческидов Н. Н. Недостатки в организации и в проведении первоначальных следственных действий по делам о разбое, и пути их устранения / Н. Н. Ческидов // Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства. – Х.: Харьковский юр. ин-т. – 1968. – С. 280–282.
170. Чурпита В. В. Исследования устойчивости способа преступления, ее значения для раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. на стиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Криминальный процесс и криминалистика” / В. В. Чурпита. – К., 1989. – 22 с.
171. Шапочка С. В. Шахрайство – корисливий злочин проти власності: історія та сьогодення / С. В. Шапочка // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К.: НАВСУ, 2004. – № 9. – С. 173–178.
172. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / [за ред. акад. НАН України В. Я. Тація]. – Х.: Право, 2001. – 560 с.

173. Шматов М. А. Криминалистическая характеристика насильственных завладений государственными и общественными денежными средствами, совершенных организованной группой лиц / М. А. Шматов // Вопросы совершенствования криминалистической методики. – Волгоград. – 1981. – С. 78–82.
174. Шурухнов Н. Г. Расследование краж: практ. пособ. / Н. Г. Шурухнов. – М.: Юристъ, 1999. – 112 с.
175. Щербакова Г. В. Особливості “слідової картини” розбоїв / Г. В. Щербакова // Науковий вісник КНУВС. – 2007. – №5. – С. 171–176.
176. Энциклопедический словарь : в 82 т. / [издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронъ]. – С.-Петербургъ: Типо-Литография И. А. Ефрона, Прачешный пер., № 6. – 1890–1904.
Т. X^A: Десмургия–Домицпан. – 1893. – 962 с.
177. Энциклопедический словарь : в 82 т. / [издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронъ]. – С.-Петербургъ: Типо-Литография И. А. Ефрона, Прачешный пер., № 6. – 1890–1904.
Т. XXX: Сим–Слюзка. – 1900. – 481с.
178. Энциклопедический словарь : в 82 т. / [издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронъ]. – С.-Петербургъ: Типо-Литография И. А. Ефрона, Прачешный пер., № 6. – 1890–1904.
Т. XXXI^A: Статика–Судоустройство. – 1901. – 947 с.
179. Эффективность действия правовых норм / А. С. Пашков, Л. С. Явич, Э. А. Фомин. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1977. – 144 с.
180. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004.
Т. 5: П–С. – 2003. – 733 с.
181. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004.
Т. 3: К–М. – 2001. – 792 с.

182. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004.
Т. 1. – 1998. – 662 с.
183. Юридичний словник / [за ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цвіткова] ; уклад. І. П. Бутко, Р. І. Гричук. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії, 1983. – 871 с.
184. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – К., “Українська радянська енциклопедія”, 1983. – 872 с.
185. Яцюк О. В. Слідчо-оперативна група як форма взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами / О. В. Яцюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя. – 2004. – С. 236–243.
186. Яцюк О. В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза” / О. В. Яцюк. – К., 2005. – 17 с.